

KEYT SHOPEN
G'AROYIB
SKRIPKA

84
SH-78

JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN

JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN

KEYT SHOPEN

G‘AROYIB SKRIPKA

Hikoyalar

ZIYO NASHR

Toshkent
2020

UO'K: 821.111(73)-32
KBK 84(7AQSh)
Sh 78

Tahrir hay'ati:

**Naim Karimov, Umarali Normatov, Erkin A'zam,
Xurshid Do'stmuhammad, Suvon Meliyev,
Shuhrat Sirojiddinov, Dilmurod Quronov, Nurboy
Jabborov, Uzoq Jo'raqulov, Ulug'bek Hamdamov,
Abdurahmon Jo'rayev**

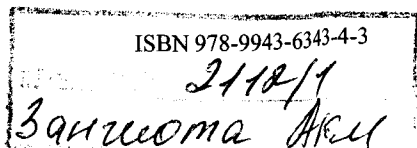
Shopen, Keyt
Sh 78 **G'aroyib skripka.** [Matn]: hikoyalar / K. Shopen; tarjimonlar:
Q. Yusupova va b. – T.: „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2020. – 144 b.
ISBN 978-9943-6343-4-3

Qo'ligizdagi to'plamdan jahon adabiyotida o'ziga xos o'rin tutgan adiblar qalamiga mansub hikoyalar o'rin olgan. Kitobda jamlangan hikoyalar ravon tili, voqealar bayoni, mavzular rang-barangligi bilan ajralib turadi.

O'ylaymizki, sizga taqdim etilayotgan ushbu kitob ko'ngil mulkingizdan munosib o'rin oladi.

**UO'K: 821.111(73)-32
KBK 84(7AQSh)**

© Q. Yusupova va b. (tarj.).
© „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2020.

NASHRIYOTDAN

Biz o'tgan mingyilliklar davomida jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan, uni o'zgartira olgan halqimiz. Madaniyat, san'at, axloq, falsafa, fan va adabiyot sohasida buyuk ajdodlarimiz qoldirgan ulkan meros hali-hamon dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari tomonidan e'tirof etilib, o'rganib kelinadi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Burhoniddin Marg'iloniy, Ahmad Farg'oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Bahouddin Naqshband, Abullays Samarqandiy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Mahmud Koshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab singari yuzlab ajdodlarimiz borki, biz ularni hech ikkilanmasdan jahon miqyosidagi mutafakkirlar deyishga haqlimiz. Ammo bugungi avlod ularning buyuk shaxsiyati, tarixi, jahonshumul shon-shuhrati bilangina cheklanib qolmasligi lozim. Ajdodlarning madaniy, ma'rifiy, ilmiy, ijtimoiy, adabiy faoliyati, hayot tarziga doimo hushyor nigoh va ibrat ko'zi bilan qarashimiz maqsadga muvofiq. Tarixiy manbalarni sinchiklab o'rganadigan bo'lsak, mutafakkir ajdodlarimiz jahon madaniyati, ilmiy va badiiy tafakkuri bilan doimiy tarzda hamqadam, hamnafas bo'lib kelganlar. Jahonda ro'y berayotgan birorta madaniy-intellektual o'zgarish, biror badiiy tafakkur namunasi bobolarimiz nazaridan chetda qolmagan. Ajdodlarimiz ularni o'qib, uqishar ekan, o'z milliy madaniyatlarini rivojlantirish, jahon halqlaridan ortda qolmaslikni maqsad qilganlar. Ko'plab xorijiy tillarni bilganlari, xorij mutafakkirlari yozgan asarlarni tarjima qilganlari bu o'rinda qo'l kelgan. Eng muhimi, xorij madaniyati, badiiy-ilmiy tafakkuri namunalariga nisbatan shaxsiy to'xtamlari, xulosalari va tanqidiy nuqtayi nazarlari bo'lgan.

Bugun biz, mamlakatimiz Prezidenti kitobxonlik madaniyatini takomillashtirishni davlat siyosati darajasiga ko'targan bir paytda, o'tmishda yashab o'tgan buyuk ajdodlarimiz an'anasini izchil davom ettirishimiz, jahon madaniyati, san'ati, adabiyoti namunalari bilan izchil va tizimli tarzda tanishib borishimiz zarur.

Halqimiz ijtimoiy-madaniy hayotidagi mana shunday ulkan ehtiyojni nazarda tutib „Ziyo nashr“ nashriyoti bir hayrli ishga qo'l urishga bel bog'ladi. Ya'ni joriy yildan e'tiboran jahon nasri namunalarining yuz jildligini chop etishga kirishdi.

Mazkur nashrda siz turk, rus, ingliz, italyan, fransuz, nemis, hind, xitoy, arab, eron, yapon, amerika adabiyoti namunalari bilan tanishasiz. Yuz jildlikda Ch. Dikens, L. N. Tolstoy, A. Dyuma, N. V. Gogol, O. de Balzak, A. P. Chexov, Gi de Mopassan, J. London, G. Flober, M. Sholoxov, G. G. Markes, A. Kuprin, V. Shukshin kabi siz muhtaram o'quvchiga nisbatan tanish yozuvchilar asarlari bilan birga, S. King, U. Folkner, V. Vulf, Mo Yang, Chan May Txyun, V. Losa Mario, T. Bug'ra, Alp Dunder, Dino Butssati, R. Akutagava, I. Bunin, K. Chandar, Abdul Muis, Y. Zamyatin singari jahon xalqlari tomonidan e'tirof etilgan-u, ammo o'zbek kitobxonlarining aksariyati ilk bor uchrashayotgan yozuvchilar asarlarini o'qishga muyassar bo'lasiz.

Mazkur yuz jildlik jahon nasrining deyarli barcha janrlarini qamrab oladi. Unda siz jahon o'quvchilarini hayratga solib kelayotgan romanlar, qissalar, novella va hikoyalardan bahramandlik hissini tuyasiz.

Tarjimalar ichida Abdulla Qahhor, Zumrad, Odil Rahimiy, Qodir Mirmuhamedov, Vahob Ro'zmatov, Ozod Sharafiddinov, Ibrohim G'afurovdek mashhur tarjimonlar o'giran asarlar qatorida umidli yosh tarjimonlar ijodi namunalari ham o'rin olgan. Albatta, tarjima asarlar tarkibida rus tili vositasida amalga oshirilganlari ko'proq. Bunda biz tajribali, mahoratli tarjimonlar o'girmalariga bo'lgan ishonch va hurmatni bosh mezon qilib oldik. Shu bilan birga, ingliz, fransuz, nemis, turk, arab, fors tillaridan qilingan original tarjimalarning mutahassislar tomonidan tan olingan namunalari ham qamrab olishga urindik. Eng muhimi, bu o'rinda badiiy tarjimalar sifati, milliy tilimiz jozibasini qanchalik aks ettirganiga asosiy e'tiborni qaratdik. Yuz jildlikni tayyorlash jarayonida imkon darajasida halqimiz ma'naviyati va axloqiy o'lchamlariga muvofiq keladigan asarlarni tanlashga harakat qildik.

Ammo shuni alohida ta'kidlashni istardikki, „Jahon nasri namunalari yuz jildligi“ni chop etish nashriyotimiz uchun ilk tajriba. Shunday bo'lgach, mazkur yirik loyihaning kamchiliklari, maromiga yetmagan jihatlari bo'lishi tabiiy. Bu jarayon muttasil davom etib, tajriba va mahorat, texnik imkoniyatlar oshgan sari kamchiliklar ham bartaraf bo'la borishiga ishonamiz. Va, umid qilamizki, hayrli niyat bilan boshlayotgan ishimizdagi juz'iy kamchiliklarni aziz kitobxonlarimiz ma'zur tutadilar. Muhtaram adabiyotshunoslarimiz, adiblarimiz va adabiyot muallimlarimiz keyingi nashrlarni amalga oshirish jarayonida o'zlarining qimmatli maslahatlarini ayamaydilar.

Yaratgan Alloh ishimizni hayrli, ajr-mukofotlarga loyiq, jonajon halqimiz uchun manfaatli qilsin!

BAHOR GULLARI

1

Yomg'ir yog'yapti. Yirik, yumshoq tomchilar odamlarning qo'llari va iyaklariga urilib atrofga sachrayapti, ular shunaqangi ajabtovur tomchilarki, xuddi tongda uyquga ketayotgan erinchoq yulduzlarga o'xshab ketadi. „Kep qoling atirgullarga! Mana nilufargullardan oling! Mana binafshagullardanam bor!“ Har yer-har yerdan turli-tuman ovozlari, mana shunday baqiriqlar har kuni bu yerda takrorlanib turadi. Biroq sotilayotgan, bir quchoq qilib o'rab qo'yilgan nilufargullar shu turishida ko'proq so'ligan gulkaramlarday bo'lib ko'rinadi. Ayol g'ichirlagan zambilg'altakni sudrab u yoqdan bu yoqqa qarab yo'rg'alaydi har kun. Zambilg'altakdan chirkin, badbo'y is dimoqqa uriladi. Hech kim undan biron dona gul sotib olmaydi. Siz shundoq o'sha yo'l ustidan yurib o'tsangiz ham bo'ladi, ammo bu yo'lak ustida oyoq qo'ygani joy topolmaysiz. Bu yerdagi har bitta do'kon butun molini tashqariga ochib-sochib tashlagan, ularning har biridan dimiqqan, qo'lansa hid atrofga taraladi, irkit, dog' bosgan har-xil latta-puttalar bu manzarani yana-da yoqimsiz qilib ko'rsatadi. Aslida, bu kir-chir matolar haridorning diqqatini tortish maqsadida ataylab ilib qo'yilgan. Odamning kulgisi qistaydi! Do'konlar oldida qator qilib tizib tashlangan katta-kichik stollar ustida ham bir dunyo betartib lash-lushlar ivirsib yotadi, keraksiz o'yinchoqlar

deysizmi, eski surat ramkalari deysizmi, xullas, har balo bor. Bu joyda yana sap-sariq poxol shlapalar tog'dek bo'lib, xuddi hamirdan qilingan ulkan piramidalar misol uyulib yotibdi. Yana rang-barang oyoq kiyimlar bilan hech kimga loyiq kelmaydigan haddan ziyod kichkina va rasvo botinkalar ham qatorasiga terib tashlangan. Tag'in bir do'konda xotin-qizlar uchun ko'k rangdagi, erkaklar uchun pushti rangdagi, bir-biriga mutlaqo zid tusdagi ajabtovur makintoshlar ham sotiladi. Makintoshlarning har birining ichida „Bebe“ degan tushunarsiz yoziqqa beixtiyor ko'zingiz tushadi...

– Kep qoling nilufargullarga! Atirgullardan oling! Mana bu shirin binafshagullarga bir qarang! – sho'rlik ayol kun uzog'i g'ichirlagan aravasini sudragancha tinmay shu gapni baqirib-chaqirib takrorlaydi. Ammo zambilg'altakka birov qo'liriyam tekizmaydi. Undagi gullar ko'proq so'ligan va chirik karamlarday ko'rinishda. Uni yetaklab yurgan ayolning og'ir, bo'liq jussasi hadeb aravasini sudrayverganidan hansirab-hansirab, oxiri batamom holdan toyadi. Bir burchakka borib suyanadi-da, qo'lansa is o'rnashib qolgan burnini karamgullarning ildiziga tekizgancha horg'in uyquga ketadi... Eh, bu yerdan kim ham biron narsa harid qilardi?.. Bari yaroqsiz, foydasiz narsalar bo'lsa... Sotuvchilarning aksari ayollar. Ular qattiq va sovuq kursilarga o'tirib olgancha, atrofga mudragan va ma'nisiz nigohlarini qadagancha kunni kech qiladi. Ahyon-ahyonda ulardan birontasi o'rnidan turadi-da, so'lib yotgan gullari bargini changlattasi bilan nari-beri artgan bo'lib, yana joyiga kelib o'tiradi. Hatto bu joydagi manaman degan ishbilarmon, har doim mandarin rangli ko'zoynagini burniga qo'ndirgancha atrofga olazarak nazar solib yurguvchi qorindor kishi ham o'zi-

ning komik ko'inishdagi afishalarining birontasini pul-lay olmay, chorasiz bo'lib turaveradi...

Shu chog'da burchakdagi bir bo'm-bo'sh xona ichi-dan eski pianinoning xira ovozi chiqib qoladi, unga skripka bilan nay jo'r bo'ladi. Xonaning liqildoq eshik-lari ustiga aji-buji harflarda bunday deb yozib qo'yish-gan: „*Eng yangi qo'shiqlar. Eng birinchi qavatda. Ki-rish zali bo'sh*“. Ammo bu g'arib xonaning eshiklari doim ochiq turgani bilan inson zoti bu yerga mo'ra-lab ham qo'ymaydi. Yomg'irli, ma'yus kunda bunaqa lavhalar beshbattar yurakni ezadi. Xona kiraverishida eti ustixoniga yopishib ketgan, oyog'iga almisoqdan qolgan shippakni ilib olgan bir kishi tashqariga umidvor mo'lti-raydi. Bu boyaqish titilib ketgan shlapasining bir chetiga singan pat ham qadab olgan. Shunday havoda ham shu-naqa kiyinadimi esi joyida odam! Ammo shlapadagi pat siniq bo'lsayam, juda allambalo. Ehtimol, eski shlapa-ning aybini yopish uchun uni siniq bo'lishiga qaramay, biroz po'rim ko'rinish uchun ataylab qadab olgandir o'sha bechora kishi. Ehtimol, shu g'aroyib pat kuchi bi-lan har kuni bor ovozini qo'yganча doim bir xil gapni qaytaraverishdan zerikmayotgandir:

– Kep qoling! Kep qoling! Arzon, yangi qo'shiqlar bor! Kep qoling! Bu qo'shiqlar ijrochisining har biri Ov-ro'poda katta nufuzga ega. Orkestri rosayam mashhur, bundan zo'rini hech qayerdan topolmaysiz! Hayotning bu zavqidan bahra oling, bunday imkonni bir marta o'tkazib yubordingizmi, qayta topa olmaysiz!

Hech kim qimir etmaydi. Ular nimagayam ishonsin axir? Ular bu qo'shiqlarni aytgan qizlarni besh qo'ldak yaxshi bilishadi. To'g'ri, ular nomdor qo'shiqchilar, biri qaymoqrang libosda, yana biri esa dengizdek moviy tus-

dagi kiyimda ko'zni olar darajada sollanib rasmga tushib qo'yishgan. Biroq ularning turishlari odamning ensasini qotiradi. Oyoqlarini keng kerib olgancha, viqor bilan boshlarini orqaga tashlab, ko'm-ko'k bo'yalgan ko'zlarini suzib olishgan. Buning ustiga skripkachilarning tishlangan tirnoqlari va naychilarning haddan tashqari uzun, shalviroq yenglari ham g'ashga tegadi – bularning hammasi ular kuylayotgan qo'shiqlar kabi judayam eski va siyqasi chiqqan...

Ancha vaqtgacha musiqa davom etib, tantanavor ovoz gumburlab turadi. Shunda zerikkan bironta haridor tashqaridan bo'y cho'zib qarashi bilan boyagi kishi o'shanday tantanavor qiyofada ko'zdan yo'qoladi. Ovozlar o'chadi. Bazo'r sado berayotgan pianinoning ham, skripka bilan nayning ham tovushi pasayib-pasayib, oxiri tinadi. Birgina deraza yuzini to'sib turgan shaldiroq darpardaning shamolda yengil mavjlanib tebranishigina birinchi qavatda mudom harakatda turadi...

Yomg'ir haliyam yog'yapti, atrof asta-sekin bulutli havo ichida g'ira-shira ko'rinishga kirmoqda...

– Kep qoling atirgullarga! Nilufargullardan opketing! Loaqal shirin binafshagullarimni sotib oladigan biron odam bormi?

2

„Umid! Sen baxtsiz va orzuparast so'lg'in ayolning yagona yupanchisan! Qo'y, eng so'nggi dil torimni uzib tashlama, meni omon saqla, o, umid! Yaqin orada jinni bo'lib qolamanmi deb qo'rqaman. Yuragim kundun kunga tobora zaiflashib bormoqda, xuddi so'ligan gullarim kabi... Aslida, har bir nafasim yashashga intiq, har bitta nafasim!

Mana, tong otdi. Men boʻlsam hamon oʻzimdek huvullagan karavotda shiftga termilganча oʻlikdek yotibman. Hademay ertalabki quyosh nurlari daryo ortidan bosh koʻtaradi-da, titroq toʻlqinlar osha mening gʻarib shiftim boʻylab ipakdek yoyilib ketadi. Tashqaridagi allaqanday bolgʻa taqillashiga quloq tutib yotaman, qayerdadir qarsillab ochilgan eshik, soʻngra uning oʻshanday taraqlab yopilishiga hayolim boʻlinadi. Yo tavba! Shu mening uyimmi? Anavi bir tomoni qiyshiq oʻrindiqqa betartib tashlab qoʻyilgan mening kiyimlarimmi? Hatto nam yostiқ ostiga ham soʻqqabosh ayolning munglari muhrlangan. Bu uyda faqat soatgina baxtiyor, u tinmay bong chaladi. O! Sal boʻlsa esimdan chiqayozibdiku! Oʻrnimdan sakrab turdim-u, eshikka qarab chopdim. Faqat tezroq, tezroq! O, umid, meni qoʻlla!

– Sutingiz, xonim, – deb qoldi yotoqxonaning yolgʻizgina oqsochi menga zarda aralash.

– Voy, rahmat, – yuragim taka-puka boʻlayotgan boʻlsa-da, oʻzimni mamnun va iltifotli qilib koʻrsatishga urindim. – Ha, kechirasiz, miss, mabodo menga hat-pat kelmadimi?

– Yoʻq, hech vaqo kelmadi, xonim.

– Lekin pochtachi bugun kelishga vaʼda bergandi-ku, u menga javob hati opkelgan boʻlishi kerak edi?

– Ha, umi? Yarim soat yo bir soatcha avval ketib boʻlgan, xonim.

Eshikni yopdim. Bir lahza gʻarib xonam ichida tik oyoqda turib qoldim. Axir men haridorbop gullarga buyurtma bergandim-ku! Endi bu eski, soʻligan gullarimni nima qilaman? Kimga sotaman?“

Ayol boshini quyi solganча simtoʻrlari tarang va sovuq karavotiga choʻkdi. O, umid! Bechora ayolga ma-

dad qil! Uning qalbidagi eng oxirgi hayot rishtalarining uzilishiga yo‘l qo‘yma!

Lekin gulchi ayolning nigohlarida endi hech ma‘no yo‘q. Umidning qo‘lidan ham endi hech narsa kelmaydi. Ming uringani bilan bari bekor. Bari behuda...

3

Tun yog‘dusi ostida miltillab oqayotgan uzun daryo chetidagi mayda tosh yotqizilgan tor so‘qmoq bo‘ylab ayol ohista qadam tashlaydi. U anchagina yo‘l bosib qo‘ygan, biroq odimlari juda sust va istaksiz edi. Atrofda go‘zal oqshom kechardi, osmon nafis nilufargul tusida ajib jilo sochib turar, daryo esa go‘yo binafshagul barglarini yopinib olganday tinmay o‘ziga mahliyo etardi. Yolg‘izoyoq yo‘l-chekkasi bo‘ylab katta va bo‘ydor daraxtlar oqshom nurlari quchog‘ida titranar, daryo uzra kechki sayrga chiqqan o‘ynoqi qayiqlar esa ayolning oyoqlari tagigacha daryo to‘lqinlarini urib, suvni mayin mavjlantirmoqda edi. Mana, ayol yurishdan to‘xtadi. Birdan ortiga o‘girilib uzoq qarab qoldi. Yo‘l chetidagi qator daraxtlardan biriga suyandi-yu, qo‘llari bilan ikki yuzini mahkam berkitib oldi: u yig‘layotgan edi. Hamon daraxtga yopishgancha harakatsiz qotib turarkan, qo‘llari yuzidan tushib, o‘ziga judayam qadrdon nimanidir qidirish bilan betoqatlana boshladi. Ayol bukchaygan yelkaları osha kichkinagina kulrang ro‘molini yopinib olgandi, u o‘sha ro‘moliga qo‘l tegizdi-da, uning uchlari bilan yana yuzlarini to‘sdi, keyin u yog‘idan bu yog‘iga asta tebrana boshladi.

Ammo g‘amga va ko‘zyoshga doim tutqun bo‘la olmaydi kishi, ayol sekin-sekin yupanib, oxiri batamom sokin va mahzun tortib qoldi. Bir qo‘li bilan sotuvchilik

fartugini tekislaganicha, sochlarini orqaga silkib o'ynadi. O'ziga bo'ysunmagan holda bir-ikki qadam tashladi. Ammo yurib dadil yurolmadi, ortiga chekindi-da, tag'in boyagi daraxtga borib suyanib oldi. Tevarakda tobora quyilib kelayotgan tun shu'lalari avj olar, ular barcha uylar ichiga o'rmalab kirar, daraxtlarning yangi chiqargan barglari uchida yaltirar, hatto o'yinqaroq qayiqalar tomongacha ergashib borardi. Ayol bir nafas mavhumlik tegrasida daraxtdan ajralolmay turdi, so'ngra tunning injiqlik bilan oppoq, kulrang va qora soyalarga aylanib borishiga ko'z tikib turdi-da, keyin misoli suratdek bu yerdan ketib qoldi.

QISMAT

Har seshanba kuni uyini keksa oqsoch Ma Parker tozalab ketadigan yozuvchi o'sha kuni ham eski odati bo'yicha ostonadan hatlashi bilanoq undan katta nabirasining sog'ligi haqida ko'ngil so'radi. Ma Parker nimqorong'i zalda shundoqina oyoq artiladigan ho'l latta ustida turganacha yozuvchiga eshikni yopishiga ko'maklashgan bo'lib bazo'r ovoz chiqardi.

– Biz uni kecha dafn etdik, xo'jayin, – dedi u ich-ichidan ezilib.

– Oh, azizim mening! Qattiq taassufdaman! – deb yubordi yozuvchi chin dildan achinib. U nonushtasini oxirigacha yemadi. Egniga juda eskirib ketgan tungi hatlatini ilib olgancha, bir qo'lida g'ijimlab olgan gazetasini yoyib, uni o'qishga kirishdi. Biroq yozuvchi o'zini rosa noqulay sezardi. To o'zining iliqqina ijodxonasiga ravona bo'lguncha keksa va sho'rlik bu ayolga bir og'iz gap aytish unga nihoyatda dushvor bo'ldi. Negaki ziyoli odamlar uchun qadrdon insonlarini so'nggi manzilga kuzatish marosimlarida qatnashmaslik katta isnod edi. Shunday bo'lsa-da, u mehribonlik bilan:

– Umid qilamanki, ma'rakangiz risoladagidek o'tgan, – deb qo'ydi.

– Xijolat chekmang, janob, – dedi Ma Parker xirqiragan ovozda, u xojasining nadomatini bir zumda ilg'ab olgandi.

O, sho'rpehona keksa ona qush! Shu tobda Ma Parker shiddatkor va alamzada qushga o'xshab ko'rinardi.

– O'lim, aslida, har bir odamning muvaffaqiyatidir, missis Parker! – xitob qildi yozuvchi.

Ma Parker lom-mim demadi. U boshini eggancha qo'lida ish fartugi va bir juft shippagi solingan eski haltasi bilan cho'loqlana-cho'loqlana oshxona tomon yo'l oldi. Yozuvchi qoshlarini ko'tardi-da, bir uh tortdi, keyin yana nonushtasini yeya boshladi.

– Ko'nikishdan boshqa nima iloji bor bechoraning, – dedi u o'ziga o'zi likopchadagi marmaladdan bir donasini og'ziga solarkan.

Ma Parker g'imirlagancha oshxona ichida o'z yumushlari bilan andarmon bo'la boshladi. Egnidagi kiyimlarini yechib, eshik orqasidagi ilgakka ildi-da, qaznoqda turgan juldur kamzulini olib kiydi. Keyin beliga peshbandini mahkam qilib bog'ladi-da, oyoq kiyimlarini yechish uchun yerga cho'k tushdi. Bu faqirona botinkalarni kiyib-yechish Ma Parkerga adog'i yo'q bir azob edi, bu uning yillar davomida bardosh qilib kelayotgan iztirobi edi. Lekin keksa ona bu mashaqqatga allaqachon ko'nikib ketgan, u yuzlarini bujmaytirgancha oyoqlarini jal-loddek berahm botinkalari dastidan ozod qilishga urinar, to iplarini yechib, bor kuchi bilan ularni oyog'idan tortib olguncha naq qaro terga botib ketardi. Axiyri bu balodan qutulgach, devorga suyanib, chuqur-chuqur xo'rsinar va bir muddat tizzalarini ohista uqalab o'tirardi...

– Buvi! Buvijon!

Ayolning kichik nabirasi tugmadek jajji ko'rinishdagi tuffichalari bilan uning tizzasi ustiga sakrab chiqib oldi. U hozirgina o'ynab-o'ynab, ko'chadan hovliqib, horib kirib kelgandi.

– Qara, buvingning kiyimini ne ahvolga solding! Eh, esi yo‘q bola-ya!

Ammo bolakay qari va mehribon buvisining bunday tanbehlariga zarracha parvo qilmas, u bularni erkalash deb anglar va beshbattar taltayib ketardi. Mana, hozir ham kichkintoy jajji qo‘lchalarini buvisining bo‘ynidan o‘tkazib olib, yonoqlarini ajin bosgan yuzlarga surkab erkalandi.

– Buvi, jon buvi, ozgina pul bering! – yalindi u bor vujudi bilan buvisini rozi qilishga urinib.

– Qani, tezda jo‘nab qol-chi, buvingda bir tiyin ham yo‘q.

– Yo‘q, bor!

– Yo‘q dedim senga.

– Yolg‘on gapiryapsiz. Menga ozgina bering, mana shuncha, – bolakay kichkina kaftlarini yoyib, buvisiga olajak pulining miqdorini belgilagandek qilib ko‘rsatdi.

Ma Parker allaqachon pachoqlanib, xonavayron bo‘lib ketgan qora charmli hamyonini yonidan olib, kovlashtira boshlagandi.

– Xo‘sh, keksa buvingga nima opkelasan?

Nabirasi uyalgannamo tabassum qildi-da, buvisining yuzlariga yanayam yaqinroq kelib siypalandi.

– Mening hech narsam yo‘q-ku, – deya mayin shivirladi u keyin...

Qari oqsoch sakrab o‘rnidan turib ketdi, u gaz ustidagi temir choynakni olib, suv oladigan jo‘mrak yoniga shosha-pisha bordi. Choynak ichiga sharillab oqib tushayotgan suv shovqini xuddiki uning ichidagi hasratlarini biroz bosgandek bo‘lib tuyuldi. Ayol chelak bilan mis tog‘orani ham suvga to‘ldirdi.

Yosh yozuvchining oshxonasida aql bovar qilmas

tartibsizlik hukmron. O'tgan bir hafta davomida yozuvchining o'zi bu yerga „bekalik“ qilgan, hamma yoqni ostin-ustun qilib tashlagandi. Shundoq ko'rinib turibdiki, u oshxonani misoli bahaybat fil kirib rasvo qilgan do'kon ko'yiga solgandi. Choy solinadigan idish ichida ayniy boshlagan qandaydir murabbo yotar, qo'l sochiqlar ketma-ket ishlatilaverganidan, hamma joyga sochiq va kir qo'l sochiqlari sochilib ketgandi. Tag'in yozuvchi tanishlariga o'zining uy „tutum“i to'g'risida maqtanib qo'ygan, go'yoki uy ishlarini bajarish nega erkaklar uchun ortiqcha mashmasha ekanligidan qattiq taajjubga tushgandi.

– Siz dastlab bor narsalarni iflos qilasiz-da, yana bir hafta ichida darrov yuvib-tozalab qo'yasiz, bu unchalik qiyin ish emas.

Biroq uning natijasi xumday ulkan axlat uyumiga aylangandi. Hattoki pol ustida ham non ushoqlari, yirtilgan konvertlar, sigara qoldiqlari. Ammo Ma Parkerning zarracha nolishga haddi sig'masdi. U shunday yosh janobga g'amxo'rlik qiladigan hech kim yo'q ekanligidan dildan achinardi, xolos. Oshxonaning kirlangan derazasi ortidan behad-bepoyon va g'amboda osmon ko'zga tashlanib turar, uning har joy-har joyida suzib yurgan paxtadek bulutlar har kungidan ko'ra negadir titilib, yirtilib ketganga o'xshar, go'yoki bag'riga minglab o'q tekkandek katta-kichik teshiklar paydo qilgan va o'sha teshiklar misoli qorachoy yaproqlari kabi ko'rinar edi.

Pech ustidagi suv isib bo'lguncha Ma Parker polni supurishga tutindi. „Haa, peshonam shu ekan-da“, – deb o'yladi u supurgining ship-ship ovozigga quloq osgancha, – „Taqdirdan qochib qutula olmayman... Qismatim qanchalar sho'r ekan-a...“

Ha, hatto qo'shnilari-yu tanish-bilishlarigacha bu taqdirga ichlari tuzdek achishardi. Bundan uzoq yillar oldin ham u doimgidek eskirgan peshbandi-yu shippaklari solingan haltasini ko'tarib yurarkan, ko'rganlar uning ahvoriga ezilib qarashardi. „Boyaqishning sira kosasi oqarmadi-da“, – deb qo'yardi ular. Rostdanam, bu zarracha shukr qiladigan hayot emasdi. Yosh-yosh olti bolasi bilan beva qolgan, zax yerto'lalarda jon saqlagan va xonavayron turmushga badarg'a qilingan ayol umri... Og'ir va nihoyatda achchiq taqdiri...

O'n olti yoshida Ma Parker Stratfordni tark etib, Londonga oshxona oqsochi bo'lib xizmatga kelgandi. Ha, u Stratford-on-Evonda tug'ilgandi. Bu Shekspirning Vatani, bilasiz-a? Odamlar hamisha bu haqda undan so'rashar, biroq Ma Parker to Shekspir dramalarini teatr sahnalarida ko'rgunga qadar hatto uning nomini ham eshitmagandi.

Stratforddan aytarli esda qolarli xotiralari ham yo'q edi ayolning, „har kechda yoqiladigan eski tosho'choq oldida o'tirgancha derazadan sirli va orzubaxsh yulduzlarga soatlab-soatlab termilish-u“, „onasining shiftga ilib ketgan nonidan maza qilib yeyish soniyalarini kutish“dan bo'lak hech nima yo'q edi xotirada, ha, yana nimadir bor edi, butazormidi u, old eshik yonida o'sardi, rosa xushbo'y. Ma Parker yana shunga o'xshash qadrdon isni kasalxonaga tushganida tuygan edi.

Ammo ayol uchun yer yuzidagi eng qo'rqinchli joy edi bu yer. Uni biror kun ham tashqariga qo'yishmas, ertalabdan kechgacha shiftga tikilgancha yotaverardi. Ustiga-ustak oshpaz xotin ham rosa johil edi, Ma Parkerga kelgan hatlarini uning qo'liga tushmasidan oldin yo'q qilib yuborar, chunki o'sha hatlar sho'rlik ayolni hayolparast va parishonxotir qilib qo'yardi.

Kasalxonadan chiqqach, Ma Parker o'sha yerdagi doktorning uyida xizmatkorlik qila boshladi, bu uyda u rosa ikki yil tinib-tinchimadi, oxiri bir nonvoy bilan turmush qurdi. Bundan habari bo'lganida:

– U nonvoymidi, missis Parker! – deya hayratlangandi beg'ubor yosh yozuvchi. U hayot deb atalguvchi ne'matdan bu ayolning ham bir chindim bo'lsa-da bahra olishini qattiq istardi. – Nonvoydek halol inson bilan umr kechirish – bu katta baxt-ku!

Missis Parker hecham javob berolmasdi.

– Nonvoylik halol ish, juda toza mehnat, – derdi yana yozuvchi qaynab-toshib.

Ma Parker yana indolmasdi.

– Xo'sh, siz-chi, Parker xonim? Sizam non yopishga ko'maklasharmidingiz? Loqaqal haridorlarga issiq-issiq nonlardan uzatib yuborgan bo'lsangiz kerak, a?

– Shunday, janob, – derdi Ma Parker. – Biroq mening nonvoyxonaga borishga bir soniya vaqtim bormidi? Axir jo'jabirdek jon edik, o'n uchta go'dakdan yettitasini yerga qo'yib, oltitasi bilan ovora bo'lishni ayting, eng og'iri, go'daklar qabristoniga aylangan bolalarim qabrini o'z ko'zlarim bilan ko'rishni ayting...

– G'oyatda bardoshli ayolsiz, missis Parker! – derdi yozuvchi titragancha yana yozishga tutinarkan.

Ha, yetti go'dak yerga ko'milgan, olti bola esa eri yotib qolib, kasalxonaga tushganida dunyodagi jamiki xo'rliklarni boshdan o'tkazgandi. Erining o'pkasi tamom bo'lgan, omon qolishidan qilcha umid yo'q, doktorlar shunday deb aytishgandi... Chorasiz er ko'ylagini to boshigacha ko'tarib turar, doktorlar esa uning orqasiga doira qilib, qandaydir asboblarni qo'yib har kuni tekshirishar edi.

2112/4
Barkuoma Arkii

– Agar biz mana bu joyni teshib kirganimizda edi, missis Parker, – degandi bir shifokor unga, – siz qop-qora qondek bo‘lib qolgan o‘pkalarni ko‘rgan bo‘lardingiz.

Bu demak, tiriklikdan umid yo‘q degani edi, balki shuning uchun ham Ma Parker o‘lik erining jonsiz lablaridan o‘sha doktor aytgan qora qon sizib chiqqanida bunga zig‘ircha ajablanmagan, negaki bu baxtiqaro erkak to adoyi tamom bo‘lguncha, to hayotdan butkul umidi uzilmaguncha kasalxonaga borishga sira iloj topolmagandi.

Ammo oltita zor ko‘zni boqib katta qilish o‘zini o‘zi qo‘lga olishdan bo‘lak chora yo‘q edi. Oh, qanchalar og‘ir qismat bu! Kunlar o‘tib, bolalar maktabga boradigan yoshga yetgunicha erining singlisi Ma Parkerga qarashib turdi, lekin u ham zinapoyadan yiqilib, belini sindirib olgandan keyin o‘ziniyam eplolmaydigan bo‘lib qoldi. Dard qo‘shaloq kel‘di, u ayolning yosh bolasi ham Ma Parkerga qolib ketdi, u shunday injiq va yig‘loqi bola ediki! Biroq baxtiga bolalari missis Parkerning yoniga kirib qolishdi, o‘rtancha bolalar – Maudi singlisi Alisaga qarashni o‘z zimmasiga oldi, ikkala aka-singil o‘zlari oyoqqa turdi, Jim bo‘lsa Hindistonga armiyaga jo‘nab ketdi, eng to‘ng‘ichi Etel esa hech narsasi yo‘q bir ofitsiant qizga uylandi-yu, baxtga qarshi xotini kichkina Lenni tug‘ilgan yili qandaydir bedavo yara tufayli olamdan ko‘z yumdi. Ana endi bo‘lsa kichkintoy Lenni ham ketdi – Ma Parkerning eng yaxshi ko‘rgani, uning to‘ng‘ich nabiragini...

Uyum-uyum kir piyolalar-u ifloslangan idishlarning bari yuvilib artib bo‘lindi. Bir bo‘lak kartoshka bilan qop-qora rangga kirgan pichoq ham asl holiga qaytdi, stol qirtishlab tozalandi, hali hamon ichida sardina balig‘ining dumlari cho‘milib yurgan betartib idish yuvish tog‘orasi ham keksa qo‘llar yordamida oppoq bo‘ldi.

...Lenni baquvvat bola bo'lmagandi, tug'ilganidan u shunaqa nimjon edi. U shu qadar ramaqijon ediki, ko'rganlar uni doim qiz bola deb o'ylashardi. Jingalak-jingalak bo'lib peshonasigacha yoyilib tushgan kumushdek sochlari, dengizdek moviy ko'zlari, tugmadek burnining ikki tomonidagi mayda-mayda sepkilchalari o'ziga shunday yarashar ediki! Etel bilan xotini bu bolaga qarayverib holdan toyishgandi. Hattoki tonggi gazetalar ham Lenni bilan birga baham ko'rilardi. Kichkintoy to kattalar baland ovoz chiqarib gazetani o'qishmaguncha tinmay harhasha qilar, oxiri otasi unga bir soat gazeta o'qib berishga majbur bo'lardi.

„Qadrli janob“, – deb yozilgandi shoshilin chnomada, – „nabirasining sanoqli kunlari qolganini onamizga bildirib qo'ysangiz... To'rt shisha qon quysak ham umid bo'lmadi. To'qqiz haftadirki, Lenni jonsizdek yotibdi, endi umuman o'rnidan turolmasa kerak...“

Ertasi kuniyoq keksa ona qattiq qayg'uda yo'lga otlandi, ammo bari behuda edi. Hech narsa va hech kim murg'ak Lennini hayotda olib qololmasdi. Hatto kichkintoyni qabristonga olib borib, qabriga baxtsiz gullarni qo'yayotib ham Ma Parker o'zi ekanligiga ishonolmadi. Zotan, Lenni eng to'ng'ich farzandining to'ng'ich bolasi edi...

– Sen kimning o'g'lisan? – deya erkalarida Ma Parker ish qilayotib ham derazadan mo'ralab, zaif, biroq yoqimli ovoz kelardi, bu shunchalar go'dakka xos iliq, yaqin, xuddi yuragingning tagidagina sado berayotgandek jonbaxsh bir ovoz edi: „Men buvimning o'g'liman!“

Shu payt xotiralar pardek to'zg'ib ketdi, tashqarida qadam tovushlari quloqqa chalindi, oshxona bo'sag'asida yosh yozuvchi ko'rindi, u sayr uchun otlanib olgandi.

– Ma'zur tuting, missis Parker, men aylangani ket-yapman.

– Juda yaxshi, janob.
– Pul-mul kerak bo‘lsa, siyohdonimning tagiga qo‘yib qo‘ydim.

– Tashakkur, janob.
– Ha-ya, darvoqe, missis Parker, – deb o‘girildi yozuvchi nimadir esiga tushib, – siz oxirgi paytda mening kakaomni uloqtirib yubormaganmidingiz? Men uni hech qayerdan topolmay qoldim.

– Yo‘q, janob.
– Juda qiziq. Qasam ichib aytamanki, men yaqindagina katta choy idishiga yangi sotib olingan kakaoni o‘z qo‘lim bilan solib qo‘ygandim.

Janob bu e‘tiroz va gumonlarini juda ko‘ngilchanlik va rahmdillik bilan aytardi.

– Siz menga negadir narsalarni bilmasdan tashlab yuborayotganingizdan pushaymon bo‘layotganingizni aytib edingiz, missis Parker?

Yosh yozuvchi bu gapni o‘ziga aytgandek juda sokin va samimiy tarzda ifoda qildiki, missis Parker uning beg‘ubor, shafqatli va oliyhimmat chehrasiga ko‘z tashlar-kan, go‘yo bu erkakning qalbida ham xuddi ayollarniki kabi bir mushfiqlik bor deb aniq ishondi.

Eshik taraqlab yopildi. Ma Parker supurgilarini qo‘liga oldi-yu, endi yotoqxonaga tomon shoshdi. Biroq bu yerda ham yotoqni tartibga solib, o‘rinlarni tekislab, yostiqlarning jildini yangilab, xullas, shuncha ikir-chikir ishlar ichida ham murg‘ak Lennining jafosi chidab bo‘lmas darajaga aylandi. Nega beshafqat taqdir shugina go‘dak jonni ham shuncha azobladi? Nega u buncha ko‘p og‘riq ko‘rdi? Aynan shu alamga aslo chiday olmasdi keksa ayol. Nima uchun farishtaga aylangan begunoh jism shirin nafaslarini to‘yib-to‘yib simirish

uchun johil dunyoga shunchalar yolvordi, nimjon tanasi bilan bu qadar olishdi, kurashdi?! Bundan ham alamli g'urbat bormi?..

...Lenniginaning jajji o'pkasida nimadir betinim qaynar, azoblar, bundan qutulishning zarracha imkoni yo'q edi. U yo'talishi bilan peshonasiga reza-reza ter sirqirab chiqar, ko'zlari shishib ketar, qo'llari shalvirab, yuzlarida likopchada do'ppayib turgan beo'xshov kartoshkalardek yirik-yirik shishlar paydo bo'lardi. Lekin bulardan ham eng chidab bo'lmaydigani, u yo'taldan to'xtashi edi, Lenni yostiqaqa holsiz-holsiz suyanib qolar, hech kimga hech narsa demas, yo javob berolmas, hatto eshitmas ham edi. U faqat nohaq ozor chekkandek g'amgin-g'amgin termilardi, xolos. Hattoki eng yaxshi ko'rgani – buvijoni yoniga kelgandayam Lenni ko'zlarini ochmadi, u tirik murdaga aylanib bo'lgandi.

Ammo oxiri... Ma Parker o'zini karavotga otdi. Yo'q, u endi ortiq chiday olmaydi. Juda ko'payib ketdi, juda oshib ketdi – hayot unga keragidan ham ortiq ko'rgulik berdi. To hozirgacha u sabr qilib keldi, o'zini qo'lga olib yashadi, zinhor dod-faryod ko'tarmadi. Nahot inson qalbi shunchalar bardoshli bo'lsa?! Hatto o'z farzandlari oldida ham Ma Parker yig'lamadi. Mardona va matonatli yuz bilan yashadi. Biroq hozir!.. Lenni ketdi, abadiy ketdi – ortiq sabr-u qanoati qoldimi bu sho'rlik ayolning? Yo'q, uning endi hech narsasi yo'q. Go'yo o'sha murg'ak vujud Ma Parkerning butun bisoti edi, ammo uni ham hayot ko'p ko'rdi, undan zolimlarcha tortib oldi. „Nega barcha uqubat mening boshimga solinishi kerak?!“ – deya bo'zlardi kekxa oqsoch qalbi. – „Men qanday yuvilmas gunoh qilgandim? Qayerda umrbod kechirilmas gunoh qilgandim, qayerda?!“

Yurak-yuragidan hayqirib, otilib shu nido kelarkan, u to'satdan supurgisi bilan pol artadigan tayoqni yerga tappa tashladi. Bir nafasda oshxonaga qanday yetib borganini ham bilmay qoldi. Baxtiqarolik shu qadar halqumiga kelib, jonidan to'ydirdiki, u xuddi tush ko'rayotgandek, bosinqirash ichidagi telba odam singari ilgakdagi bosh kiyimi bilan ustki kiyimini olib kiydi-yu, tashqariga otilib chiqib ketdi. Baxtsiz ayol misoli ulkan dahshatdan o'zini yo'qotib qo'ygan karaxt insondek edi, u qayerga ketyapti va nima uchun, buning tayini ham, javobi ham yo'q edi, u faqat qayerga bo'lsa ham hammasidan qochib qutulib bo'ladigan bir parcha joy qidirib ketardi, faqat shu edi niyati... •

Ko'cha sovuq edi. Muzdek-muzdek shamol esardi. Odamlar doimgidek shoshilar, erkaklar shoshar, ayollar shoshar – hamma qayerlargadir shoshilardi. Hech kimning hech kim bilan ishi yo'q edi. Nihoyat, bor chidam ado bo'ldi, Ma Parker tamom bo'ldi, shuncha uzoq va og'ir yillardan keyin u yig'lashi kerak edi, bir mehribon va xilvat joyda to'yib-to'yib yig'lashi shart edi.

Ko'zyosh hayoliga kelishi bilan birdan kichkinagina Lenni go'yoki buvisining etaklariga yopishgandek bo'ldi. Oh, mening jajji kabutarim, nima qilib beray senga? Buving yig'lashni istaydi. Agar hozir yig'lasa, ya'ni bu qisimatning avvalidan: hatlarini yirtib otgan o'sha berahm oshpaz, erining ajali haqida gapirgan beshafqat doktor, jajji ruhlarga aylangan yetti begunoh go'dak, erining o'limi, olti xo'rlangan yetimlarning ro'yobga chiqmagan orzu-umidlari, o'kinchlari – bularning alam-azoblari Ma Parkerning qolgan umrini ko'zyoshga g'arq qilishi tayin edi. Ammo shuncha ko'p ko'zyosh to'kish uchun ham umrning uzoq vaqti ketadi. Lekin endi baribir emasmi?

Baribir yig'lashi kerak. Zero, endi qalb qiynoqlari sabrni alaloqibat yengdi, oxiri mag'lub bo'ldi u... Qayerga qochib keta olardi?

Ma Parker uyg'a ketolmasdi, jajji Etel o'sha yerda. Ko'zyoshlari bilan, hayot qo'rqinchli qilib yuborgan qiyofasi bilan bolani cho'chitib yuborishi mumkin. Keksa oqsoch biron yerdagi o'rindiqlarda ham dadil o'tirolmasdi, tantiq odamlar kelib uni savolga tutishi mumkin edi. Bu alfozda uning yosh yozuvchi xonadoniga borishi-da uyatli, chunki ayolning begonalar uyida yig'lab olishga ham haqqi yo'q. Mabodo u duch kelgan binoning zinalari ustida o'tirib yig'lab olsa ham bo'lmasdi – politsiyachi uni ko'rib shubhalanishi aniq edi.

Eh, nahotki odam o'zi istagancha xoli qolib, o'zi istagancha dardini to'kib, istagancha yig'lab-yig'lab oladigan bironta xilvat joy topilmasa bu yer yuzida? Hech kim indamasa, hech kim halal bermasa, hech kim malol olmasa? Loaqal o'kirib, baqirib, ovoz chiqarib yig'lab oladigan bironta kimsasiz makon bormi o'zi?!

Ma Parker shu ko'yda dam yerga, dam esa cheksiz osmonga boqqancha uzoq turib qoldi. Achchiq izg'iranga aylangan shamol uning rangi unniqqan peshbandini havoda uchirib-uchirib o'ynay boshladi. Bulut bostirib kelardi. Yo'q, Ma Parkerga yuragini bo'shatib yig'laydigan joy ham yo'q edi.

OQSOCH

Soat rappa-raso o'n bir. Eshik taqillayapti... Meni ma'zur tutasiz, bekam, sizni bezovta qilmadimmi? Yo siz uxlayotgan edingizmi, rostdanam shundaymidi? Ammo men – kanizagingiz o'z xonimimga uyquga ketishlaridan avval bir piyola issiq qahva ilinishni maqbul deb bildim, balkim, bu ishim sizga unchalik xush kelmagandir, ehtimol...

...Yo'q, yo'q, arzimaydi, sirayam arzimaydi, bekam. Axir qahva tayyorlash mening eng oddiy va arzimas kundalik yumushim-ku. Bilasizmi, unga ham har doim kechki ibodatlaridan so'ng ana shunday xizmat ko'rsatardim, keksa bekachimizni aytayotirman sizga hozir. Katta xonim der edim ularni. Buvingiz o'ta xudojo'y ayol edilar rahmatlik. Har oqshom toat-ibodatlarini hecham kanda qilmas, bot-bot menga ham: – Xudo jonimizni olguniga qadar bizlarga tavba qilishlik uchun muqaddas muhlatni berib qo'yaniga shukr qilaylik, – deb turardi. Bu kabi kalomlar unga juda xush yoqardi. Ammo birozgina xotiralari faromush, tez-tez parishonxotirroq bo'lib qolardi ham. Shu vajdanmi, esida saqlash uchun kichkinagina qizil daftar tutib olgan va muttasil shu daftarga o'zi uchrashgan, gaplashgan hamda unga birinchi marta yo'liqqan odamlarining ism-shariflarini yozib yurardi. Ha, ana shunday erinmagan bekach edilar. Har

gal biron-bir yangi shaxs bilan yuz ko‘rishib qolgudek bo‘lsalar, darhol menga: – Elen, azizim, menga boyagi daftarimni berib yubor, zudlik bilan bu odamning kimligini yozib qo‘yay, esimdan chiqib yurmasin tag‘in, – deb tayinlar edilar. Bunday kezlarda men o‘zimni rosayam noxush sezardim, to‘g‘risini aytganda. Ochig‘i, bekach ba‘zan bunday qiliqlari bilan biroz yovvoyiroq bo‘lib ko‘rinib ketardi ko‘zga. Bilasiz, buvingiz hech qachon yumshoq yostiq ishlatmas edilar, hamisha qattiq gilam ustiga mukka tushgancha, tizzalab o‘tirar edi. Ammo men kekxa xonimni qo‘yarda-qo‘ymay, bir amallab par adyol bilan o‘rab qo‘ymoqchi bo‘lardim, biroq birinchi harakatimdayoq, o, ularning menga qanchalar dahshat hamda nafrat bilan yozg‘irib qaraganlarini bir ko‘rsangiz edi o‘shanda! – Bizning Egamiz ham ana shu par matohingda o‘tirgan edimi, Elen?! – deya qattiq baqirib bergandi xonim ko‘zlarimga vahshat bilan tikilgancha. Men yosh edim-da, bekachning u so‘zlariga nima deb javob beribman deng? Aytibmanki, yo‘q, aslo unday emasdir, lekin o‘sha Egamiz u paytlar sizning yoshingizda bo‘lmagandir-da, debman. Rosa qiyomat qo‘pgandi o‘shanda. Kekxa xonim xuddi aqldan ozgandek, telbalanganxa yuzimga o‘shqirib tashlagandi. Ammo bekach baribir juda-juda yaxshi edi, buni o‘zingiz ham bilasiz-ku, xonim, shunday emasmi? Har kecha men ularning yotoqlariga kirib, ko‘rpsidan chiqib qolgan oyoqlarini yaxshilab o‘rab qo‘yar, menga teskari, yon tomoniga o‘girilib yotgan kekxa xonimning nigohlarini ko‘ra olmasam ham, negadir u menga shu ishim uchun ham minnatdor qarab turganini ich-ichimdan payqab qolardim, ko‘rpsidan tashqariga chiqib turgan oriq, kekxa qo‘llari har doim karavotidan pastga osilib yotar, xonim har tun

behad darajada holsiz va madorsiz holda pinakka ketardi. Mana, endi esa siz o'zingiz xuddi o'sha buvingizga o'xshab uxlaysiz, vaqt o'tishini qarang-a, bir zumda tarix takror bo'lyapti yana.

...Ha, bekam, albatta, o'tmish voqelarining bari kechagidek esimda qolgan. Keksa xonim biram yoqimtoy edilarki, umrimda bunday kekxa va ko'rkam ayolni ko'rmagan edim shu paytga qadar. O'zgacha bir zavq bilan uning siyrak va mayin oq sochlarini tartibga solardim, hatto peshonasi ustiga o'zi yoqtiradigan jingalla patlarini ham ataylab tushirib qo'yardim, nimjon va kuchsiz bo'yniga esa bir shoda eng chiroyli to'q qizil kapalakgul dastasidan ilardim, negaki o'sha kapalakgullar buvingizning jon-u dili edi, bekam! Ular hali-hamon o'zimning ham ko'z o'ngimda turibdi.

...Faqatgina eng oxirgi yilga kelib, kekxa xonim o'zida bo'lmay qoldi, rostakamiga ahvollari xarob bo'ldi. O'zingiz ham eslasangiz kerak buni. Albatta, xonim aslo yovuz xo'jayinga aylanib qolmadi, aksincha, u dunyodagi eng ajoyib beka edi. Lekin qarilik uning bedor va zaif taniga tobora o'z hukmini o'tkazishda davom etardi. Hatto ozgina esdan og'ganday ham bo'lib qolgan edi. Bekach go'yoki o'ta muhim bir narsasini yo'qotib qo'ygan kishidek uyning hamma yog'ida kalovlangancha kezib yurardi – zinalarda, tepada, pastda, hattoki oshxonada ham uni uchratardingiz hamisha. U misoli birov bilan jon achchig'ida urushib turgandek qiyofada to'xtovsiz g'udrangancha, tinmay koyingancha u xonadan bu xonaga beorom ruhdek o'tib, sira tinchimasdi. Ba'zan bo'lsa kekxa xonim bu avzoyida ayni yosh boladek ham bo'lib ko'rinar, „Men uni yo'qotib qo'ydim, uni yo'qotib qo'ydim men“, deya ezg'in noli-

gancha atrofga mo'ltirab qarab qo'yardi. – Yura qoling, begoyim, o'sha narsangizni sizga men topib beraman hozir, – deya uni tinchlantirmoqchi bo'lardim bunday vaqtlarda men. Biroq u injiqlik bilan qo'limdan mahkam tutib olardi-da: – Topib ber, Elen, menga o'sha narsamni topib ber tezroq, – deya zorlangancha yuz-ko'zlaridan mildirab yosh oqizardi. Meni yaxshi ko'rardi bekach. Ammo bu hikoyam siz uchun nihoyatda qayg'uli, a, shunday emasmi, xonim?

...Yo'q, afsuski, yo'q, bekam. Keksa xonim keyin tuzalib keta olmadi, ming afsuslar bo'lsin. Sho'rlik beka-chim oxiri miyasiga qon quyulib hayotdan ko'z yumdi. Eng so'nggi aytgan so'zlari: – Ko'zlarimga boq, ko'zlarimga... – degan o'tinch-u zori bo'ldi. Bilolmadim, o'sha damda xonim nimani nazarda tutib unday dedi ekan, buni men hech qachon bilolmadim.

...Yo'q, bekam, mening bu dunyoda siz-xonimlarimdan boshqa hech kimim yo'q. Ota-onamdan juda yosh kezlarimda, hali hayot ma'nisini anglay olmaydigan o'ta g'o'r damlarimda judo bo'lganman. Butun umri sartaroshlik qilish bilan o'tgan buvam ham arzimas kichik hatoyimni deb meni ammamning qo'liga topshirib yuborgan. Gap shundaki, men buvamning roziligisiz uning o'tkir sochqaychisida u ayricha faxrlanadigan uzun sochlarimni kesib tashlagandim. O, bu adabsizligim uchun buvamning qanchalar fig'oni falakka chiqqanini bir ko'rsangiz edi o'shanda! Aslida esa men buvamga o'xshagim kelib, unga taqlidan ish qilib ko'rmoqchi bo'lgandim. Har kuni sartaroshxonasiga uzluksiz kirib ketadigan mijozlarning buvamning qo'lidan so'ng boshqacha qiyofaga qanday qilib kirib qolishi men uchun mo'jizaviy maroqning o'zi edi. Biroq sochlarimni unga

indamasdan qirqib tashlaganim o'zim ham kutmagan darajada buvamning qonini qaynatib yubordi, u shunday g'azab otiga mindiki, oqibatda men uning uyidan bir umrga qochib ketishga majbur bo'lib qoldim.

...Yo'q, xonim, buvam mening bu qilgan ishimi qaytib kechirolmadi. U hatto meni ko'rishniyam istamay qoldi. Oyog'i doim oqsab yuradigan, yarimjon ammamnikiga borib yashadim keyin. Endi u kunlarni gapirmay qo'ya qolay, bekam. Behad qiynoqli kunlarim edi ular...

Yo'q-yo'q, bekam, noshukrlik qilayotganim yo'q. Shunchaki, sho'r qismatimning ayrim sahifalarini sizga oz-moz bayon etib berayotirman, xolos. Axir taqdir meni sizning buvingiz kabi mehribon hamda muruvvatli, qolaversa, mana, siz kabi oqila va tanti qizga yo'liqtirdi-ku. Rappa-raso o'n uch yoshimda bu xonadonga kirib kelgan ekanman, eslasam. U paytlar sizning jajji xolavachcha va amakivachchalaringiz, xullas, rosa ko'p bolakaylar bo'lardi bu uyda. Keksa xonim esa meni o'sha bolalarga qarab turishga buyurar, ularni sayrga olib chiqib, har kuni aylanitirib kelishimni tayinlar edi. Ehhe, bu kichkinalar bilan o'ta qiyinchilik ichida ovora bo'lib yurishni siz bir tasavvur qilib ko'rsangiz edi! Ustiga-ustak, o'zim ham yosh bolaman, biram og'ir ediki! Lekin men nolimasdim, bor kuchim bilan ularni eplashga harakat qilardim. Bolalar ko'cha boshida turadigan qari bir eshakning ustiga minib ko'rishga oshiqar, biroq bo'ylari hali past bo'lganligi uchun sirayam uddasidan chiqa olishmasdi bu ishni. Ularning bu istaklari benihoya kuchli edi, shunda men yerga enkayib olardim-da, ularni tepamga chiqarib, o'sha baland orzulariga yetkazardim. Aslida, bu yumushdan so'ng qattiq holdan toyardim, biroq mening boshqa ilojim yo'q edi. Bunday olib qara-

ganda, bu g'irt telbalikning o'zi, shunday emasmi? Eh, yosh bola qanchalar tentak bo'ladi-ya!..

...Yo'q, biroz adashdingiz, bekam. Men ham sevganman, ha, umrimda birinchi va oxirgi marta sevganman men ham. Shundoqqina yo'l pastida, biz yashaydigan uydan salgina narida uning gul do'koni bo'lardi. Hozir aniq eslolmayman, biz u bilan qachon va qanday qilib tanishib qolgan edik, ammo qisqa vaqt ichida rosayam qalin bo'lib, bir-birimizga nihoyatda o'rganib qolgan-dik. Garri (uning ismi Garri edi) va men muttasil arzimas narsalar ustida bahs qilar va janjallashar, ammo bu janjallarimiz har qanday gina-kuduratdan xoli, shunchaki sevgi mojarolari kabi yoqimli va baxtiyor hol edi biz uchun. Gullar! Garri hamisha do'konidagi eng sara gullardan men uchun alohida-alohida tanlab, ulardan katta guldasta qilib olib kelishni bir kun ham unutmasdi. Nilufargul, gunafsha, nargis kabi bir-biridan go'zal gullar bo'lardi ular. Ha, hech shubhasiz, biz allaqachon turmush qurishga ahd qilib qo'ygandik. To'yimizning negadir aynan shanba kuni bo'lishini istab, haftaning shu kunini belgilab olgandik. Ehtimol, siz meni uyqusi-rayotgan deb hayol qilayotgandirsiz, xonim, ammo aslo unday emas. Men bechoraginaning ham bu yulg'un umrida ana shunday totli, behisob darajada shirin kechgan damlari ham bo'lgan. Balki, siz bunga hozir ishonolmasiz... Kunlarning birida Garri yashaydigan uyimizga jihoz tanlash uchun meni chaqirtirdi, aniq yodimda, seshanba kuni edi. Baxtga qarshi, kekxa xonim aynan o'sha kuni o'zini juda yomon his qilayotgandi. Bekach ertalabdan beri tuz totmas, sahardan buyon yotog'idan biron soatga ham chiqmay, mazasi bo'lmay yotgan edi. Albatta, uni bu ahvolda tashlab ketolmasdim. Boshimda ming xil

o‘y, andisha, iymanish va sarosima ichida xonasiga kirib kelarkanman, bekach meni ko‘rgan zahoti yuzlari yorishib, kuchsiz tabassum qildi. U mendan, bugun havo o‘ta sovuq bo‘lib ketdimi, deya bemorlarga xos shikoyat aralash so‘rab qoldi. Holbuki, kun ajoyib kechardi, derazadan quyoshning siniq va sirli nuri to‘kilib yotardi. Lekin men keksa xonimning hasratga to‘la ko‘zlari va og‘ir xo‘rsiniqlaridan bekamning sog‘ligi o‘ta tang holatda ekanligini tuydim. Shu ondayoq o‘z vazifamni yodladim, oqsochlik xizmatimga monand bo‘ysunuvchanlik bilan o‘z taqdirimni o‘z qo‘llarim-la o‘zgartirishga rozi bo‘ldim. Bekachning zorli nigohlariga so‘zsiz termilgan cha uning doimgidek ko‘rpidan chiqib turadigan sovqotgan oyoqlarini qaytadan issiq ko‘rpa tagiga yaxshilab berkitgan cha, boshimni quyi soldim.

– O, yo‘q, buni qo‘yşang-chi, Elen, bor, borib yosh yigitning istagini amalga oshir, menga ahamiyat berma, tentakkinam! Men qariyani deb bekorga sevganingning ko‘nglini qoldirma.

Bekachim bu so‘zlarini ham shunaqangi yayrab, o‘zi hasta yotgan bo‘lsayam, zo‘rma-zo‘raki tetiklik bilan zo‘r berib, kuchanib aytdiki, men o‘zimni tutib turolmadim.

– Yo‘q! – dedim. – Yo‘q, xonim. Siz bilan qolaman, hech qayoqqa ketmayman, ketolmayman.

Keksa xonim noxos yerga tushib ketgan g‘ijim ro‘molchasini olaman deb bazo‘r engashdi, shu chog‘ eski yo‘tali xuruj qilib qoldi-yu, yana o‘zini yostiqqa tappa tashladi.

– Ahmoqlik qilma, Elen, – dedi u xirillagan cha, – hech mahal keyin pushaymon bo‘ladigan ish qilma, qizaloq.

Bekach ololmagan kir ro‘molchani yerdan oldim-u uning yoniga uchib borib, yoniga cho‘k tushdim.

– Yo‘q, – dedim men qat‘iy ovozda, – men turmushga chiqmayman, xonim.

– Yo‘q! Zinhor-bazinhor bunday deya ko‘rma! – endi bu gal bekachning tovushida o‘zgacha, onalarcha qaynoq mehr taftini his etib, birdan ko‘zlarimda yosh qalqidi. Men Garrini yaxshi ko‘rardim, biroq ko‘z ochib ko‘rganim, o‘z uyimdek bo‘lib qolgan bu xonadonni shundaygina, osongina, odatda, bunday yengillik ichida bevafoqlik va berahmlik hissi mavj urib turadi, eng yomoni – bir umrga tashlab ketishga sirayam, sirayam ko‘nglim bo‘lmasdi mening!

Eshik yonida meni anchadan beri poylab turgan Garri yana taqillatdi. Shaksiz, u ichkaridagi bor gapni eshitgan va uqqan, ammo o‘z og‘zimdanda qismatimiz nihoyasidan darak topishga mahtal edi.

Qo‘limga u yozgan bir bog‘lam hatlar va tumshug‘ining uchida kichkinagina zanjiri bor kumush qush – Garri bergan hadyani oldim-u, uning qarshisiga dadil chiqib bordim. Unga hatto biron og‘iz so‘z aytishga ham imkon bermadim.

– Ol, bularning hammasini qaytarib olib ket, – dedim Garriga iloji boricha qaramaslikka urinib. – Bari tamom bo‘ldi. Senga turmushga chiqolmayman.

U hayron, beaded g‘amguzorlik ichida ko‘zlarimga boqib turardi.

– Men o‘z bekamni tashlab ketolmayman.

Tamom, shu so‘z bilan eshikni qarsillatib yopdim-u, misoli murdadedek hissiz ravishda ne qilarimni bilmay bir muddat shuursiz turib qoldim. Ammo murdadedek emasdim, negaki butun a‘zoyi badanim zir-zir titrar, yuragim beto‘xtov gursullaganicha o‘tib ketayotgan shu g‘animat soniyalarni mahkam tutib qolishni behuda istak

o'g'ushida edim. Ortiq o'zimni ushlab turolmadim, chidayolmasdan shartta eshikni ochdim, biroq men kutgan inson allaqachon ketib bo'lgan edi. Ha, bekam, qaysidir ma'noda Garri men kutgan inson edi... Ammo biz – oqsochmiz va bizning bu burchimiz barcha orzu-umidlarimiz osmonini istasa kengaytirib, istasa toraytirib yuborishga har qachon haqlidir. Lekin ba'zan vujud idrokka itoat etmay qo'yadi. Egnimda oqsochlik libosim, ifloslana boshlagan dog' fartugim bilan, oyoqlarimda esa xonaki shippak, zirillagancha yugurib ko'chaga chiqdim... yo'lga termildim. Ehtimol, meni o'sha holimda ko'rgan odamlar jinni degan hayol bilan ustimdan kulishlari mumkin edi...

...Voy Xudoyim! Nimalar qilib o'tiribman! Axir so-at zang chalyapti-ku! Men esa sizni, ardoqli bekam, shu mahalgacha uxlatmasdan olib o'tiribman-a, ahmoqligimni ko'ring! Nega meni keraksiz ming'irlashlarimdan to'xtatib, buning o'rniga maza qilib uyquga keta qolmadingiz?.. Keling, oyoqlaringizni o'rab qo'yaman. Xuddi buvingiznikiga o'xshatib, kekxa xonim ham hamisha ana shunaqa uxlardilar. Bekach menga har gal yonidan chiqishimdan oldin: – Yaxshi dam olgin, Elen. Bosinqiramay uxla va barvaqt turgin, – deya alohida tayinlardilar doim. Agarda hozir kekxa bekach tirik bo'lib, shu so'zlarini hozir ham aytsa, men nima qilardim, bilmadim, balki, yana tuni bilan baribir bosinqirab chiqar va ertalab xonimdan odatdagidek yana dakki eshitar edimmi, bilmadim...

...Yo'q, azizam, yo'q. Aslida bu qadar hayolparast va devonavash emasman men. Shunchaki, gohida o'ygacha cho'mib qolaman mana shunday. Ammo bema'ni o'ylarning hech kim uchun xosiyatli joyi yo'q, to'g'rimi,

bekam? O'y o'yni chaqiradi faqat. Umrni quruq hayol bilan o'tkazish g'irt telbalikdan o'zgasi emas. Lekin, bekam, oqsochingiz ham anoyi qariyalardan emas, u aqlini topa oladi. Adog'i yo'q sarsari o'ylar girdobiga cho'ka boshlaganimni sezgan on o'zimni qo'lga olaman-da:

– Bas endi, Elen kampir, bunaqa ahmoq qiz bo'lmang! Basharti shu gul umringda o'y o'ylashdan ko'ra tuzukroq bir ma'ni topolmay qolsanggina, butun hayotingni shu quruq hayollaringga bag'ishlagin! – deyman.

...Sizga hayrli tun tilayman, bekam. Avvaldan ma'zur tuting, lekin men bu kech ham yana bosinqirab chiqadiganga o'xshayman.

OZODLIK

Bir zamonlar shu yorug' olamda qandaydir qushcha tug'ilibdi, tug'ilibdi-yu, ko'zlarini ochar-ochmas o'zini qurshab turgan temir devorlar-u ora-orasidan nur va havo hovuchlanganday oqib kirayotgan qattiq panjaralarga nigohi tushibdi, bechora qushchagina temir qafas ichida dunyoga kelgandi.

Norasta xuddi shu yerda, xuddi shu qafas qo'ynida ulg'aya boshlabdi, ko'rinmas qo'llar homiyligida kuch va kamolotga to'libdi. Holbuki u bu tor-tanqis joyning qafas ekanligini anglay olmas, u uchun butun hayot mazkur temir panjaralar bilan qurshalgan cheklangan hududdangina iboratday edi go'yoki, axir och qolsa oshi, suvsasa chanqog'i bosiladigan, mayin poxol uyumidan hozirlangan yotog'i ustida miriqib rohat oladigan bunday zavqni boshqa qayerdan ham topsin edi? Chiroyli qanotlarini yalagancha, issiq quyosh taftiga biqinlarini tutganча yalpayib yotarkan, qushchaga o'zining hayoti shoyon lazzatli, shoyon gashtli bo'lib tuyulardi.

Kunlarning birida bu jajjiqanot shirin oromidan uyg'ondi-yu, nihoyatda lol bo'lib qoldi: O! Qafas eshigi ochilib qolgandi! Ha, ha, nimadir bo'lib, shu mustahkam qafas ochiq qolib ketgandi. Burchakdagi joyida qunishib turganча, qushча hadeb ajablanar, dam hadiksirab, sarosimaga tushib o'tirardi.

Shu payt nechukdir bir xohish bilan qafasdagi mitti jonzot ochiq turgan eshik tomonga sekin-asta yaqinlasha boshladi, qo'rquv va hadik hamon uni tark etmagan, nima uchun eshikning ochiq turganidan uning taajjubi oshar, ammo shunga qaramay oyoqlari beixtiyor yorug'lik baralla oqib kirayotgan o'sha ochiqlik tarafga ohista odimlab boraverardi. Ne-ne tahlika-yu vahima ichida qushcha eshikdan tashqariga boshini chiqardi-yu, birdaniga tepasidagi osmon choyshabining chunonam kengayib, tegrasidagi olamning naqadar kattalashib ketganini ko'rdi.

Yana ko'ngliga g'ulg'ula tushib, burchakdagi joyiga qisilib oldi, lekin qandaydir Notanish kuch uni takror va takror ochiq eshik tarafga sudrayverdi, har gal tashqaridagi beadog', bepoyon nurni ko'rib, qushning ko'zlari qamashdi.

Keyin qo'qqisdan shu cheksiz fazo choyshabi uzra qanot qoqib, mo'l-ko'l to'kilayotgan nurlardan bahra olish istagida kichkina qushcha qafasdan dadil chiqdi-da, tashqaridagi behad kenglik bo'ylab erkin uchib ketdi.

Mayin epkinlar bilan o'ynashgancha shodumon qanot yozib ucharkan, qushcha o'zining bu tentakona parvozidan benihoya lazzat topardi, chiroyli qanotlari va silliq biqinlari horib-toliqib ketgan bo'lsayam, u hamon uchar, yo'lida uchragan har bir giyoh, har bir gul, boringki hamma-hamma narsalarga chuqur hayrat bilan boqar, hidlar va teginar edi, u hattoki zaharli hovuz bo'yiga qo'nib, undan ham shirin bo'lsa kerak, degan hayolda ozgina totinib ko'rmoqchi bo'ldi.

Biroq bu yerlarda qafasdagi kabi och qolsang tayyor ovqat, hamisha taxt turadigan sharoitlar muhayyo emas-

di, buning uchun qushchani o'zi mehnat qilishi, yetilishi, qidirishi, kurashishi lozim edi, oxiri shuncha urinishlari evaziga kelgan yeguliklardan to'yinib, ana undan keyingina charchagan, holsiz qanotlariga orom bera olishi mumkin bo'lardi. Ammo baribir qushcha baxtiyor edi. Chunki u ozod edi!

Unga mana shu hayot ko'proq yoqib qolgandi: qidirishi, topishi, xursand bo'lishi, qayg'urishi, kurashishi va yengishi mumkin bo'lgan shu hayot a'lo edi qushcha uchun. Tasodifan ochilib qolgan huv o'sha qafas eshigi esa haliyam ochiq turar, biroq unda endi hech kim yashamas edi!

O'KINCH

Mamzele Aureliya basavlatdan kelgan, yonoqlari qip-qizil, sochlari endi-endi oqara boshlagan, ko'zlari atrofga hamma vaqt sinchkovlik bilan boqadigan o'rta yoshlardagi erkakshoda bir ayol edi. U, odatda, boshiga ferma erkaklari kiyadigan shlapa kiyib yurar, sovuq kunlari egniga unniqib ketgan moviy yomg'irpo'sh bilan oyoqlariga zil-zambil kirza etiklarini ilib olardi.

Mamzele Aureliya umri bino bo'lib, turmushga chiqish borasida sira bosh qotirib ko'rmagan edi. Bu ayol butun hayoti mobaynida hatto sevib ham qolmagandi. Bir paytlar, yigirma yoshlik avji durkun chog'larida uning ham qo'lini so'rab kelishgan, ammo-lekin Aureliya o'sha zahotiyuq bu taklifni keskin rad etgandi, shunday bo'lsa-da, mana hozir yoshi ellikka yaqinlashib qolgan bo'lsa-da, Mamzele Aureliya bir o'zi yolg'iz yashab kelayotganidan zig'ircha ham afsuslanmas edi.

Peshonani qarangki, bu g'aroyib ayol shunday keng-katta olamda yoppa-yolg'iz yashab kelayotgandi, albatta, Mamzele Aureliyaning sodiq iti Ponto va ekinzorlarida mehnat qiladigan negrlar-u bir-ikkita sigir, bir juft hachir, turli-tuman darranda-yu parrandalar hamda ayolning qo'shotar miltig'ini (bu qurolni u jo'jalariga hafv soluvchi qirg'iylar uchun ishlatar edi) hisobga olmaganda, Aureliya butunlay so'qqabosh edi, balki, shu

yolg'izligi sababdanmi, ayol Xudoga qattiq bog'lanib qolgandi, tun-u kun ibodatini hech kanda qilmasdi.

Bir kuni ertalab osmonda to'satdan paydo bo'lib qolgan qora bulutlar kabi bir to'p bolalarning uyi tomon yopirilib kelayotganiga Mamzele Aureliyaning ko'zi tushib qoldi. Chaqirilmagan bu mehmonlaridan ayolning ko'ngli biroz xijil tortdi. Bolalar Aureliyaning yon qo'shnisi Odeliyaga tegishli edi, lekin, ochig'ini aytganda, bu so'qqabosh ayol shu paytgacha qo'shnilarining hatto birontasi bilan ham u qadar apoq-chapoq bo'lib ketmagan edi.

Oradan besh daqiqa o'tar-o'tmas, bolalari ortidan yosh juvon Odeliyaning o'zi ham ko'rindi. U bir qo'lida jajji qizalog'i Elodiyani ko'tarib olgan, bir qo'li bilan esa endigina atak-chechak qifa boshlagan Tinommini bazo'r yetaklab olganicha qoqilib-suqilib kelar, uning orqasidan katta qizlari Marselina bilan Marseletta ham shoshilganicha ergashib kelishardi.

Odeliyaning yuzlari hadeb yig'layverganidan qizarib, shishib ketgandi. Gap shundaki, juvonning olis shaharda yashovchi onasi og'ir hastalanib qolib, qizini huzuriga chaqirtirgandi, baxtga qarshi juvonning eri ham yonida emas – Tehasga ketib qolgandi. Tehas esa Odeliyaga dunyoning bir tupkasiday juda uzoq joy bo'lib ko'rinardi, ustiga-ustak ayni chog'da yollangan haydovchi Valsin ham stansiyada ayolning yo'liga ko'z tutib o'tirar edi.

– Bilaman, Mamzele Aureliya, ishingiz bir dunyo, boshingizdan oshib yotibdi, biroq bu zumrashalarni sizdan boshqa kimga ham ishonib topshira olardim, o'tinaman, yo'q demang, to men qaytib kelguncha bolalarimga ko'z-quloq bo'lib tursangiz. Yo'q-yo'q, o'tirmayman, ovora bo'lmang, meni stansiyada kutishyapti,

Mamzele Aureliya, tushuning, boshqa choram yo'q! Men uchun bir savob ish qiling, iltimos, kelib sizni, albatta, rozi qilaman. Bir o'zim shuncha bolani yo'lda eplab olib ketolmayman, axir uzoq yo'lda bu bolalar odamni aqldan ozdirishi turgan gap, aksiga olib erimning ham uyda emasligini ko'rmaysizmi. Xudo ko'rsatmasin, ishqilib, men uymalanib yetib borgunimcha onaizorim uzilib qolmasinlar-da iloyim! – chindanam favqulodda mushkul vaziyat Odeliyaning aqlini shoshirib qo'ygan, juvonning boshi qotib qolgandi, u hatto nima deb, nima qilayotgani ni ham tuzukroq idrok etolmas edi.

Juvon yalina-yalina baribir bolalarini Mamzele Aureliyaning uyi ostonasida qoldirganicha shoshib jo'nab ketdi; bolalar esa quyosh kuydirayotgan, jajji jo'jalar oyoqlari bilan o't-maysalarni bemalol titkilab yurishgan hovli o'rtasida egasiz, bir o'zlari shumshayib qolishdi, lekin hayal o'tmay biri tortina-tortina, biri bo'lsa behadik, zipillaganicha zina bo'ylab orqama-ketin ko'tarila boshlashdi. Shu damda havoda moychechaklarning ajib ifori bo'y taratar, uzoq-uzoqlardagi paxta dalalari osha ishchi negrlarning quvnoq kulgilari sadosi o'tkir jaranglab kelmoqda edi.

Mamzele Aureliya bolakaylarga o'zining norozi va sinchkov ko'zlarini qadaganicha serrayib turib qoldi. U bo'mbaloq Elodiyanining og'irligidan enkayib olganicha gandraklab qadam bosayotgan Marselinaga xushlamaygina ko'z qirini tashlab qo'ydi. Shu onning o'zida onasini so'rayverib harhasha qilayotgan Tinommini tinchlantirishga urinayotgan Marselitani ham bu sovuq nigohidan bebahra qo'ymadi. Ikki-uch lahzalik shunday do'q-po'pisalaridan keyin Mamzele Aureliya biroz ko'nglini bo'shatib oldi-da, noiloj o'zini qo'lga olib, endi

qilishi majburiy bo'lgan ishlari rejasini o'zicha tuzib chiqdi. Ayol dastlabki ishini to'polonchilarning qornini to'yg'azishdan boshladi.

Basharti bu bolalar Mamzele Aureliyaning qo'l ostida ish haqi olib, mehnat qilayotgan negrlar qabilida bo'lishganda bormidi, ayol o'sha vaqtning o'zidayoq bu shumtakalarni bir zumda haydab yuborgan bo'lar edi, ammo sho'rlik Odeliyaning oh-u zorlari uning bu qarorini qat'iy cheklab turardi. Biroq baribir, bola boqish hazil ish emas-da, axir bolalar kichkina cho'chqa bolalari emas-ku, ular hamma vaqt e'tibor talab qilib, odamdan astoydil mehr kutishadi. Bu murakkab vazifa esa bu kabi yumushlarga butkul noshud bo'lgan Mamzele Aureliyaning aslo qo'lidan kelmas edi, umrida shunday qaltis vaziyatga tushib qolishini esa ayol hatto tushida ham ko'rmagandi.

Shuning uchun birinchi kunlari Odeliyaning polaponlariga g'amxo'rlik ko'rsatishda, rosti, Mamzele Aureliya anchagina adabini yedi. Axir u jonsarak Marselettani baland va buyruqomuz ohangda gap eshitishi bilan darrov yig'lab yuborishini qayerdan ham bilsin? Yosh Marseletaning tabiati shunaqa ekan-da! Mamzele Aureliya kichkintoy Tinommining ham gullarga ishqiy baland ekanligini aniqlab oldi, kichkina bezori to gullarni bandidan uzib, bog'dagi jami sara chechaklarni payhon qilmaguncha ko'ngli hech joyiga tushmas ekan.

– Unga hech qaysi tanbehingiz kor qilmaydi, Mamzele Aureliya, – deya ayolga yo'l ko'rsatdi Marselina, – yaxshisi, siz uni stulga bog'lab qo'ying. Oyim hamisha Tinommining aqlini shu tarzda kiritib qo'yardilar. Mamzele Aureliya bezori Tinommini bog'lab qo'ygan stul kenggina va qulaygina ekan chog'i, kichkintoy unda bir

zumda pinakka ketib qoldi, nihoyat, Mamzele Aureliya to'polonchilardan birini shu yo'sinda tinchitdi.

Oqshom cho'kishi bilan ayol xuddi jo'jalarni iniga haydab kirayotgan kabi bolakaylarning barini birma-bir joy-joylariga yotishlarini buyurdi, biroq kichkintoylar Mamzele Aureliyaning qarshisida kalovlangancha turib qolishdi. Axir ularning momiqqina yostiqlari ustiga har kech taxt qilib qo'yiladigan tungi ko'ylaklari qayerda qoldi, buning o'rniga ular nima uchun xuddi ho'kiz qamchisiday og'ir qo'l bilan ketlariga niqtalganlaricha yotoqlariga haydalishlari kerak? Har kech polning o'rta-siga ularning toliqqan, quyoshda toblanib chang-chung bo'lib ketgan oyoqlarini yuvib olishlari uchun keltirib qo'yiladigan suv to'la tos-chi, u qayerda qoldi? Shu tobda qizaloqlar Marselina bilan Marselettaning kulgisini qistatgan narsa, Mamzele Aureliyaning shumtaka Tinommini uxlata olmay toza xunob bo'lib qiynalgani bo'ldi, axir ayol bu yosh qaroqchiga Krok-mitan yoki bo'lmasam Lup-garu to'g'risidagi ertaklar aytilmaguncha uxlay ololmasligini qayoqdan ham bilsin, yana kenjatoy Elodiya ham alla eshitib, tebratmagunlaricha ko'z yumishi o'lguday qiyin ekanligini ayol bechora nihoyat arang tushunib yetdi.

– Yaxshigina tavbanga tayanib qoldim, Rubi xola, – deya iqror bo'ldi Mamzele Aureliya o'z oshpaziga yorilib, – men uchun bu bolalarga qarashdan ko'ra o'nlab plantatsiyalarni boshqarish osonroq ekan. Axir bu dahshat-ku! Jonim hiqildog'imga keldi! Endi menga hech qachon bola to'g'risida og'iz ocha ko'rmang!

– Oh, Mamzele Aureliya-yey, bu olamda bolalardan-da beg'uborroq zot topa olsangiz koshki edi. Axir bolalar bilan birga maza qilib o'ynash kattalar bilan

muomala qilishdan ko'ra yoqimliroq emasmi? Menimcha, sizga ularning tilini topib olish mushkullik qilyapti. Bora-bora bolalar bilan qanday chiqishib ketganingizni o'zingiz ham sezmay qolasiz.

Shubhasiz, Mamzele Aureliya Rubi xolaning gaplariga o'sha zahotiyoyoq qo'shila qolmadi, buni qarang-a, to'rt beshta to'polonchi bilan ikki kunda til topishib bo'lar-midi – bu axir, Mamzele Aureliyaday ayol uchun benihoyat murakkab vazifa-ku! Zarurat tufayligina onasining ikki-uch nayrangini o'zlashtirib olganiga ham Mamzele Aureliya Xudoga behisob shukronalar keltirardi.

Lekin baribir Rubi xola haq bo'lib chiqdi: Mamzele Aureliya asta-sekin bariga ko'nikib qoldi; u kichkina bezori Tinommining hamma vaqt shira yuradigan qo'llari uchun umrida hech tutmaydigan oppoq peshbandini tutib oladigan bo'ldi, hattoki to'polonchining mehr va tashakkur ifodasi sifatida chopqillab kelib cho'lp-cho'lp qilib o'pishlariga-da o'rganib qoldi. Ne-ne zamonlardan beri shkaf tepasida qo'l tegmay, chang bosib yotgan igna-ip solingan savatcha ham joyidan qo'zg'aldi, endi Mamzele Aureliya yirtilgan kiyimlar-u tugmasiz kamzullarni butlab qo'yish uchun qo'lga hattoki igna olishgacha majbur bo'ldi. Ammo ayolning eng qiynalgan joyi butun kun mobaynida bir nafas ham tinmaydigan qattiq baqirig'-u chinqiriqlar, uyning u burchagidan bu burchagigacha aks-sado berib, to qora kechgacha tugamaydigan shovqin-suronlar bo'ldi. Lekin kechalari ham Mamzele Aureliya bahuzur uxlay ololmas edi, negaki kichkina Elodiyaning issiqqina bo'mbaloq tanasi ayolga mahkam yopishib yotar, kenjatoyning o'tday nafasi Mamzele Aureliyaning yonoqlariga go'yo jajji qushning qanotlariday mayin urib turardi.

Oradan ikki hafta o'tar-o'tmay Mamzele Aureliya axiyri bu g'alvalarning bariga ko'nikib qoldi, endi u ortiq nolimay ham qo'ydi.

Bir oqshom ayvonga qandaydir yumush bilan chiqqan Mamzele Aureliya ko'cha muyulishida uyi tomonga qayrilayotgan Valsinning tanish ko'k mashinasini ko'rib qoldi. Haydovchining yonida ko'zlari sog'inchdan porlagan Odeliyaning intizor chehrasi aks etdi. Ular uyga tobora yaqinlashganlari sari Mamzele Aureliya yosh juvonning quvonchdan yorishib ketgan yuzlaridan uning uyga qaytib kelganidan behad xushbaxt ekanligini yurak-yuragidan his etdi.

Shundayku-ya, biroq bu aytilmagan va kutilmagan tashrif Mamzele Aureliyaning qalbiga ulkan qayg'u toshini-da bir onning o'zida bostirib qo'ydi. U darhol bolalarni to'plab berishi lozim edi. Ax, bu zumrasha Tinommi qayoqda qoldiykin-a? E-ha, bu shumtaka bo'lsa-bo'lmasa, og'ilxonada pichoq o'ynab o'tirgan bo'lishi kerak. Xo'sh, qizaloqlar – Marselina bilan Marselletta-chi, ular qayerda qolishdi? Uyning biror burchagida qo'g'irchoqlariga ko'ylak bichib, ularni yasantirish bilan mashg'ul bo'lsalar kerak-da. Birgina kenjatoy Elodiyadangina tashvish qilmasa bo'lardi, negaki go'dak Mamzele Aureliyaning qo'llarida hech narsa bilan ishi yo'q, o'zi bilan o'zi o'ynab yotardi, ammo u onasini olib ketgan haydovchi Valsinning qadrdon mashinasi chiroqlarini ko'rib qolishi bilan sevinganidan birdan qattiq qichqirib yubordi.

Nihoyat, hamma to's-to'polon tinchiydigan bo'ldi, ana endi bolakaylar o'z uylariga butunlay qaytib ketishadi. E-voh, ular buncha tez ketib qolishmasa! Axir kelganlariga uncha ko'p bo'lgani yo'q-ku! Mamzele Aureliya peshayvon o'rtasida turganicha negadir ich-ichidan

yopirilib kelayotgan o'kinch to'la nidoga arang dosh bergancha jimgina turib qoldi. U hatto mashinaning qanday kelib, bolalarni qanday olib ketganini ham sezmay qoldi. Butun atrof-javonibdagi dalalar uzra qip-qizil shafaq shu'lalari ila g'ira-shira shom ko'lankasi cho'kib borar, go'yo mana shu tevarak olam ham bu qorong'ilik ichiga tamomila qorishib ketayotganday bo'lardi. Jami borliq uzra yoyilib borayotgan qirmizi tuman ichida ayolning nigohi ortiq hech narsani ilg'amay qoldi. Uning quloqlari hattoki mashina g'ildiraklarining quloqni qomatga keltirguday o'tkir chirqirashini-da eshitmadi. Uning quloqlariga kichkintoy bezorilarning shodon, yangroq ovozlari qattiq o'rmashib qolgandi. •

Mamzele Aureliya ohista xo'rsingancha uyga kirib ketdi. Ichkarida uni bir dunyo yumush kutib turardi, bolakaylar butun uyni ostin-ustin qilib yuborishgan, hamma yoq parokanda bo'lib to'zg'ib yotardi, ammo xonalarni tartibga solishga ayolning qo'li darrov bormadi. U stol oldiga xomush cho'kdi. Yana bir o'zi yolg'iz qolgan jussasini qurshagancha tashqaridan o'rmalab kirib kelayotgan tun rutubati chulg'agan sovuq xonasi ichiga ma'yus bir nigoh tashladi. So'qqabosh ayol boshini qo'llari ustiga qo'ydi-da, ich-ichidan otilib kelayotgan so'zsiz faryodlarga ortiq bardosh berolmay, oxiri yig'lab yubordi. Ha, Mamzele Aureliya yig'layotgan edi! Lekin uning yig'isi hamma ayollarnikiday yumshoq, mayin yig'iga o'xshamasdi. Mamzele Aureliya xuddi erkak kishiday, butun yuragini pora-pora qilib yuborguday nola bilan o'kirib-o'kirib yig'lardi. U hatto iti Ponto kelib, qo'llarini yalayotganini ham sezmas edi.

SO‘QIR

Ko‘rinishi biroz g‘ayrioddiy bo‘lgan qandaydir odam bir qo‘lida qizil qutichani holsiz ko‘targancha ko‘chada imillab borardi. Uning aftodahol usti-boshi bilan arzon-garov bosh kiyimini go‘yo kuchli yomg‘ir savalab tashlagandek juda tashlandiq ahvolda, saxiy quyosh nurlari necha bor ularni quritib, chiroyli qilishga tirishmasin, baribir o‘zgarmas shamoyilda. Notanish kimsa ko‘rinishidan unchalik qari emas-u, ammo yoshiga qaraganda xiyla quvvatsiz ko‘rinar; issiq hovur ko‘tarilayotgan asfalt yo‘lakdan paypaslagancha odimlarkan, ko‘kdan yog‘ilayotgan oftob seli uning butun tanasini o‘tdek kuydirib tashlardi. Ko‘chaning narigi betida zich qilib ekilgan daraxtzor kishiga oromiy soya-salqin hadya qilar: shuning uchun ham izdihom faqat o‘sha tarafdin yurardi. Biroq bizning notanish qahramonimiz bu muruvvatdan behabar edi, chunki uning ko‘zlari ko‘r bo‘lib, tashqaridan ko‘proq aqli noqis kishidek bo‘lib tuyulardi.

So‘qirning qizil qutisida u sotishga niyat qilib qo‘ygan bir to‘p qalamlar yotardi. U yo‘lboshlovchilik qilish uchun qo‘liga hech qanday tayoq ko‘tarmagan, aksincha, bor ishongan tog‘lari ikki oyog‘i kabi faqat ulargagina bo‘ysunib temiryo‘l zinalari bo‘ylab chamalagancha bir-bir bosib ketardi. Mabodo biron-bir uychaning zinalariga yaqinlashgudek bo‘lsa, so‘qir ulardan ehtiyotkorlik bilan

bir amallab ko'tarilib olardi. Ba'zida u eshik oldiga ming mashaqqat bilan yetib borar, qo'ng'iroq tugmasini topa olmay kalovlanar, oxiri paypaslana-paypaslana yana zinalardan pastga tushib, nochor, yo'liga ravona bo'lardi. Ayrim temir darvozalarga otning kallasidek katta qulf urilgan, bu xonadon sohiblarining yoz saratonida qayerlargadir dam olishga ketishganidan dalolat berar, ammo qaysar mo'ysafid xarsangdek darvozalarning ochilishiga mahtal bo'lib, vaqtini behuda sarflardi, xuddi shu joylarda u butun mulkini sotib, qutula oladigandek noiloj umid bog'lardi.

Darvoqe, omad kulib boqqan kezlarda so'qir eshiklar tugmasini topishga muyassar bo'lardi, ammo uy xo'jayini yoki bekasi bunday faqirona va arzimas tashrifdan darg'azab bo'lib, kichik bir matoh uchun ularning oromini buzgan qandaydir betayin daydini faqat tahqir va la'nat bilan siylab jo'natardilar.

So'qir uzoq yo'l bosdi, yura-yura madori quridi, biroq hech narsasini pullay olmadi. Esida, bir gal uni qandaydir zo'ravon qurib ketgur qutichasi bilan hadeb oyoq ostida o'ralashgani uchun bir qoshiq qonini ichib qo'ygudek bo'ldi-yu, lekin so'qirligi uchun biroz insof qilib, tag'in uni o'z tirikchiligiga qo'yib yuborgandi. Ammo o'sha kazzob rostmana uning jonini olgudek bo'lgandi, temirdek qoziq tishlarini uning ter tepchib kirlagan bo'yniga tekkizib, xuddi qasdini shu yerdan olmoqchidek vahshat bilan qattiq o'kirib bergandi. Odamning yuragi eziladi, juda og'ir bu hol, ammo nachora?

Osmondan oftob seli quyilyapti. So'qir egniga qatqat engil ilib olgan – ko'ylagi ustidan issiqqina nimcha, nimchanning ustidan esa kuzlik yomg'irpo'sh – yonib ketay deydi. Bechora bu keraksiz lash-lushlarini ye-

chib, bir qo'liga ilib olsayam bo'lardi, biroq ayni damda uning hayolida bu ahamiyatsiz yumushga joy yo'q, uning butun fikr-u zikri qadrdon qizil qutichasida. Baland imoratdagi qandaydir bir mehribon ayol yuqoridagi derazadan uni ko'rib qolib, qiynalgan joniga rahmi keldi, so'qirga soya-salqinlar ostidan yurishini maslahat berdi.

Mo'ysafid ko'chaning u yuziga o'tdi, bu yerda bir guruh to'polonchi va qiziquvchan bolalar o'yini avjida edi. So'qirning qo'lidagi quticha rangi ularni o'ziga tortdi va bolalar darrov uning ichida nima borligini bilgilar kelib qoldi. Ichlaridan eng sho'xrog'i bir hamladayoq cholning qo'lidan narsasini tortib oldi-yu, ura qochdi. Har bir tirik odamlarda bo'lgani kabi ko'rda ham ichki sezgilar mujassam: u dovdiragancha atrofga alang-jalang qilib bolalarga po'pisa bilan baqirib-chaqirdi, kutilmaganda bor bisotini qo'ldan boy bergan kishidek notavon va juda miskin bo'lib qoldi. Birpasda muyulishda politsiyachi hozir-u nozir bo'ldi, u yo'q yerdan betartiblik chiqargani uchun so'qirning yoqasidan zarb bilan bir tortdi, lekin uning ko'zi ko'rmasligidan voqif bo'lishi bilan noo'rin tarzda uni tayoq bilan savalashni bas qildi, ko'r yana o'z yo'liga qarab ketdi. Oftob yanayam taftiga oldi.

Maqsadsiz sandiraqlayverib, ittifoqo, so'qir o'ta dahshatli bir g'ala-g'ovur ichiga tushib qoldi, ajdarhodek qo'rqinchli mashinalar dunyoni boshiga ko'targanCHA suron solib u yoqdan bu yoqqa betinim harakatlanar, yovvoyi qo'ng'iroqlarini uzun-uzun chalishar, bu sarosimadan hatto ko'rning oyoqlari ostidagi yer ham zang'illab ketib, uni dir-dir titratardi. So'qir ko'p ikkilanib o'tirmasdan, ko'chani shartta kesib o'ta boshladi.

Shu vaqt nimadir sodir bo'ldi – bu shu qadar dahshatli va vahimali ediki, birdan ayollarning hushi boshidan uchib, erkaklarning tili kalimaga kelmay bir nafasda tahlikaga tushib qoldilar. Mototsiklchining yuzi bo'zdek oqarib ketgan, yuz-ko'zidan hech nimani idrok qila olmayotgani namoyon, u shuursizlarcha gandraklab o'tayotgan mo'ysafidning naq peshonasi oldida mashinasini zo'r berib to'xtatmoqchi bo'lganini atrofdagilarga tinmasdan ta'kidlayverardi.

Ne mo'jiza ro'y beribdiki, to'satdan shuncha olomon bir joyga zudlik bilan, darrov oqibatli va mehribon bo'lgan holda to'plana qolishdi ekan? Bolalar oyog'ini qo'lga olib yugurgilagan, erkaklar va ayollar tuyqus ro'y bergan g'amgin bu lavhani o'z ko'zlari bilan ko'rib qolish uchun bir-birlarining ustilaridan oshib o'tgudek bo'lib hovliqqan, shifokorlar ham qayerdandir katta tezlikda qoralarini ko'rsatgandi.

Olomon pachoqlangan o'lik tana suratini, nihoyat, o'z ko'zlari bilan ko'rishgach, dahshatdan o'takalari yorilgudek bo'ldi, ular bu tanni ham shaharning ancha boobro' va badavlat xonadonlaridan bo'lsa ne ajab, deya o'zlaricha gumonsirab qoldi. Qanday johil qismat uni bu la'nati ko'chaga tortqiladi ekan? Ehtimol, u ham o'tmishida katta-katta biznes qilib, kishibilmas uni-buni orttirib, yig'ib qo'ygandir, ehtimol, u uzoq Atlantika sohillarida maza qilib dam olayotgan oilasidan nima yumush bilandir ayrilib, kechikkandir, rost, asl boylar o'zi shunaqa kamtarona va haqir kiyinib olishadi, qiziq, bu odam bor yig'ganini qayerga yashirgan ekan?

Nohos bu olam bilan vidolashgan so'qir olomonning havotir va shubhalaridan behabar, ro'parasidan uchib kelayotgan mototsiklni fahmlamay qolgan, ana endi bir

umrlik orom qo'ynida, ammo yana o'sha faqirona va miskin alfozda mangu uxlab yotardi. Rostdanam u atrofidagi odamlarning qiy-chuvi-yu to's-to'polonidan mutlaqo habarsiz va beg'amdek yotardi, faqatgina so'qirning unga bir umr yo'l boshlagan va o'lguncha bir muddat ham tin olmagan sho'rlik oyoqlarigina hamon kuydirayotgan quyosh tig'ida qurib-qovjiragancha kimdandir ozgina madad va quvvat kutardi.

SOG'INIB KUTAMAN TUNLARNI

Borgan sari odamlar bilan ishim yo'q, ularning na hayotlari va na harakatlari bilan qiziqmay yashayapman. Kimdir shunday bir dono naqlni aytgan edi: O'ntalab kitob o'qigandan ko'ra bitta insonni o'rgangan a'loroqdir deb. Ehtimol. Valekin ko'nglimga unisiyam, bunisiyam yoqmaydi zinhor, ular faqat jonimni qiynab, aqlimni shoshirar. Zero, bu mukammal hamda murakkab til-simotlardan qay biri ham manim dilim ila tillasha olar edi qadrdon tunlar – sevimli yoz tunlarim misol? Yoxud shivirlashar qirrador va ravshan yulduzlar kabi va yo suyisharlar mayin nasimday?

Men har kun tunni sog'inib kutaman, zarang daraxti ostida orom olib yotarkanman, uning – tunning koinotning zumrad osmoni bo'ylab asta yoyilishini, bag'oyat ohistalik ila kirib kelishini kuzataman. Tun. Uning hamma narsasi juda aziz, juda qadrlı. Salqin vodiylar osha zimdan, nihoyatda ehtiyotkorlik bilan o'rmlay-o'rmlay boshim uzra soya solib turgan zarang daraxti ustida muallaq qotadi u, go'yoki meni sezmaydi, deya hayol qiladi azizim. Sekin-sekin daraxt qaddini o'ray boshlar, sirlari bisyor yaproqlar oralab razm solgay chehramga, makkorim haddan ortiq quv, butun Mag'rib-u Mashriq mulkini egallab oladi bir zumda, tepamdagi zarang daraxti ichra

nigoh solarkan, yashil bargchalar aro yulduzlar milt-milt qilganча ko'z qisa boshlarlar keyin.

Tun benihoya sodda, benihoya samimiy va ajabki, bir olam, bir jahon asrorlarga to'ladir. Odamlar bo'lsa turfa dunyo, men ularni hargiz tushuna olmadim. Ba'zi birovlar qalbim durlarini ayyorona tortib olib, so'ngra esa tahqir etdilar, birovlari esa kuldilar besabab, beyurak. Mayli, nima ham derdim. Mening bor mehrim, sevgim, ishonchim, tuyg'ularim taskin va tasanno aytguvchi ziyrak, darddosh, dildosh Tun uchun baxshida bo'ldi.

Mana, sohir qushchalar oqshomgi qo'shiqlarini kuy-lashmoqda: ishqilib, tezda tugatib qo'yishmasin. O, nechog'lik dono bo'lishmasa bu qushchalarim! Ular odamlar singari safsata sotishmaydi, dag'dag'a qilishmaydi, izzatingni yerga urishmaydi. Ular faqat va faqat senga oniy lazzat damlarining farovonligini sog'inishadi: „Uxla, uxla, uxla“, deyishadi. Zarang daraxtni aylana shamol o'ynay boshlaydi zum o'tmay, xuddi jajji yap-roqlarga izhori ishq bayon etayotganday iliq, yumshoq teginib o'tadi ularga.

O'yga tolaman shunda, butun yer kurrasida ana shunday jannatiy ne'matlar, totli rohatlar mavjud ekan, unda ne sababdan kaltabin, tili uzun kaslar talasharlar hukm-ronlikni, nega ahmoqlar hokim bo'lgisi kelar bepoyon yer yuziga! Chinakam farog'atni ham buzgan o'shanday iblis odamlarning o'zidir. Bugun dunyo ularnikiday olam sarvariga turli iddaolar qiladilar, zamon va zamin dastidan dod soladilar. Juda xunuk ko'rinadi ular, qip-qizil yuzlari, o'ynoqi ko'zlari bilan tili hamda qo'rs odatlarini yaqqol ifodalab turadilar. Aslida-chi? Aslini olganda, bundaylar olam sarvari to'g'risida neniya bil-

olishardi? Men endi borib xuddi o'sha munofiqlardan so'rayinmi Yaratganning tabarruk ne'matlari qadrini, qiymatini. Yo'q-yo'q, aslo! Boshim uzra jimillayotgan javohirdek yarqiroq mana shu yulduzlar-u tegramdagi sarg'imtir qorong'ilik hokimi bo'lmish xokisor tundangina so'rarman men faqat: Zotan, haqiqiy hayot qadrini ular bilgaydir...

QIYOFALAR

Biz ajab yer shari ichra istiqomat qilamiz. Bizning koinotda turfa xil insonlar yasharlar. Ba'zi odamlar borki, ularda benihoya qudratga ega cheksiz quvvat mavjuddir. Ular hech qachon vaqt otliq uchqur tulpor bilan hisob-kitob qilmaydilar, ular uchun jami narsa kuch. Bu omil esa unday kishilarning ahmoqona odim tashlashlariga qarshi zo'r qalqon bo'la oladi. Ular beadog' saodatmanddirlar. O'shanday kuchli insonlar uchun mayda-chuyda narsalarning-da zig'ircha mohiyati yo'q, binobarin ular adog'siz ulkan tafakkur ila umr kechirarlar. Bu kishilar aslo horimaslar, hayot bilan hamisha hamnafas, hamisha bir qadam oldinda ketarlar, ular tiriklik doirasida ham hech qachon yutqazmaslar, bu xushbaxtlar mudom harakatdagi yashash marosimi aro aslo yo'l chetida, xarob va miskin qiyofada qolmaslar.

E-ha! Muttasil harakatdagi yashash marosimi ichidan yo'l chetiga chiqib qolgan, o'zini o'zi uzlatga itqigan qiyofa, aslida, men – o'zim ekanman-ku! O, hayot ko'zgusi... Uning sehrli ranglari olmos yanglig' tovlanib, suv yuzasini mayin mavjlantirayotgan istarasi issiq quyoshdan-da porloqroq ekan. Xo'sh, umrboqiy izdihom ostida jon va jismning birga qolib ketishi qanday kulfat bo'libdi! Garchi vujud tingan esa-da, ilohiy ruh tiriklik doirasining ulug'vor ohangi sadosida har soniya harakat-

dadir. O'sha ohangning bir kuyi poyonsiz hasratga to'la, shikastadil nola bergaydir, bir kuyi bo'lsa behad ohangdor, ohista yangraydir – axir yashash bu ziddiyatlarga to'la ulug' oqim – uning har bir kuyi Parvardigorning xohishidan yaralar.

Odamzod qudratining o'sha yashash marosimi ko'kdagi yulduzlardan-da yuksakroqdir, shubhasiz, inson irodasi oldida mana bu harakatlanayotgan koinot-da kuchsiz, zero, hayot gultoji yagona – insondir.

O! Tiriklik oqimidan bir chetda g'aflat bosib yotgan qiyofa, ya'niki o'z-o'zimdanda negadir yig'lagim keldi; bezabon maysalar-u surrang bulutlar bilangina tilla-shib, so'zsiz jonzotlar kabi yashayotganimdan nihoyatda o'ksidim. Rostki, o'z kulbam ichida hayotning o'zgarma qoidalarining jamiyat tegrasida qanday hukm o'qishlarini tiniqroq idrok etishim aniq haqiqat. Vaholanki, goho yashash marosimidan bir chetga chiqib, turfa xil qiyofalarni kuzatish, bu qiyofalarning tarhi-yu ifodasi, oq-u qorasini izohlab olish-da behad lozim vazifadir.

O'sha qiyofalar – ba'zisi ruhni-da ezadigan zulmkor oyoqlilar, ba'zilari jonni hech bir titroqsiz bo'g'uvchi shafqatsiz qo'llilar, ba'zilari yurakka bir umr osoyish baxsh etuvchi shirin tillilar, ba'zilari esa hech idrok qilolmas darajada beadog' saxovatga to'la qalblilar – ehhe, yana qancha-qancha turfa qiyofalar! Men qadamlar ohangini eshita olmay qoldim...

Jim! So'zlamang! So'ramang! Siz faqat javob bering:

– Xo'sh, o'sha hayot ko'zgidagi qiyofamiz qandayligini o'zimiz ham aytib bera olamizmi?

HIKMATLI BIR QISH KUNI

Poyezd rappa-raso bir yarim soatga kechikdi. Menga hamroh bo'lib kelgan ikki-uch nafar yo'lovchi ertalabki soat oltida bunday izg'irin, achitqi havoda kelgandan ko'ra, yana biroz avvalgi joyimizda qolsak durust bo'larmidi, deya bir-birlariga norozi to'ng'illashganlaricha poyezddan tusha boshladilar. Biroq qarshimizda Emil Sutirning issiqqina oshxonasi o'zini ko'z-ko'z qilib turardi. Biz Emilning oshxonasida, har holda biroz isinib olsak bo'lardi. Yana ovqatlanib ham olmasak bo'lmaydi. Yo'ldan ochqab kelgan biz kabi horigan yo'lovchilar uchun bu oshxonada cho'chqa go'shti ham, qaynatilgan tuxum-u qovurilgan jo'ja ham, boringki, dengiz chig'anog'i-yu mazali qahvalargacha – hamma-hammasi istalgan paytda muhayyo turardi. Negadir shunga astoydil umid qilib ichkariga kirdik.

Oshxonada Emilning cho'chqaday semiz va paypaslangan xotini omborxonaday ivirsiq bu go'shasida hamma vaqt mudrab o'tirardi. Ehtimol, u bechoraning ham tundagi qattiq sovuqdan eti junjikib qolgan-u, saharga kelib o't yoqilgan pech tagida uxlab qolganidir. Haytovur, u bizning sharpamizdan ko'zini ochdi-da, jinday mulozamat ko'rsatgan bo'ldi. Kecha kechasi erining shaharchadan o'lguday bo'kib ichib kelganini aytib, ming'illagancha shikoyat qila ketdi. Emil oshxo-

nada haliyam kayfi tarqamagan alfozda o'tirar, xotining peshonasida tinmay javrab, kuyukishlarini zig'ircha bo'lsayam parvoyiga keltirmasdi. U bir og'iz ham gap qaytarmasdan hadeganda gurullab yona qolmagan pech ichiga pista ko'mir tashlash bilan ovora edi. Emilning xotini qalin surp ko'ylagi ustidan erining og'ir chakmonini kiyib olgan, chakmonning yong'oqday dumaloq-dumaloq tugmalari almoyi-aljoyi qilib solingan, xotin esa engil-boshining nobopligidan yanayam beshbattar pishillagancha, xuddi ertalab yugurib kelganday, to'xtovsiz harsillab turardi. Bu ayolning qiliqlariga men hecham tushunolmay o'tirardim. U bo'sag'ada o'zining biqqi, kir qo'llarini eshik raxiga tiragancha xuddi qorovulday g'o'dayib turib qolar, dam-badam ovqat pishiradigan pech va boshqa ro'zg'or buyumlari qalashib yotgan qo'shni xonaga ko'z qirini tashlab qo'yardi.

– Ha, bu Emil yashshamagur kundan kunga haddidan oshib ketyapti, zormanda hech uyga qaramay qo'ydi, Xudo biladi, bu ketishda qaysi go'rdan toparkinman uni?!

Hayotga bu qadar bepisandlik ayolning ko'zlaridagi yoshlik va go'zallik nuqsini allaqachon so'ndirib yuborgan, misoli yonib-yonmayotgan pechdagi olov singari umri sustkashlik bilan qorishiq o'tardi.

Biz bo'lsa faqat qahva ho'plab o'tirardik. Ichimizdan hech birimiz na qovurilgan jo'ja, u ham go'yo taxta ustida bijg'ib yotganday bo'lib tuyulardi; na chig'anoqlar – ularning keltirilganiga ham, balkim, necha-necha zamon bo'lib ketgandir; yoki qo'y go'shti, negadir butun uy ichini go'shtning qo'lansa hidi tutganday edi; hatto qaynatilgan tuxumlar ham palag'da bo'lib aynib yotganday bo'lib tuyulardi; hech qaysisini ko'nglimiz tortmasdi, to-mog'imizdan faqat qahva o'tardi, xolos.

Emil niyatimizni sezib qolganday bizlarga ustma-ust qahva tayyorlash bilan mashg'ul edi, u goh tim qora, goh oppoq sutli qilib qahva hozirlar, o'zicha bizlarga erkakcha shinavandalik qilardi.

Qulog'imizga qo'shni xonada qandaydir shovqin va to's-to'polon ovozi chalinib turardi, dastlab oshxonaga sovqotib kirgan paytimizda bunga unchalik ham e'tibor bermagan ekanmiz. Bir mahal Emilning cho'chqasifat xotini lapanglagancha o'sha xonaga o'tib ketdi. Uning bu taxlit yurishini ko'rib, o'zimizni kulgidan zo'rg'a ushlab qoldik. Ikki nafar sherigim ham – ular natchi-tocheslik edilar – men bilan angraygancha berigi xonaga quloq tutib qoldik, g'ayrioddiy nimadir sodir bo'lgandek edi. Ichkarida Emilning bir bolasi xona o'rtasida qaqqayib turgan baland xum ustidan chalqanchasiga yiqilib tushgan, to otasi yo onasi yordamga yetib kelguncha ikki soatdan buyon chinqirib to'polon qilayotgan edi. „Bo'ying chirigur!“ – deya qarg'angancha oshxonaga chiqdi Emilning xotini bolasini ko'tarib, „Butun aft-angori qorayib ketibdi! Xumga chiqishiga balo bormidi bu itning?! U xumning ichi to'la ilon bilan kaltakesak bo'lsa! Bahaybat bir ilon yerga tushib o'ralashib yotibdi-ya!“

Bolakayning yuzi hadeb qichqiraverganidan qip-qizarib ketgan, onasining yelkasi osha bizlarga qararkan, ko'zlari chaq nab, yakkash iljayib turardi.

Men esa qanday qilib shunday yosh bola ikki soatdan beri bunday qo'rquv va azobga dosh berdiykin, deya dam vahmim, dam hayratim oshgancha miq etmay o'tirardim. Ammo kichkina bolalar uchun dunyo misoli bir ajoyibotxona, ular uchun hayol hamda haqiqat o'rtasidagi tafovutni ajratib olish benihoya dushvor vazifadir.

Nihoyat, diqqinafas oshxonadan tashqariga chiqarkanmiz, tobora avjiga minib yog‘ayotgan qordan to‘yib-to‘yib nafas oldik. Butun yer yuzini oppoq qor shiddat bilan egallab borardi, shimolning oppoqqina, yumshoqqina qori ko‘zni qamashtirguday yorqin va har qanday manzaradan-da yuz martalab chiroyliroq edi. Jami borliqni qoplab borardi bu qor, qalin o‘rmonzorlar bag‘ridagi qarag‘ay shoxlari oralab yerga, daraxtlar boshiga yog‘ardi u; chakalakzorlar-u ekinzorlar, keng dalalar qo‘ynida ham oppoq qor raqsi hukmron edi. Shundagina men butunlay yengil tortdim. Biz o‘tirgan keyingi poyezd qishki sukunat cho‘mgan jimjit qishloqlar oralab yeldek uchib ketdi.

Tashqarida mening ko‘zlarimni quvontirib ketayotgan bir-biridan betakror, o‘zgacha ruhdagi ajoyib manzaralardan yonimda ketayotgan qaysidir hamroh ham bahra olishini istardim. Yonboshimda ketayotgan sherigim biroz takabburday bo‘lib ko‘rindi.

– O, buni qarang-a! – deya to‘lqinlanib ketdim men. – Oppoq qor va oppoq paxta! Shundoqqina yonginamizdan paxtalari qolib ketgan chala yaydoq dalalar lip-lip o‘ta boshlagandi.

– Ishyoqmas maxluqlar! – dedi u aftini burishtirib. – Shuginani ham terib olisholmabdi-da. Landavurlar! Endi nima foydasi bor buning!

– Haa, – dedim men xomush, – rostdanam, nima foydasi bor buning?.. Ko‘zimga sovuq paxta dalalari oralab dildiragancha kezib yurgan yupun negr ishchilari ko‘rindi.

– Haliyam bu dalalarda paxta qolib ketibdi! Natchitochesdagi qishloqliklar bunchayam yalqov bo‘lishmasa?

– Ha, endi paxta yerniki-da, keragicha terib olingandan keyin yer haqiga ham qoladi-da. Axir buni ko‘ring: naq sehrli orolga o‘xshaydi-ku! – deya hamrohining gapiga yarim hazil, yarim tanbeh bilan javob berdim men.

– Nahot siz ekuvchilarning bunaqa chala tayyor yer bilan qancha qiynalishlarini bilmasangiz? Ular bu joyda na poda boqa olishadi va na ekin eka olishadi? O‘zingizniki bo‘lganda shunaqa gapni aytmasingiz sira!

– Tag‘in Xudo biladi-ya, biroq ozgina shafqat ham kerak-da, birodar, – dedim men nasihat ohangida. – Axir ko‘rib turibsiz-ku, qancha negrlarning haliyam izillab yurganlarini, axir ular nima qilib yurishibdi? Ular haliyam paxta titib yurishibdi-ku!

Mana shunday ahmoqlar ham bo‘ladi-da, deb ijirg‘andim ichimda. Negadir shaharga borib-kelayotganim uchun o‘zim o‘zimdand afsuslanib ketardim. Yo‘lda har qanaqa odamlar toifasi duch kelarkan, nega ular ozgina bo‘lsa-da tabiatdan, hayotdan bahra olishni bilishmas ekan? Qor go‘yo ularning miyasini ham qoplab yubor-ganday edi...

– Pardalarni zich qilib yopib qo‘ysangizlar, – bo‘lma-mizga bosh suqib, buyurib ketdi bir poyezd xodimi.

Endi hayolimga hech narsani keltira olmadim, faqat quloqlaringina ishlayotgandek edi, poyezdning betartib taraqa-turuqi-yu, yuragimning xijil nafasigina eshilib turardi faqat. Deraza pardasini poyezd xodimi tayinla-ganday zich qilib yopdim: go‘yo turmushning bor lav-hasi-yu, Emil Sutirning iflos oshxonasi-day tayinsiz turmushi ham, ayozda aralash bo‘lib ketgan qor man-zarasi-yu yupun ishchilarning horg‘in gavdalari – bari-bari shu parda orqasida qolib ketgandek bo‘ldi. Bu kunda hech nima qolmagandek edi. Bu joylarda na bir ibo-

datxona, na bir maktab, na ruhoniylar va na o'qituvchilar – bari yashamagan va bo'lmagandek ham edi. Ammo qo'rg'onlangan eshik bilan temir panjara o'rnatilgan deraza nechog'lik mustahkam bo'lmasin, hayot nafasini ular baribir tutib qolisholmaydi. Muqaddas uy qadri va inson qimmatini yog'ib, erib, quyulib, ezg'ilab tushayotgan mana bu qor bilan birga asta-sekin yo'qlikka singib borayotgandek edi go'yo. Nafasni qisgudek bo'lmamda hayol surgancha xomush kelardim.

Biroq ertasi kuni ertalab yuraklarga quvonch hamda yorug'lik ulashgancha ko'kka quyosh ko'tarildi va u shunaqangi ko'p nur sochdiki, gupullab yog'gan qalin qorni ham bir necha soniyalar ichida eritib yubordi, faqatgina tom bo'g'otlarida, keyin soya-salqin yerlardagina ozgina-ozginadan qor uyumlari qoldi. Qator ekilgan magnoliya daraxtlari shoxlari oftob tig'ida yaltirab, xuddiki mayin jilmayayotgandek bo'lardi. Qovjirab yotgan gul ko'chatlari misoli nurlar taftidan quvvat olgandek, vujudlarini asta tiklayotgandek edilar. Gunafshagullar ham sovuq kunlar adog' bo'lganini ko'rish uchun novdalaridan ohista mo'ralayotgandek ko'rinardi.

– Oh!! Mana, quyoshli kun!

O'z manzilinga yetib kelib, tanish ko'prik ustidan xotirjam qadam tashlab borarkanman, o'z-o'zimdand qichqirgim, negadir ovozimni baralla qo'yib, baxtiyor kulgim kelardi. Iliq, bahoriy shabada yuzlarimni silab o'tardi. Men o'z uyimga tobora yaqinlashib borardim. Qadrdon eshigim ostonasida esa mening mehribon va intizor ayolim jilmaygancha istiqbolimga peshvoz chiqib, intizorlik bilan kutib turardi.

BENITOLAR XONADONINING XIZMATKORI

Keksa Asuold tog'a butun umrini Benitolar xonadonida o'tkazib kelayotgan qari va sadoqatli xizmatkor chol edi. U hech qachon bu oiladan boshqa uylarda ishlamagan, ishlashni hatto hayoliga ham keltirmagan o'ta itoatli, Xudoning bir mo'min quli edi. Xo'jayin ham qariyaning mehnati va mehrini o'z o'rnida qadrlar, biroq ayni damga kelib, uni ishidan ozod qilish to'g'risida ko'proq bosh qotirardi. Negaki endilikda mazkur xonadonning bor a'zolari tarqalib ketishgan bo'lib (ular juda uzoq mamlakatlarga ko'chib ketishgandi), birgina Natchitoches shaharchasida „Ayollar shlapalari“ nomli fabrikani boshqaruvchi Benitolarning eng kenja qizlaridan bo'lak bu yerda hech kim qolmagandi. Butun oila tarqalib ketgan, aytarli Benitolar nomi o'chayozgandek ham edi go'yoki, hatto xonadonning shaxsiy yer-mulki-da egasiz bo'mbo'sh, huvullagancha yotardi.

Biroq Asuold tog'a uchun xuddi hech nima bo'lmagandek, ertadan kechgacha o'z yumushlari bilan band, kimsasiz hovlida g'imirlab yuraverardi. Lekin keyingi paytlarda mo'ysafid xo'jayinning g'alati qarashlarini payqab qolardi, bir damga ichini g'ashlik kemirsa-da, lekin darhol yana o'zining boyagi mo'min qiyofasiga qaytardi. Ammo baribir xo'jayin uchun keksa cholning xizmati

endi keraksiz bo'lib qolgandi, u ham g'oyatda toliqqan, o'z koriga o'zi bemalol yarar, atrofida birovlarning ivir-sib yurishi ancha-muncha g'ashiga tegardi. Binobarin, u Asuold tog'ani bir-ikki marta qariyalar uyiga joylayman, deb xiylagina ter to'kdi. Biroq bu reja hech qanday samara bermadi. Asuold tog'a har safar u yerdan qochib kelaverdi va har gal yuzida, qo'li va oyoqlarida turli jaro-hatlar bilan qaytdi (u qochaman, deb nuqul xilvat, hafvli yo'llarni tanlardi). Chol boyaqish bir marta qochayotib, qorong'ida qandaydir soyga tushib ketib, cho'kib keta-yozgan ham edi. Boshqa kuni bo'lsa yurib ketayotgan katta yuk mashinasining orqa eshigiga osilaman, deb g'ildirak ostida qolib ketishiga bir bahya qolgandi. Kek-sa xizmatkorining bu kabi qiliqlaridan xo'jayin nihoyatda zada bo'lib, axiyri bu qariyaga bir o'zining kuchi yetmas-ligiga tamomila amin bo'lib, tanish shifokoriga maslahat soldi. Doktor Bonfils ga ham chol qandaydir xush kelmadi. Uni negadir kaltafahm bo'lsa kerak, deb xulosa chiqardi o'zicha. Lekin nimadir qilish zarur edi baribir. Nihoyat, o'ylay-o'ylay o'sha „nimadir“ qilishga kelishildi – chol-ni bu yerdagimas, Natchitoches shaharchasida joylashgan Qariyalar maskaniga tashlab kelishga qaror qilindi.

Ko'klamning quyoshli tongida, iliq havo qo'ynida hali hech narsadan habari yo'q, ammo ko'ngli yuz beri-shi muqarrar bo'lgan bir falokatni sezganday yuzlaridan mo'ldir-mo'ldir yosh quyilganча, Asuold tog'a kich-kinagina bolalar aravachasida katta yo'l tomonga olib ketilardi. Xo'jayin bilan doktor Bonfils bo'lsa oxir-oqi-bat qariyani taqdirga tan berdi deb o'ylashar, ko'ngillari endi butkul xotirjam bo'lgandi.

Ular shaharga yetib borishganda kun allaqachon choshgoh mahali bo'ldi. Nuroniylar uyi darvozasiga ke-

lib to'xtashganida mehmonlar benihoya toliqqandilar. Bu joydagi qariyalar maskani baayni o'z nomiga yarashadek eski, haroba bir bino edi. Xo'jayin bilan doktor qariyaning bir o'zini katta, paxmoq bir tol soya solib turgan omonat o'rindiq ustida qoldirishib, eski bino ichiga kirib ketishdi.

Chol o'tirgan joyida beadam, najotsiz qayg'u domida qoldi, u ruhsiz qariligining so'nggi yillari o'tajak keksalar uyining binosiga, hovlisiga, yo'lkalarga zaif va horg'in nigoh tashlar, ko'zlariga o'z-o'zidan yosh quyilib kelardi. Hovlida har-xil odamlar u yoqdan bu yoqqa tez-tez o'tib turishar, hech kimning g'adir-budir hassasini oriq tizzalari orasiga olib, shalviragancha uyqusirab o'tirgan keksa xizmatkor bilan ishi yo'q edi. Natchitocheslik odamlar shunaqa bo'lishadi o'zi – „Men senga boqmay, sen menga boqma“ qabilidagi beparvo odamlar.

Xuddi shu payt hovlini kesib o'tgan torgina yo'lak ustidan qo'llarida bejirimgina savatchani tutib olgan o'n ikki yoshlar chamasidagi qizaloq o'tib qoldi. Uning egnidagi ko'm-ko'k koftasi bilan boshidagi dumaloq shlapachasi oppoq, kulchaday yuzini benihoya yoritar, yelkalariga qo'ng'iroq sochlari patila-patila bo'lib osilib tushgandi.

Qizcha tap-tap etganча o'ynoqlab borarkan, aynan Asuold tog'aning oldiga yetay deganda chol uyqusirab, qo'lidagi hassasini bexos yerga tushirib yubordi. Qizaloq darhol hassani qo'luga oldi-da, sergak tortgan mo'ysafidga uni uzatdi – yosh bola nihoyatda beg'ubor bo'ladi-da!

– O, umringizdan baraka toping, kichik xonimim! – deya duduqlanganча kalovlandi keksa xizmatkor. U qizaloqni, aftidan, biron-bir zodagonning bolasi bo'lsa

kerak, deb hayol qildi. – Juda yoqimtoy ekansiz, yosh xonim. Ismingiz nima sizning, chirog‘im?

– Men Syuzannaman. Syuzanna Benito, – bidirlagancha biyron javob berdi qizcha.

Shu onda Asuold tog‘aning ko‘ksidan cho‘ziq, shodiyona qichqiriq otilib chiqdi. Qarshisida jilmayib turgan kichkina Benitoga qaltiroq qo‘llarini cho‘zdi. Qizcha ham bolalarcha quvonchdan entikkancha cholning qo‘llaridan tutdi. Ular bir-birlarini yetaklagancha hovlini tez-tez bosib o‘tib, darvozadan chiqishdi. Mana endi, keksa xizmatkor uchib borayotganday edi go‘yoki. Har bir qadamida o‘zicha allanimalar deb g‘o‘ng‘illar, iljayar, ko‘zlarida sevinch aralash g‘am-g‘ussa bilan qizaloqqa mehr-la tikilganча borardi.

Oradan bir soatcha vaqt o‘tgach, vahima va qo‘rquvdan yuzlari bo‘g‘riqib ketgan katta Benito bilan doktor Bonfils keksa Asuold tog‘ani „Ayollar shlapalari“ do‘konida jajji Syuzanna bilan xushhol o‘ynab o‘tirgan ahvolda topishdi.

Ona-bola Benito xonimlar qo‘lida eski poxol shlapasini qaltiragancha ushlab ostonada turgan, har qanaqa buyruqni ham o‘jarlik bilan talab qilib olib, jon-jon deb bajarishga shay turgan kutilmagan bu qari xizmatkordan g‘oyatda mamnun edilar. Ular mo‘ysafidga tinmay har xil savollar berishar, Asuold tog‘aning bolalarcha sodda gaplaridan zavqlanib, qotib-qotib kulishardi.

Bu manzarani ko‘rgan xo‘jayin o‘sha soniyalardanoq keksa xizmatkorini alaloqibat tushunib yetdi. U qartayib qolgan mana shu mo‘ysafid cholning shugina quvonchi, hayotidagi shugina baxti, oromi uchun Asuold tog‘ani kenja qizining qo‘liga topshirdi.

Ana endi Asuold tog‘a qochib ketishni hayoliga ham keltirmas, pirovardida qochish uchun hech qanday g‘ash-

lik va baxtsizlikning o'zi ham yo'q edi. Qariya yana boyagiday xirgoyi aralash yuvosh g'o'ng'illagancha o'tinlarni chopar, indamay suv keltirar, hamma-hamma yumushlarni faqat o'zi bajarishni istardi.

U hattoki Syuzanna ko'tarib yuradigan bejirim savatlarni ham alohida sadoqat hamda minnatdorlik bilan boshiga qo'yib olar, qizaloq uchun bir piyolagina ajoyib-u g'aroyib qahvani tayyorlab berardi. Boyaqish hammani xursand qilishni xohlardi.

Bir kuni banogoh mana shu qariya bilan Natchitochesda to'qnash kelib qoldim, u qo'lida bekasi uchun olib ketayotgan bir savat anjiri bilan Avliyo Dennis ko'chasida to'satdan qoqilib tushdi. Qo'ltig'idan olib, cholni yerdan turg'izarkanman, o'zimcha qiziqib undan ismini so'radim.

– Mening ismim Asuold, xonim, – dedi u, keyin yana qaytarib aytdi: – Mening ismim Asuold. So'ng to'xtab, qandaydir faxr bilan qo'shib qo'ydi:

– Men Benitolar xonadonining xizmatkori bo'laman.

Keksa mo'ysafidning serajin chehrasida g'urur va sevinch nurlari balqib turardi.

O'shanda Natchitochesda menga bu sadoqatli xizmatkor haqida juda ta'sirli hikoyalarni aytib berishdi.

DOKTOR CHEVALERNING YOLG'ONI

To'satdan otilgan o'q ovozi sokin kuz oqshomi tinchini buzib, qattiq jaranglab ketdi. Doktor Chevaler ofisi oshyon topgan ko'rimsizgina kvartal ichida bexosdan bunday o'q ovozining yangrashi hech kutilmagan holat edi. Chinqiriqlar to'pponcha sadosi bilan birga ko'milib ketdi. Qorong'i ko'chada hech zog' ko'rinmasdi.

Shu payt ibodatxona minorasidagi katta qo'ng'iroq ham allaqachon yarim tun bo'lganini ta'kidlab, yana bir marta bong urib qo'ydi.

Doktor shunday qoq tunda erinibgina o'qiyotgan kitobini asta yopdi-da, politsiya mashinalarining ovozini poylagancha o'tirib qoldi, axir qurol sadosiga, albatta, politsiya yetib kelishi aniq-ku.

Kutilganiday, politsiyachilar ham, maxfiy tashkilot xodimlari ham yetib kelishdi, oradan biroz vaqt o'tgach, doktorning o'zini ham voqea joyiga zudlik bilan chaqirib olishdi, uyga kirib kelgan doktor Chevalerning nigohi bu kabi hodisalarning bir xil manzarasiga tushdi. Tahlikadagi tashkilot xodimlari u yoqdan bu yoqqa zir yugurishar, yoqimsiz mish-mishlar-u asossiz shubha-gumonlar tobora avj olardi, bir tomonda zinapoya panjarasida osha uy ichiga bo'yalayotgan ayollarning sarosimali yuzlari ko'rindi – ular voqea tafsilotlariga o'lguday qiziqayotgan edilar. Ha, ba'zi ayollarning mana shunaqa

noxushliklarga sira suyagi yo'q bo'ladi. Bunday ayollar hatto xotin kishiligiga borib, ozgina ko'zyoshi ham qilib qo'yishmaydi-ya, ular katta qiziqish bilan ko'rishga urinayotgani uy ichida cho'zilib yotgan, afsuski, qiz bola bo'lib chiqdi.

Negadir voqea juda sirli edi. Shubhasiz, qiz o'lib bo'lgandi; unga qarata otilgan o'q bechora qizning naq chakkasiga borib tekkandi. Lekin baribir sabab hali nomalum, biron-bir dalil ham topilmasdi. Bu yerdagi chehralarning aksariyati doktorga notanish edi, ularning bari bu kabi o'lim alomatlaridan juda bezishgan ko'rinardi. Ammo bu o'limda aniq nimadir borga o'xshardi.

G'ala-g'ovurli shunday to's-to'polon ichida doktorning hayoliga birdan yarq etib bir voqea tushdi. O'sha voqeaga endigina bir yilcha vaqt bo'lib qolgandi. Arkanzas shtatidagi o'rmonlardan birida, xarobgina bitta kulba ichida doktor bilan uning bir hamrohi mehmon bo'lib o'tirishardi. Ular birgalikda ov ekspeditsiyasiga chiqqandilar.

Kulbada soddagina oila istiqomat qilardi. Tirikchilik tegirmonida yanayam qo'pollashib, og'ir mehnatdan ezilib ketgan zahmatkash ota-ona ko'zlarining oq-u qarosi bo'lmish bitta-yu bitta qizlarining husn-u jamolidan ko'zlari quvonib, faxrlanib yashashardi, chindanam qizning husni to'kis edi, nafaqat chiroyi, balkim, uning aql-u farosati-da g'oyatda o'tkir edi. Qiz bir umr bunday kulba ichida qolib ketolmayman, deya uzoq-uzoqlarga ketishni, katta shaharga borib, o'z baxt-u saodatini qidirib topishni orzu qilardi.

– Mana o'sha qiz, shu yerda, lekin afsuski, o'lib yotibdi, – deya hayolidan kechirdi doktor Chevaler. Keyin to'satdan atrofdagilarga qaradi-da: – Bu qizni men yax-

shi taniyman, uning dafn marosimi-yu qolgan ma'rakalarini o'z bo'yninga olaman, – deb aytdi.

Ertasi kuni doktor Arkanzasga, qizning ota-onasiga hat yozib yubordi. Albatta, bu hat o'sha olis o'rmondagi xarob kulba ichiga ulkan qayg'u olib borishi tayin edi, biroq ularni habardor etmaslik yana-da vijdotsizlik bo'lardi. Doktor hatida qizni og'ir hastalikdan so'ng jon berganini ma'lum qildi. Marhumaning bir tutam sochi bilan uning arzimas lash-lushlari ham hat bilan qo'shib jo'natib yuborildi. Doktor imkon qadar g'arib ota-onani yupatib, ularning qayg'usiga hamdard ekanligini bildirib o'tdi. Shubhasiz, doktor Chevalerning o'lgan qizga bunday mehribonlik ko'rsatishi odamlarda, ayniqsa, ayollarda biroz gumon tug'dirdi.

Lekin aniq haqiqatni bilmaganliklari uchun ular noiloj yelkalarini qisib qo'ya qoldilar. Ba'zi birovlar, ehtimol, jinoyatda doktorning qo'li bordir, degan hayolga borib, uni jazoga tortilishini kutdilar. Ammo qandaydir sabab bilanmi yoki boshqa bir nima bo'ldimi, hartugul, doktor Chevaler jazolanmay qoldi, o'sha jinoyat esa sirliligicha qolib ketaverdi.

KALINA

Quyosh allaqachon ufq qo‘yniga kirib, soyalar uza-ya boshlagan chog‘ edi. Biydek dalaning qoq o‘rtasi-da, uyum qilib to‘plab qo‘yilgan xashak panasida bir qiz sokin uxlab yotardi. Qiz ancha vaqtdan beri noz uyquda ekan, birdan esgan qattiq shamoldan eti jun-jikib, uyg‘onib ketdi. Ko‘zlarini yirib-yirib ochdi-da, bulutsiz yaydoq osmon bag‘riga bir lahza tikilib qoldi. Cho‘zib esnarkan, shu asnoda oftobda kuygan oyoq-qo‘llarini erinibgina cho‘zib, miriqib kerishib oldi. Qop-qora sochlariga nogahon ilashib qolgan poxol hasiga parvo ham qilmay, o‘rnidan turdi va yalang‘och to‘piqlarigacha yetib tushmagan ko‘m-ko‘k yubkasi bilan boshidagi qizil shlapasini o‘zicha bir-bir to‘g‘rilab qo‘ygan bo‘ldi.

Bu notanish oyimqizning ota-onasi bilan birgalikda yashaydigan yog‘och kulbasi u hozirgina mizg‘ib olgan yerdan xiyolgina nariroqda edi. Yo‘l-yo‘lakay bir chetini qator daraxtzor egallab turgan ulkan paxta dalasi yastanib yotardi. Ko‘rinishidan xuddiki juda zich bo‘lib ketgan, odam o‘tolmas o‘rmonga o‘xshab ketardi bu daraxtzor, oyoq uchida turib, birozgina bo‘y cho‘zib qaralsa, salgina uzoqroqda qo‘ng‘ir tepaliklar biqinida kun nuri-da yaltirab turgan uzun – Tehas-Amerika yo‘nalishidagi temiryo‘l ham ko‘zga tashlanardi.

Kalina – yosh, hayolparast, mayizdakkina qizcha – soya-salqin joyidan tashqariga chiqqani hamon bexos nosozlik tufayli to‘xtab qolgan poyezd va unda-bunda tarqalishib yurgan yo‘lovchilarni ko‘rib qoldi. Mana, uning uyqusi nima sababdan buzila qoldi ekan – poyezd hech kutilmaganda qattiq bir silkinib, yo‘lda to‘xtagan ekan; bunaqa holatning yaqin orada ro‘y berganini Kalina sira eslay olmadi. U o‘zi ham bilmagan holda og‘zini yarim ochgancha bu manzaraga bolalarnikiday katta hayronlik bilan boqib turardi. Poyezd motoriga nimadir bo‘lgan shekilli, yo‘lovchilardan ayrim texnika ishqibozlari ham mashina atrofida kuymalanib turishardi. Boshqalari bo‘lsa Kalina tomosha qilib turgan keksa tut daraxti oldidan taxminan besh-olti yuz metr berida u yoq-bu yoqni aylanib, tarqalib yurishardi. Shu tobda Kalining qari dehqon otasi ham paxtazor etagida hachirini bir siltab to‘xtatgan, u ham yo‘lovchilarga qiziqsinab qaragancha, turgan joyida tek qotib qolgandi.

Gavjum sayohatchilar orasida viqorli, serhasham kiyinib olgan xonimlar ham bor edi. Ular bunday o‘ydinchuqur yerlardan nolishib, baland poshnalarida to‘g‘ri yurolmay xunob bo‘lishar, harir ko‘ylaklari etagini bir qo‘llari bilan avaylab tutib olishgandi. Ular goh-goh erkaklari ko‘rsatgan qiziq-qiziq narsalarga qarab, haxolab kulishar, yengil soyabonlarini yelkalari osha epchil aylantirib qo‘yishardi.

To‘satdan ularning nigohi angrayib turgan Kalinaga tushdi-da, qizchani gapga solib ko‘rmoqchi bo‘lishdi, ammo afsuski, mehmonlar qizning fransuzcha shevasidan mutlaqo hech narsani uqiy olishmadi.

Bir mahal sayyohlar orasidan xushro‘ygina, kelishgan yigit cho‘ntagidan eskiz daftarini oldi-yu, qarshisida-

gi soddadil sanamning rasmini chizishga tutindi. Kalina qo'llari orqasida, hayratdan keng-katta ochilgan ko'zlarini yigitga tik boqqan ko'yi harakatsiz qotib turardi.

Bu begona yigit suratni tugatar-tugatmas, poyezddan chaqiriqlar bo'lib qoldi va bir zumda hammalari shoshilgan poyezd tomon yugurib ketishdi. Motor avvaliga xir-xirlab turgach, erinchoqlik bilan osmonga puflab bir-ikki tutun chiqardi-da, so'ng yengil nafas olib, bor odami bilan hash-pash deguncha ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Shu voqeadan keyin Kalina negadir boshqacha bo'lib qoldi. U har kuni u tomondan bu tomonga o'tib-ketib turgan poyezdlarga yangicha qiziqish va o'zgacha hayrat bilan termilar, bu odamlarning qaydan kelib, qayoqqa ketayotganlariga hech aqli bovar qilmasdi.

Uning bechora ota-onasi esa qizlariga bu mashinalar to'g'risida durustroq bir nimani izohlab berisholmas, mashina taraqa-turuq qilib o'tib ketgan paytlarda, „Ketadigan joyiga ketyapti-da, qizim“, – deb qo'yishardi, xolos.

Bir kuni Kalina yo'l bo'yida aylanib yurarkan, katta suv bochkasini aravasiga solib o'tib ketayotgan kek-sa dehqon bilan gaplashib qoldi. Buni qarangki, Kalina savollariga izlayotgan javoblarni mana shu mo'ysafid bilarkan. O'sha poyezdlardagi sayyohlar shimol tarafdagi judayam ulkan shaharlardan kelishar va janub tomondagi yana boshqa poyonsiz shaharlarga ketishar ekan. Chol o'sha o'zi aytayotgan shaharlari haqida har baloni bilarkan; shahar degani bu bir ulug' joy degani ekan. U bir vaqtlar shaharda yashab ham kelgan ekan.

Hozirda esa u yerda qariyaning bitta singlisi turarkan, shu tobda Kalina uchun kutilmagan yangilik chiqib qoldi, mana shu dehqonning o'sha singlisiga xuddi Kalina kabi uy-ro'zg'or ishlariga oyoq-qo'li chaqqon, pishir-kuydir-

ni, yuvib-tozalab, bolalarga qaray oladigan bir qiz bo'lsa judayam soz ish bo'lar ekan. Yana mo'ysafid shuni tushuntirdiki, Kalina shaharga borsa, u yerda oyiga yo'q deganda besh dollardan ko'proq pul ishlay olarkan ham.

Bu gaplardan so'ng Kalina qishloqda turolmay qoldi, yuragi siqila-siqila, oxiri bir amallab ota-onasini ko'ndirdi, yap-yangi ipak ko'ylagi bilan yaltiroq tuffilarini kiyib yasandi, kekxa dehqon singlisi uchun aji-buji qilib yozib bergan hatni kissasiga soldi-yu, shahar tomon qushdek uchdi-ketdi.

Qariyaning singlisi katalakdek, suvoq qilingan, yamyashil pardalari derazalarini zich qilib yopib turgan, ostonasida uch qavat qilib ketma-ket qurilgan zinapoya orqali ichkariga kiriladigan torgina uychada istiqomat qilarkan. Bu kabi uylardan yuztachasi o'sha ko'cha bo'ylab qator tizilib ketgandi. Uylarning tomlari xuddi ulug'vor kemaning machtasi singari ko'kka uchburchak bo'lib bo'y cho'zib turar, shu atrofda bozorning g'ala-g'ovuri esa erta sahardanoq boshni aylantirib yuborardi.

Avvaliga Kalina andak dovdirab qoldi. U hadeb tasavvuridagi bor hayollarini ko'rganlari bilan qiyoslab ko'rishga urinardi. Kekxa dehqonning singlisi muloyim, oliyhimmatgina ayol ekan. Oradan bir, ehtimol ikki hafta o'tgach, u mehmon qizchaga shaharning qanchalar yoqqan-yoqmaganligini bilishga qiziqdi.

Turgan gapki, Kalinaga shahar baribir yoqib tushgandi, ayniqsa, yakshanba kunlari bu yerda behad soz o'tardi, yosh bolakaylar bilan sayr qilib yurish, bahuzur o'tirib olganча bepoyon dengiz bag'rida surur bilan suzib yurgan ulkan paroxodlar bilan bejirim qayiqchalar va o'yinqaroq jajji-jajji shatakchi qayiqchlarni tomosha qilish, Mississippining uzun sohillari bo'ylab yalangoyoq

kezish – bularning bari benihoya yoqimli edi, albatta. Buning ustiga, shahar bozoriga borish Kalinaga yanayam xush yoqardi, bozordagi sertakalluf qassoblarning bu yosh xonimchaga tavoze bilan xushomad qilishlari, unga gap otishib, savatchasiga ataylab qirmizi olmalar-dan solib qo'yishlari qiz ko'nglini ajib qitiqlardi. Ammo nimagadir bu holat ko'pam uzoqqa cho'zilmadi. Oradan yana bir haftacha vaqt o'tgach, uy bekasi Kalinadan zeri-kmay, yaxshi yuribsanmi, deb so'rganida Kalina darhol javob bera qolmadi. Beka hayron bo'lib, unga bi-ron gap bo'ldimikan, degan havotirda Kalinadan tag'in bir og'iz gap so'ragandi, qiz shartta ortiga o'girildi-da, omborxonaga kirib ketib, u yerdagi xumdek sariq sitster-na ustiga o'tirdi-da, piqillagancha yig'lab yubordi. Mana shu paytda Kalina tushunib yetdi, u izlayotgan, ko'ngli tinmay so'roqlayotgan joy bu bepoyon shahar va uning sershovqin ko'chalari yoki gavjum odamlari ham emas ekan, Kalinaning jon-dildan bir ko'rishni istayotgani huv, o'shanda – qishloqda, tut daraxti soyasida uning suratini chizib olgan o'sha notanish chiroyli yigit ekan.

Qizning orzusi, aslida, mana shu edi.

G'AROYIB SKRIPKA

Dunyoda ko'plab murg'ak jonlar och-yalang'och yashayotgan bir zamonlarda keksa Kleofas har doim o'zining flaneldan tikilgan eski haltasidan qadrdon skripkasini chiqarardi-da, unda ajoyib kuylarni bir-biriga ulab ijro etardi. Ehtimol, u o'sha xof-u zor bolalarning oh-u faryodi-yu, ochlikdan, umidsizlikdan titrab qaqshagan nigohlariga qarshi yurak qā'ridan bardosh topish uchun ham butun umr skripka chalib yashagandir...

Undan so'ng oradan qancha suvlar oqib o'tdi. Ajoyib kunlarning birida Fifina ismli qizcha kichkina oyoqlari bilan yerni jahl bilan tepganicha, ixcham qo'llarini musht qilib, xitob qilib qoldi:

– Yetar! Jonimga tegdi bu asbob! Uni shu zahotiyocq yerga urib mayda-mayda qilib tashlayman!

– Yo'q, bunday qilolmaysan, – deya uni bu yo'ldan qaytarishga urindi otasi, – ishonsang, ana shu musiqiy cholg'u sen bilan meni shu kunlarga eson-omon saqlab keldi. Axir sening habaring yo'q-ku, bu skripkani menga bir paytlar Kleofas ismli zo'r musiqachi o'z qo'llari bilan in'om qilgan va aytgandiki: „Shu cholg'u hayotimning bir bo'lagi, uni ehtiyot qil!“ Eshityapsanmi, Fifina! Bu qaroringdan qaytib, aql bilan ish tut, qizim!

– Yaxshi, siz aytganicha bo'la qolsin, ota, – dedi qizcha, – balki, bu skripka boshqa biror korimizga yarab qolar.

Kunlarning birida bepoyon bir ekin maydonida shahardan kelgan kibor xonimlar-u kalondimog' janoblarning bir guruhi ajib musiqiy cholg'ularning har turiga ishqibozlik qilganicha savdolashib turishardi. Fifina ham bu gap qulog'iga chalinishi bilanoq oyog'ini qo'lga olib, o'sha joyga qarab chopqillab ketdi. Borib qarasa, oldi-berdi hamon avjida, juda qizg'in tus olgan ekan.

Avvaliga hech kimsa bu yalangoyoq ushoqdek qizchaga nazar ham solmadi, ammo qizaloq shiyponning ko'rimsiz ayvoniga ko'tarilib, eng ko'zga ko'rinarli yeriga yaxshilab joylashib oldi-da, g'oyibdan berilgan imkoniyatni boy bermadi:

– Buni qaranglar, menda eng g'aroyib bir skripka bor! – deb e'lon qildi u baland ovozda, o'zi jajjigina bo'lsa-da, ovozi keskin va hayratomuz tarzda qat'iy jaranglagan bu „sotuvchi“ darhol hammaning e'tiborini o'ziga qaratdi.

Usti-boshi xarob jimitdek vujudning qayerdandir qolgan eski skripkasini pullayman deb jon kuydirishi albatta diqqatni jalb qiluvchi holat edi, go'dak bir zumda gala olomon qurshovida qoldi.

Afsonaviy cholg'u qo'ldan qo'lga o'ta boshladi, dastlab katta hayrat, so'ngra o'ta jiddiyat bilan qadim bu asbob boshdan oyoq tekshirilib ko'rildi. Ayniqsa, uch nafar shaharlik janob qizchanning skripkasiga boshqacha qiziqib qolishdi: ulardan birining sochi yelkasigacha osilib tushgan, nihoyatda po'rim ko'rinishda edi, yana birida ham shunaqa uzun soch, faqat u yig'ilib, tepaga ko'tarilgan, uchinchisida bo'lsa bir tolayam sochdan asar yo'q, taqir bosh edi.

Shu uchalasi zormanda skripkani to'ntarib ham ko'rishdi, ichiga qo'l suqqudek bo'lib rosa avra-asta-

rini agʻdarib obdan tomosha qilishdi. Hatto musht bilan urib qanaqa sado chiqarishini eshitib ham koʻrishdi. Bamaylixotir qadam tashlab, skripka bilan uyning ichiga kirib, soʻngra yana oʻshanday alfozda tashqariga chiqib koʻrdilar, eng kulgilisi uyning burchaklarigacha skripkani ushlab galma-galdan qatnab koʻrdilar. Oxiri, uchovlon boshini bir joyga qovushtirganicha, tanish va notanish tillarda nimalarnidir chugʻurlab ketishdi. Nihoyat, soatlab choʻzilgan tortishuvdan keyin ular uddaburon Fifinani aynan oʻzi olib kelgan skripkaga oʻxshash yangi skripka va bir oʻram pul bilan uyiga joʻnatib yubordilar!

Kutilmagan bunaqa savdodan qizaloqning tili kalimaga kelmas, ham hayratdan, ham qoʻrquvdan u oʻzini tamomila yoʻqotib qoʻygandi. Biroq u qandaydir bahaybat chinor tagiga yetganda yurishdan toʻxtadi-da, tobora xuruj qilib kelayotgan shubha-yu gumonlariga xotima berish uchun bir dasta pulni bittama-bitta oʻtkazib, yaxshilab sanab olmoqchi boʻldi. Ne koʻz bilan koʻrsinki, Fifina hatto tushidayam koʻrmagan, oʻzi oʻylagandan-da bisyor mablagʻga kutilmagan vaziyatda ega boʻlib olgandi. Shubhasiz, bu pullar yoʻqchilik abgor koʻrinishga solgan faqir kulbasining ochlik nolasi sado berib turgan derazalariga yorugʻ-yorugʻ nur olib kiradi, yalang va chillashir oyoqlarga quvvat, sillasi qurigan tanlarga esa cheksiz huzur-halovat baxsh etadi. O, balki, balki!..

Shoʻrlik Fifinaning joni halqumiga kelgudek qattiq orziqib ketdi – balki, shuncha pulga Blanchettaning yoqimtoy buzoqchasiniyam sotib olsa boʻlar, axir bechora Simon amaki uni qachonlardan beri sotaman deb yurgandi-ya!

– Mana, nihoyat, tilagan tilagingga yetding, Fifina, – o'sha kuni keksa skripkachi Kleofasning donolarcha tovushi qizchanning go'daklarga xos shirin uyqusida tush yanglig' aks-sado berdi: – Bir vaqtlar men otangga sovg'a qilgan o'sha skripka rostdanam dunyodagi eng g'aroyib skripka edi. Ko'rdingmi, u bamisoli qorong'ilikda balqigan toza nur kabi necha zoriqqan qalblarga shu'la olib kiradi. Yana bir nasihatim shuki, senga berishgan yangi cholg'unियam ehtiyot qilib olib qo'y, chunki musiqa olamga hech qachon musibat va ofat keltirmagan. Ammo men o'zim endi ortiq skripka chalolmayman, negaki men hozir olis osmon qo'ynidan umrboqiy halovat topganman...

OROMKURSI

Urush endigina tamom bo'lgan yillar edi, yoshi bir joyga borib qolgan Pegi buvi o'z ovulidagi oliyhimmat janobning huzuriga bordi-da, dardini siyoh qildi:

– Marhamatli xojam, mening ham vaqti soatim yetib qolgan ko'rinadi, lekin shunga qaramay, hech qachon sevimli yerlarimni tashlab ketmayman, deb o'zimga juda mahkam turardim. Biroq ko'rib turibsizki, tanam allaqachon quvvatdan qolib, kunlarim bazo'r sudralib o'tayotgandek bir ahvolga kelib qolibman. Endi birdan bir orzuyim, necha yillik qadr don dalalarimni ko'z qorachug'idek asrab-avaylovchi ishonchli bitta insonga topshirsam-u, Yaratganning omonatini osoyish bir joyda yashab, tinchgina bajo keltirsam... Shunga nima deysiz?

Xoja bilan uning xotini Pegi buvini ancha vaqtdan beri yaxshi bilishardi, bu tinib-tinchimas kampir ertadan kechgacha chumolidek tinimsiz ishlagani ishlagan, nihoyatda mehnatga sadoqati baland dehqon ayoli edi. Kampirning iltijosi ko'pga cho'zilmadi, darhol ekin maydonlari qaytadan ro'yhatga olinib, yana qayta ishlovga berildi, hamma yoq bir zumda ostin-ustin bo'lib ketdi, barcha ish qizg'in tus oldi, hatto biydek dalaning oyog'idan zahmatkash buvi uchun qulay hujracha ham qurib bitkazildi. Ayniqsa, oliyhimmat o'sha janobning ayoli Pegi buvi uchun olingan nihoyatda soz tebratma

kursini ko'rib, yuzi quvonchdan quyoshdek porlab ketdi, negaki bu kursi jonsarak kampirning o'zi aytgandek naq „osoyish joy“ning baayni o'zginasi bo'lib chiqdi. Bundan buyon Pegi buvi har kunini shu oromiy tebratma kursisida maza qilib tebrangancha o'tkazishi shubhasiz, deb o'yladi ayol ichida.

Biroq bir umr suyagi mehnatda qotgan odamga birdan buncha ko'p iltifot-u xotirjamlik sira yuqmas ekan, serharakat buvi xoja bilan uning rafiqasi yaratib bergan malikalardek shart-sharoitga hecham ko'nikib ketolmadi. O'z uyidek bo'lib qolgan ekinzorlarini topshirgan ikki yil davomida kampirning biror soatida zarracha halovat bo'lmadi, Xudoning bergan kuni u darmonsiz oyoqlarini bazo'r bosgancha, oqsoqlana-oqsoqlana xojaning shiyponiga bir xildagi maktubni tashib yurishdan aslo charchamadi. Xat hamisha bitta mazmunda bitilardi:

– *Bekachim, sizlarga oxirgi marta nazar solgani, shunchaki habar olib qo'yay deb keldim. O'tinaman, bunaqa kelib turishlarimga yo'q demasangiz. Bepoyon dalalarimga, munavvar yerlarimga to'yib-to'yib termilishimga, butun ko'ksimni to'ldirib uzoq-uzoq hidlab olishimga, bag'riga bosh qo'yib bir muddat ko'z yumib turishimga bir martayam yo'q demasangizlar. Zero, shu nursiz nigohlarimga ularning suratini manguga muhr-lab olsam, dalalarimning butun tarhi-yu ifodasini shu qaroqlarimga chizib olsam-u, dunyodan bearmon ko'z yumsam... yo'q demanglar, yolvoraman sizlardan! Zotan, qaysidir tongda Pegi buvining joni ekinzorlari qucho-g'ida uzilibdi, degan sovuq habarni eshitib bir umr armon dog'ida o'tmanglar, azizlarim! Toshdek murdaga aylanmasimdan, qo'qqis u dunyoga rixlat etmasimdan, shu besh kunlik hayotimni tug'ishgan farzandimdek jo-*

*najon yerlarimga kelib o'tkazishimni malol olmasangiz,
bundan ancha yengil tortgan bo'lardim...*

Bunday keti uzilmas tashriflardan so'ng Pegi buvini nafaqat tasalli so'zlar, balki etagida bir dunyo yeguliklar bilan hujrasiga kuzatib qo'yishardi.

Ko'pni ko'rgan xojaning esa vaqt o'tgani sayin bu keksa ayolning kuchdan qolib, qarilikni bo'yniga olish o'rniga, aksincha, tobora g'ayratga to'lib, hammani ochiq-oshkora ortda qoldirishga bel bog'layotgani, bir daqiqayam harakatdan qolmayotgani, sochi umr bo'yi mehnatda oqargan bo'lsayam, yana va yana o'zini be-hudud mashaqqatlarga urayotgani, tag'in javlon urib ter to'kkisi kelayotgani qattiq taajjubga solardi. Bundan-da ajablanarlisi, janobning Pegi buvi bilan qilgan oxirgi suhbatida ro'y berdi: Hamisha yuzida ter tepchib, inqillab bo'lsa-da har tong ulkan ekinzorlarini erinmay aylanib chiqadigan bu mehnatsevar kampirning yoshi rappa-raso bir yuz-u yigirma beshda ekan. Avvaliga xojaning bu gapga mutlaqo ishongisi kelmadi, ammo odamlar Pegi buvini bundan-da ko'proq yashab qo'yganini aytishgani-da, hayratdan ikkala yoqasiniyam ushlab qoldi. Ammo bu, baribir, aql bovar qilmas haqiqat edi.

YILLAR O'TIB

Sentabr. Yomg'ir yog'yapti. Katta derazaning bir tabaqasi yarim ochiq.

– Qirqinchi va qirq birinchi yillarda yozgan hatlarimni olganmiding, Nuriya? Javob bermading, nima hayol-larga bormadim men, – dedi u.

– Hatlaring yo'qolib ketgandir. Juda uzoq vaqt uyim-da yashay olmadim, ko'nghim hushi bilan emas, bila-san-ku.

– Tushunaman. Rosa qiynaldingmi?

– Ha, oson bo'lmadi.

– Menga qara... haligi... hmm... ota sifatida so'rashim mumkin... mening... bizning... Xulitoga nima qildi? O'qi-ganmidi?

– Ha.

– Biror durustroq joyni topgandir.

– Ha, topgandi.

– Nima, biror jiddiy kor-hol sodir bo'lganmidi?

– Vafot etdi.

– E Xudoyim! Ancha bo'ldimi?

– Olti yil bo'ldi.

– Yolg'iz o'zing yashayapsanmi?

– Nabiram bilan kelin tez-tez yo'qlab turishadi.

– Bundan chiqdi, u uylangan ekan-da, xotini bilan baxtiyormidi?

– Hayotda nimalar bo‘lmaydi, bir kun shakar, bir kun zahar...

– Xudoga shukr. Yana, bir narsani so‘rasam degandim...

– So‘rayver.

– ...O‘sha paytlarda u biror marta so‘raganmidi... o‘zing... men haqimda qiziqqanmidi?

– Hech qachon bunday bo‘lgan emas. Har holda mening oldimda bunaqa gap bo‘lmagan.

– Shunaqa degin, ha, men buni shunchaki so‘ragan edim, – dedi u. – Bir o‘zingga bu uy kattadek.

– Ko‘nikib ketganman.

– Buni qara, hamma narsa o‘sha-o‘sha – o‘zgarmagan.

– Ha, nimasini aytasan, o‘zgarish yo‘q desang ham bo‘ladi.

– Men bu uyni ko‘p eslab yuraman.

– Rostdan-a?

– Rost. Anavi maydonni, mavzemizni, hozir men uchun sarobga aylangan bo‘lsa-da, hatto qo‘shnilarni esdan chiqarganim yo‘q. Qo‘shnilar o‘sha-o‘sha qo‘shnilarmi? – so‘radi u.

– Ba‘zilari haliyam shu yerda yashashyapti.

– Nabirang qalay, Nuriya?

– Yaqin orada to‘qqizga kiradi.

– Uyam Xulitomi?

– Roberto.

– Kimga o‘xshaydi?

– Otasiga.

– O‘ziyam, ja chiroyli bolakay bo‘lsa kerag-a?

– Ha, uning nimasidir bor, istarasi issiq.

– Ko‘rinishing yomon emas, – deb qo‘ydi u.

– Sayr qalay bo‘ldi? Qiynalganlaring yo‘qmi?

– Dengiz sayri ajoyib bo‘ldi-da o‘ziyam. Men atay ke-

maga o'tirdim, qaytayotganimga ko'nikmoqchi bo'ldimda. Bu, bilasanmi, oddiygina bir voqea emas.

– Ha, tushunaman.

– Dahshatli notinchlik tuyg'usi seni chulg'ab oladi.

– Ha, endi, o'z xohishing bilan ketayotgan bo'lsang...

– Faqat bir narsadan yengil tortishing mumkin...

bu – o'z oldingga shunday bir maqsadni qo'ygan bo'lasanki...

– Dengizda ko'p bo'ldingmi?

– ...va bu maqsadga albatta erishasan.

– Nechchi kun deb so'rayapman.

– Salkam ikki hafta.

– Odatda, bunaqa sayrni oddiygina ko'ngilxushlik ham deyishadi.

– Ammo bu havoni shahar bilan bemalol ko'rishadigan iqlim deyolmayman. Havoning avzoyini qara-ya, u xotiralarimni xiralashtirib, meni chalkashtirib yuboryapti, – dedi u.

– Bu gapingga jon bor.

– Go'yoki men boy berilgan hayot haqida habar keltirayotgan mo'jaz ishoralar haqida gapirayotganga o'xshayman.

– Bu faqat shu oy, xolos. Hademay kuz, so'ng havo ochilib ketadi.

– Nimayam derdik, umid qilamiz, – dedi u.

– Xohlasang, o'zingga yana qahvadan quyib ol.

– Ha, mayli, bir qultum, xolos. Rahmat. Haligi... do'stlarimiz haqida biron nima deya olasanmi?

– Unutganman, hammasini unutib yuborganman.

– To'g'risini aytsam, o'zim ham. Xotirani yaxshilab bir silkishga to'g'ri keladi-yov.

– Ovora bo'lishga arzimaydi.

– Chamamda, ko‘chaga hadeganda chiqaveradiganga o‘xshamaysan.

– Menga uydan yaxshisi yo‘q.

– O‘zingga qarab turarkansan, ko‘rinib turibdi.

– Yo‘rig‘i shu-da.

– Oz-moz qaribsan. Aytishim mumkinki...

– Okeanortiga qachon qaytmoqchisan?

– Qaytmayman. Shu yerda butunlay qolmoqchiman, – dedi u. – Sog‘lig‘im...

– Nima – biror jiddiyroq narsami?

– Bir kuni shifokorga borgandim. Gapning dangalini gapiravering, desam, agar bor gap kerak bo‘lsa, shu – yarim yillik umringiz qolgan, deydi.

– Shifokorlar ba‘zan hato qilishadi.

– Agar uchtasi bir gapni takrorlab tursa-yu, tahlillar ham shuni tasdiqlab tursa, um‘idvor bo‘lish qiyin.

– Ha, unda...

– Men bor-budimni sotdim. Anchagina mablag‘ bo‘ldi, so‘ng shu qarorga keldim. Bu o‘zim uchun ham kutilmagan talpinish bo‘ldi, nima desamikin...

– Bu azaldan. Genlarning ishi.

– Shunaqaga o‘xshaydi. Bir necha kundan so‘ng shifoxonaga boraman, chamasi, u yerdan chiqmasam kerak, shuning uchun ham sen bilan hozir diydorlashib qolmoqchi bo‘ldim, – dedi u.

– Minnatdorman.

– Yana bir gap... nabiram Roberto, aytding-ku... uning ikkinchi familiyasi nima? Juda mamnun bo‘lardimki, agar sen...

– Yaxshi bo‘lib ketasan. Shifoxonalar hozir juda zo‘r.

– Men, nafsilamrini aytganda, hech nimadan umid qilmayman, shunchaki... shunchaki... U yoqda men hech kimni qoldirib kelganim yo‘q.

– Bundan tashqari, hozir tibbiyot juda katta yutuqlarga erishyapti, davolashning yangi usullari paydo bo'lyapti.

– Haqiqiy, chinakam taraqqiyot, – dedi u.

– Ayniqsa, jarrohlikda.

– Jarrohlik ham, terapiya ham rivoj topyapti. Sizlar bundan umidvor bo'lishinglar mumkin, – dedi u.

– Yomg'ir to'xtayotganga o'xshaydi.

– Sening vaqtingni olyapman. Balki, shoshilinch ishlarining bordir, meni deb...

– Hech qanaqa ishim yo'q, tashvishlanma.

– Nima bo'lganda ham, men bu fursatdan foydalanib, ketib olishim kerak, yomg'ir yana quyib qolmasdan.

– O'zing bilasan.

– Men gazetalarda beriladigan ta'ziyalar uchun ozroq pul qoldiryapman, ishontirib aytamanki, bu shuhratparastlikdan emas.

– Ishonaman.

– Bundan faqat sen habardor bo'lishing uchun.

– Ixtiyoring.

– Iltimos, o'rningdan turib o'tirma, meni kuzatish shart emas. Ovora bo'lma, – dedi u.

– Chiqish yo'lini bilasanmi?

– O'ngdan uchinchi eshik, oshxonamiz... e, katta xona, u yog'i ayvon. To'g'rimi?

– Ha.

– Hamisha menda mayda narsalarda xotira joyida bo'lgan, asosiy masalalarda esa...

– O'zi shunaqa bo'ladi.

– O'sha kun ham yomg'ir quyib turgandimi?

– Qaysi kuni?

– Ajrashgan paytimizda, oxirgi kun, – dedi u.

– Chelaklab quyayotgandi.

– Biz chegaradan o‘tganimizda, Fransiyada ham yog‘ayotgan ekan.

– Ehtimol, bu siklon tufayli bo‘lgandir.

– O‘sha baxtsiz hodisadan so‘ng Xulito cho‘loqlanib yurdimi?

– U ancha vaqtgacha oh-voh qilib yurdi, keyinroq, ko‘rmaganday bo‘lib ketdi.

– Uni o‘sha ahvolda o‘zim bilan olib ketishning iloji yo‘q edi-da, – dedi u.

– Ha, iloji yo‘q edi.

– U qiynaldimi?

– O‘sha paytdami?

– Yo‘q, keyinroq.

– Kasaldan yengil qutula qoldi. Yarasi tez bitdi.

– O‘zgarmay qolgan nimⁱanidir ko‘rish baribir yoqimli, – dedi u.

– Nima?

– Yomg‘irni aytaman.

– Ha.

– Alvido.

– Alvido.

PATEFON

Shunday zamonlar keladiki, texnika insonni mahv etadi. U shunchalar hukmronlikka erishadiki, ikki oyogda yuradigan aqlli mavjudot bitta tugmacha uchun unga yuragini baxshida etishga shay bo'ladi.

Muallifdan

Otto chang va fayzsiz ko'chadan uyi tomon borarkan, duch kelganga qo'lidagi grammofoni bilan maqtangisi kelardi. Yonidan o'tayotganlarning diqqatini tortsa, albatta, uning narxi, ishlashi-yu sifatidan bohabar qilardi. Hozir qo'shnisi Aleksandrga og'zidan bol tomib grammofonini maqtayapti. Sotuvchi suvtekinga shundayin noyob mo'jizani sotayotganini aytdi-ku axir! Nega aytmassligi kerak?!

– Rost! Qara, bu grammofon – asl nusxa. U shunchalar aslki, men qarib-chirib, ovozim tinsa hamki, buniki o'chmaydi. U kayfiyatingga qarab kuylaydi. Ertalab kayfiyatni ko'taradigan sokin kuy taralsa, quyosh tikka olganda sho'x, choshgohda diltortar, tushda orombaxsh musiqa yangraydi. Qulog'ini yaxshilab burab, qora likopchasini aylantirib qo'ysang bo'ldi, oshna, u sening yarming bo'lib birga yashaydi. Kechda uxlatib, tongda uyg'otadi. Aslo buzilmaydi. O'chirishni xohlasang-u, ovozini tindirgani yoniga yaqinlashishga haf-

sala qilmasang, masofadan turib ham: „O‘ch!“, desang bo‘ldi, olam guliston. Musiqa taqa-tuq to‘xtaydi. Atigi qirq besh markaga oldim, oshna.

– Qo‘ysang-chi? – dedi Aleksandr zaharhanda tabasum bilan. Uning ohangidan kinoya sezilib turardi. – Hech zamonda jonsiz narsa ham shuncha hunar ko‘rsata olarkanmi? Bor-yo‘g‘i qirq besh markaga olgan bo‘lsang. Bu pulga mushuk oftobga chiqmaydi-ku! Namuncha og‘zingni tanobi qochmasa?

Otto indamay yo‘liga ravona bo‘ldi. O‘sha kunning o‘zidayoq o‘nlab odam uning grammofon olganidan habardor bo‘ldi. Dastlab ular Ottoning gaplarini jon qulog‘i bilan eshitdi, bu odatiy holga aylangach, „olamshumul“ gaplar hammani birday bezdirdi. Hech kim uning gapiga e‘tibor qilmay qo‘ydi. Yaxshiyamki, Ottoning baxtiga shu grammofon bor ekan. Yo‘qsa butkul yolg‘izlanib qolardi. Ammo bir kuni o‘lganning ustiga tepganday gramafon ham buzilib qoldi. Ko‘ngilsizliklarning hammasi shundan boshlandi. Otto gramafonni qo‘ltiqlagancha har kuni tinmay do‘kon tomon oshiqardi. Uning buzilib qolgani haqida hech kimga yorilmadi. Yigitcha shunchalar kamgap bo‘lib qoldiki, yuzini yoritib turadigan tabassumi ham birdan yo‘qoldi. Yaqinidan ayrilgan yetimday rang-ro‘yi o‘chib, birpasda so‘lib qoldi.

Do‘kon egasi ham xushchaqchaq Ottodagi o‘zgarishni ko‘rib qo‘rqib ketdi. Avvaliga buzuq grammofonni boshqasiga almashtirishga ko‘nmadi: „Xohlasang yangisini ol, arzonroq beraman“, dedi u zarda bilan. Bu esa Ottoning ahvolini battar harob qildi. U do‘kon eshigi oldida hayotining mazmuniga aylangan jonsiz buyumni quchgancha tong sahardan kechgacha tuz totmay o‘tirar, sog‘ligi esa kundan kun yomonlashib borardi. Bu sotuv-

chining ko'nglini yumshatdi. Jo'mardligi tutib, buzuq gramafonni yangi patefonga almashtirib berdi.

Ottoning rangi-ro'yi tezda asl holiga qaytdi. Patefonni shu qadar avaylab uyiga olib ketdiki, yo'lda bировga u haqda og'iz ochmadi. Yigitning uyidan tag'in musiqa ovozlari yangray boshladi. Hayoti go'zallashib, kunlari tag'in oydinlashdi. Yuziga avvalgiday qon yugurdi.

Oradan oylar, yillar o'tdi. Patefon eskirmadi ham. Hayot tizginsiz tarzda o'taverar, vaqt esa insonning yashash imkoniyatini cheklab borardi. U esa kelajakdan ilinj-u o'tinch istab, umrini uzaytirishni so'raydi. Otto shunday hayotga talpinardi. Ammo umr abadiy, yashamoq boqiy emas. Ottoning vafotidan so'ng patefon butun borliqqa insoniy baxt-u baxtsizlikdan kuylashda davom etdi. Faqir-u haqirlik, nogiron-u notavon, tolesizlig-u halovatsizlik dardini tarannum etdi. Bu musiqalar aroqqa g'arq bo'lgan irodasiz erkakka, baxtidan yuz o'girib, dabdabali hayotga intilgan ayolga, tanasining sofligini yo'qotgan qizga, xotiniga emas, o'zgaga ko'nglini bog'lagan er qalbiga taskin berardi.

Bularning hammasi Otto ellik uch yillik umrida anglab-anglamagan, tushunsa-da fahmiga yetmagan qo'shiqlar edi. Undan shu patefondan bo'lak hech narsa qolmadi. Otto yo'q, biroq sovuq uskuna minglab qalblarni o'ziga rom qilishda davom etardi...

ADIBA

(muharrir esdaliklaridan)

– Huzuringizga Maurina xonim kelibdilar.

– Yo‘g‘-e, nahotki... Maurina...

– Ozigina kutib tursinlar... Men bir lahzada... bir lahzagina...

Tashrif qog‘ozini aylantirib, ko‘rdim, oyna oldiga borib yoqa bog‘ichimni to‘g‘rilagan bo‘ldim, sochimni boshqacha taradim, chiqdim...

To‘g‘risi, qanot bog‘ladim desam ham bo‘ladi.

– Xudo haqqi, sizni kuttirib qo‘yganim uchun...

Ro‘paramda yoshi o‘tinqirab qolgan, odmigina kiyingan, pakana, semiz bir ayol... Uning yonoqlari, ko‘ylagi osilganday...

Men biroz taraddudlanib qoldim. U ham negadir tortinib turardi. „Maurina?..“

– Aybga buyurmaysiz, siz ehtimolki, Anna Nikolayevnaning onalari bo‘lsangniz kerak?

Ayol g‘amgin kulimsirab qo‘ydi.

– Yo‘q, men Anna Nikolayevna Maurinaning o‘ziman. Jurnalangizda chop etilgan hikoyalar muallifi.

– Ammo, kechiradilar! Qandoq qilib? Men Anna Nikolayevnani yaxshi bilaman...

– O‘shami? Mallasoch qizni aytyapsizmi? Qo‘g‘irchoqdekkin-a!? U qiz hech qachon Anna Nikolayevna bo‘lmagan... Bo‘lolmaydi ham!.. Bu... bu... yolg‘on. Mendan hafa bo‘lmang. Avval gapimni eshiting...

Ayol hayajonlanar va o'zini qo'lga ololmay qiynalotgan edi. Ko'zlarida yosh aylanardi.

– O'tirishga izn berasizmi?

– Eh, uzr, buni qarang... Marhamat, marhamat qilsinlar... Uzr men biroz...

– Mayli, hechqisi yo'q! Xudo haqqi, tashvishlanmang... Ijzatingiz bilan barini boricha aytib bersam... Faqat hafa bo'lmang... Iltimos! Hikoyalarning hammasini men yozganman... O'zingiz tushunasiz, hikoya yozilgandan keyin uni chop qilmasa bo'lmaydi-da... To'g'ri tushuning, gap faqat qalam haqida emas, aslo. Odamlarga nimadir bo'lmasin, aytadigan gapim bordek tuyulaveradi. Hayotimda ko'p qiyinchiliklarni boshimdan o'tkazdim. Bu boshga ne-ne balolar yog'ilmagan. Yozgim keldi-da, tasadduq. Ko'p o'yladim. Yozmasam bo'lmaydigan.

Dastlab uchta hikoya yozib, uch tahririyatga olib bordim. Balki, hikoyalar yaxshi chiqqandir, ehtimol, mazamatrasi yo'qdir. Bilolmadim... Ular... ular o'qilmadi-da. Shulardan biri sizda edi. Men bir necha marta kelgan edim. Sizni juda band deyishdi. Bir haftalardan keyin bir kelib ko'ring, deyishdi. Nihoyat, kotibingiz hikoyamni to'g'ri kelmaydi, degan peshonaxat bilan qo'limga tutqazdi. Kechirasiz-u, siz u hikoyani o'qimagansiz!

– Xonim, bunaqa bo'lishi mumkin emas...

– Ana shu hikoya keyinchalik jurnalangizda bosildi! – dedi ayol sokin va g'amgin ovozda. – Shunda miyamga bir ajoyib g'oya kelib qoldi... ehtimolki, judayam yaxshi emasdir... ehtimolki, juda-juda ahmoqona...

Men... yaqinimdagi xonadonlardan birida yosh, sohibjamol bir kambag'al qiz yashar va u ish topolmay yurgan edi. O'sha sizning oldingizga Anna Nikolayevna Maurina nomi bilan kelgan qiz-da. O'sha hikoyalarni olib kelgach... uning iste'dodi bilan afandimning o'zlari shax-

san qiziqib qoldilar. Bechora qiz ham men kabi chorasiz edi-da. Cho'ntagida hemiriyam bo'lmasa. Men unga ana shu yo'lni taklif qildim. Tashqi ko'rinishdan is'tedodli edi-da. U ko'ndi. Shunga kelishdik. Men hikoyalar yozadigan, u esa ularni o'z nomidan tahririyatlarga olib boradigan bo'ldi. To'g'ri, nomimni qoldirdim. Axir, ayonku, chiroy turganda nom kimni qiziqtirardi. Ismiga non botirib yeyisharmidi! Bilasizmi, asarda muallifning tashqi ko'rinishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa deng, tashqi ko'rinish zo'r bo'lganda. Qizga bunday qaragam, sochlar bo'liq, quyulib turibdi, ko'zlar-chi, ko'zlar muharrir zotining jonini oladi. Muharrir ham erkak! Unga hikoya kerakmi? Hikoya! Boshini yeb yotibdi-ku! Muharrirlarga nima kerakligini yozuvchi bo'la turib men bilmasam! Yonoqlari olmachadek, hayot zavqi chehrasida gul-gul yonadi! Muallif ruhiyati bilan qiziqishlari uchun unda hamma narsa mavjud edi. Achchig'ingiz kelmasin, men na siz va na xodimlaringiz haqida biror yomon gap aytish fikridan yiroqman! Bu haqda bu yerda urvoq ham yo'q. Birortangizdan hech bir ahmoqona ishora ham bo'lgani yo'q. Hech kim tiliga erk ham bergani yo'q! Biroq hikoyalarni tahririyatlarga ana shu qiz olib bora boshlagach, unga uch kundayoq javob bera boshlashdi. Bor-yo'g'i uch kunda! Yana barcha hikoyalar qabul qilinaverdi! E Xudoyim-a! Shunday bo'lishi tabiiy-da o'zi! Yosh, sohibjamol qiz hikoyalar yozsa! Mana shunday ko'hlikkina kalladan nimalar chiqayotgan bo'lsa? Odamni qiziqtirmaydimi! Shunisi qiziqki, dastlab hikoyalar unchalik ham yaxshi chiqmayotgandi, ba'zi muharrir janoblar shunchalar mehribon ustoz bo'lib ketishdiki, ularni o'zlari qaytadan yozib bera boshlashdi. Yana qanday mehr bilan! O'chira turib ham shunchalik ehtiyot-

korlik bilan va afsuslar chekib: „Asalim, o‘zinning ham ko‘zim qiymay turibdi-yu, ozgina cho‘zilib ketibdi-da“. Qiz har kelib ketgandan so‘ng, hammasini menga oqizmay-tomizmay aytib berar edi.

Tahririyatdagilar hayron bo‘lisharmish: „O‘zingiz yoshgina bo‘la turib, shuncha narsani qayoqdan bilasiz?“ Xudo haqqi, meni kechiring, sizni hafa qilmoqchi emasman! Bu sizning so‘zlaringiz. Ammo boshqalar ham xuddi shunga o‘xshash gaplarni aytishardi. Uning talanti oldida hayratlanar edinglar: „Bunaqa ajoyib fikrlarni qayoqdan ham ola qolasiz, a?“ Agar qanaqa bo‘lmasin, biror fikrni chiroyli ayol aytsa, fikrmisan fikr bo‘p ketadi! Qiz oldingizdan qaytib borganda, unga nima degan bo‘lsangiz, menga aytib berar va ikkimiz mazza qilib kular edik. Qiz qurmag‘ur ja quvnoq edi-da, nima dedingiz... Ammo mening ustimdan kulsangiz bo‘ladi. Bu maqtovlaringizni eshitib boshim aylanib ketar edi.

Ishimiz zo‘r ketayotgandi. Biz oyiga ikki yuz so‘mcha qalam haqi ola boshladik. Yuzini unga berib, yuztasini o‘zim ola boshladim. Hammasi joyida edi. Kutilmaganda... o‘tgan hafta narigi „Anna Nikolayevna“ qahvaxona sahnasiga ishga qabul qilindi.

– Qahvaxona sahnasi...

– U yer qizga vaqti xush o‘tadigan joy ko‘rindi shekilli, ustiga-ustak u yerda qizga ko‘proq pul taklif qilishibdi. Men unga adabiyotni tashlab ketmagin, deb rosa yalindim. Shon-shuhrat bo‘sag‘asida turgan edig-a! Yana olti oycha sabr qilganida biz oyiga bemalol besh yuz-olti yuzni qurtdek sanab olishimiz mumkin edi! Romanimni tugallay deb qolgan edim... Ammo u ketdi.

Boshqa ilojim qancha! Uning o‘rniga boshqasini olib bo‘ladimi? Biroq buning iloji yo‘q edi: bugun bitta Mau-

rina, ertaga boshqasi... Buning ustiga... mendan jahllari chiqmasin-u... o'ylabmanki, umid qilibmanki, qo'llab-quvvatlangan, chop etilgan asarlarim, menga endi ochiqdan ochiq o'z nomim bilan o'zim chiqish huquqini beradi deb... unchalik ko'hlik bo'lmasam-da... Biroz hafsalangizni pir qilganim uchun mendan jahlingiz chiqmasin.

– Men... men.. to'g'risi nima deyishgayam... hammasi qanaqadir g'alati. Adabiyotga xos bo'lmagan bu usul...

Ayol xuddi men uni urmoqchi bo'lganday cho'chib tushdi.

– Unaqa demang! Aytmang bunaqa deb! Ja eshitdik-da! Bir tahririyatda meni deyarli haydab solishdi: „Bunaqasi adabiyotda ketmaydi“ emish. Shunday qilib, mana, oldingizga kelib turibman. Siz hamisha menga... mening hikoyalarimga yaxshi munosabatda bo'lgansiz. Shunaqa maqtagansizki. Mana bu qoralamamni ham o'qishdan bosh tortmassiz. Bunda ham uning siz yoqtirgan jihatlari bor. U olib kelganda siz uch kunda o'qib berar edingiz. Men bir haftalarda kelsam bo'ladimi?

– Yo'g'-e, nega endi bir hafta bo'larkan... sizni ishon-tirib aytamanki... yanglishyapsiz...

– Ko'nglingizga olmaysiz-da endi!

– Iltimos, uch kunlarda habar olavering. Uch kunda hikoya o'qilgan bo'ladi!

– Balki, yaxshisi bir hafta...

– Xonim, yana takrorlayman: hikoya uch kunda o'qilgan bo'-la-di! Hurmatimni e'tirof etishga izn bergaysiz!

Uch kundan so'ng kotibim bir hatchani uzatdi: „*Bir haftalarda degandim. Jahllari chiqmasin, yana bir haftalardan so'ng habar olarman. Ehtirom bilan Maurina*“.

Jin ursin, ensang qotadi kishi! O'sha zahotiyoyq o'qishim kerak edi – unutilbman!

So'ng... Aynan nima bo'lgani esimda yo'q. Biroq nimir bo'luvdi. Uzoq Sharqda vaziyatning tangligi, keyinroq ichki guberniyalardagi nosog'lom muhitmi-yey, ishqilib, publitsist befarq tura olmaydigan voqealar bo'lib ketdi. Bir so'z bilan aytganda, o'ta band edim. Yelkamda mingta tashvish, vazifa. Nima qilay, aytsam, uzrli, vaqt yetishmasligi desa ham bo'lar. Gazetchilik, gazetchilikning tinib-tinchimas vasvasasi... So'ng, ehtimolki, hikoya ham qayoqqadir gum bo'ldimi-yey, topa olmadim...

Yaqinda chop etilgan yangi jurnallardan birida Maurina nomi bilan berilgan bir hikoyaga ko'zim tushdi.

Kechqurun uning muharriri bilan uchrashib qoldim:

– Aytmoqchi, Maurina sizlarga yozganlarini yuborib turibdimi?

– Siz uni taniysizmi? Juda benazir qiz-da, nima dedingiz?

– Rostdanmi?

– Durustgina qalami bor, durustgina. Albatta, biroz boshqacha fikrlash tarzini aytmasangiz... Chekinishlar cho'ziqroq. Qayta ishlab, yamab, bo'yab tayyorlashga to'g'ri kelyapti. Biroq, bunday iste'dodli qizaloq uchun mehnat hayf ketmas. Tahririyatimizda hamma uginani yoqtirib qolgan. Kirib kelishi bilan xona yashnab ketadi. Shunday ko'hlikkinaki! Go'daklarcha ma'suma. Jingalak, mallasoch, shunaqa hurki!.. Kelajagi bor...

– Jingalaksoch deng?

– Xuddi! Nimaga so'rab qoldilar?

– Yo'-o'... shunchaki, so'radim qo'ydim...

KITOBXONLIK

Boshlig'imiz Ivan Petrovich Semipalatov xonasida teatrimizning xo'jayini Galamidov aktrisalirimiz latofati, ijro mahorati haqida valaqlab o'tirgandi.

– Ammo sizning fikringizga sira qo'shilolmayman, – dedi Ivan Petrovich, hujjatlarga imzo qo'yar ekan. – Sofya Yuryevna juda kuchli, o'ziga xos talant! Shunaqayam nazokatli, go'zal... Shunaqayam zeboki...

Ivan Petrovich gapini davom ettirmoqchi edi-yu, ammo hayrat og'ushida tili kalimaga kelmay qoldi, ana shunda odamning ensasini qotiradigan tabassum qildi, unga angrayib turgan xo'jayin tanglayida bol ta'mini tuydi.

– E-e-e... menga uning... monolog aytayotganda hayajondan yuzlari qizarib ketgani yoqadi... Shunaqa do'ndiqki, shunaqa do'ndiq! O'sha lahzada, unga aytib qo'ying, men hamma narsaga... tayyorman!

– Janobi oliylari, Xerson politsiya idorasiga tegishli munosabat yuzasidan javob hatini imzolab bersangiz...

Semipalatov jilmaygan yuzini yuqoriga ko'tardi va shundoq tepasida amaldor Merdyayevning aftiga ko'zi tushdi. Ko'zlari chaqchaygan Merdyayev boshlig'ining ustida turib, imzo chekiladigan qog'ozni burnining tagiga niqtardi. Semipalatov jiyirildi: dilkash suhbat avj pal-lasiga chiqqanda gapning beliga tepgandi u.

– Buni keyinroq qilsa ham bo'lardi, – dedi u. – Ko'rib turibsiz-ku axir, men bandman! O'ta tarbiyasiz, qo'pol halq! Mana, janob Galamidov... Siz menga gogolona tiplar yo'qolib ketgan deysiz... Mana, ko'rib qo'ying! O'sha tiplardan nimasi kam! Isqirt, yengi yirtiq, g'ilay... hech qachon yuvinmaydi... Yozgan hatiga qarang! Jin ur-sin, nima o'zi bu! Besavod, bema'ni... etikdo'zning o'zi! Ko'rib qo'ying!

– Hm-m... – qog'ozga ko'z qirini tashlagan Galami-dov kalovlanib qoldi. – Chindanam... Siz, janob Merd-yayev, aftidan, kam o'qisangiz kerak.

– Bunday qilish, azizim, yaxshi emas! – davom etdi boshliq. – Meni uyaltirib qo'ydingiz! Siz hech qursa bi-rorta kitob o'qiganmisiz o'zi?

– O'qishda gap ko'p! – dedi Galamidov va he yo'q, be yo'q xo'rsindi. – Juda ko'p! Siz o'qing-da, darrov ko'ra-siz, dunyoqarashingiz birdan o'zgarib ketadi. Kitobni esa istagan joydan topish mumkin. Masalan, menda... Jonim bilan. Istasangiz, ertagayoq olib kelib beraman.

– Rahmat deng, azizim! – dedi Semipalatov.

Merdyayev lablari titrab, beo'xshov ta'zim qildi va xo-nadan chiqib ketdi. Ertasiga Galamidovning shaxsan o'zi bizga bir taxlam kitob olib keldi. Hamma balo mana shu lahzadan boshlandi. Kelajak avlod Semipalatovning bu qa-dar kaltabin ekanini hech qachon kechirmasa kerak! Shu ishni yosh bola qilsa kechiradilar, ammo ko'pni ko'rgan, haqiqiy statskiy sovetnikni – hech qachon! Xo'jayin tashrif buyurishi bilan Merdyayev boshliq xonasiga chaqirildi.

– Manavini oling, azizim, o'qing! – dedi Semipalatov unga kitob uzatib. – Diqqat bilan o'qib chiqing.

Merdyayevning kitob tutgan qo'li titrab xonadan chiqdi. Uning rangi oqarib, g'ilay ko'zlari tevarakka bejo

boqar, go'yoki chor-atrofdagilardan najot izlardi. Biz uning qo'lidan kitobni oldik va xushyorlik bilan ko'zdan kechirdik.

„Graf Monte Kristo“ degan kitob ekan.

– Uning amriga qarshi borolmaysan! – dedi xo'rsinib bosh hisobchimiz Proxor Semyonich Budilda. – Bir navi harakat qil, chiranib ko'r... Oz-ozdan o'qishni boshla, Xudo saqlab, esidan chiqarib yuborar, innaykeyin o'qimay tashlab qo'ysang ham bo'laveradi. Sen cho'chima... Asosiysi, aslo kitob mag'zini chaqa ko'rma... O'qi, ammo bu benaf yumushga kirishib ketma.

Merdyayev kitobni qog'ozga o'rab chetga olib qo'ydi va yozishga o'tirdi. Ammo u endi yozolmasdi. Qo'li titrar, ko'zlari olayib atrofga termilardi: biri shiftga, boshqasi siyohdonga. Kelasi kun u ishga yig'idan ko'zi qizargan alfozda keldi.

– To'rt marta boshlab ko'rdim, – dedi u, – ammo fahmim hech narsaga yetmayapti... Qanaqadir ajnabiylar...

Oradan besh kun o'tgach, Semipalatov stol oralab o'tar ekan, Merdyayevning ro'parasiga kelganda to'xtab, so'radi:

– Qani, nima gaplar? Kitob o'qidingizmi?

– O'qidim, janobi oliylari.

– Nimalarni o'qidingiz, azizim? Qani, bizga so'zlab bering-chi!

Merdyayev boshini baland ko'tardi va labi titray boshladi.

– Esimdan chiqarib qo'ydim, janobi oliylari... – dedi u bir lahzadan so'ng.

– Demak, siz o'qimagansiz yoki, e-e-e... diqqat-e'tibor bilan mutolaa qilmagansiz. Avto-mmatik! Bunaqasi ketmaydi! Siz yana bir bora o'qing! Umuman, janoblar, tav-

siya qilaman. Marhamat qilib o‘qinglar! Hamma o‘qisin! Darchamda turgan kitoblarni oling va o‘qing. Paramonov, boring, o‘zingizga kitob oling! Podxodsev, siz ham boring, azizim! Smirnov – siz ham! Janoblar, hamma! O‘tinaman!

Hamma borib, o‘ziga bitta-bittadan kitob oldi. Faqat Budildagina e’tiroz bildirishga jur’at etdi. U qo‘llarini ikki tomonga yoygancha, boshini sarak-sarak qilib, dedi:

– Meni afv etgaysiz, janobi oliylari... iste’foga chiqishimga oz qoldi. Men bu asarlarni o‘qib chiqqandan keyin qanday tanbehchi paydo bo‘lishini juda yaxshi bilaman. Kitob o‘qigan katta nabiram o‘z onasining ko‘ziga tik qarab turib, tentaksan deydi, nafsiga ro‘za ichi sut ichadi. Afv etsinlar!

– Siz hech baloni tushunmaysiz, – dedi Semipalatov hayrlashar ekan, odatdagiday qariyaga qabrini sochib.

Ammo Semipalatov adashgandi: aksincha, qariya har baloni tushunardi. Oradan hafta o‘tib, biz kitob o‘qishning ilk mevalarini totib ko‘rdik. „Mangu jid“ning ikkinchi jildini o‘qib chiqqan Podxodsev Budildani „munofiq“ deb atadi; Smirnov ishga mast-alast keladigan bo‘lib qoldi. Ammo kitob o‘qishdan hech kim Merdyayevchalik ta’sirlanmadi. U ko‘zlari kirtayib, ozib-to‘zib ketdi, ichkilikbozlikni boshlab yubordi.

– Proxor Semyonich! – yolvordi u Budildaga. – Duoyi joningizni qilay! Janobi oliylaridan so‘rang, meni afv etsinlar... Men kitob o‘qiy olmayman. Yemay-ichmay kecha-kunduz o‘qiyapman... Ovozimni chiqarib o‘qiganimdan xotinimning tinchi yo‘qoldi, ammo, Xudo haqqi, hech baloni tushunmayapman! Rahm qiling!

Budilda bir necha bor Semipalatovga ahvolni tushuntirishga chog‘landi, ammo boshliq faqat qo‘l siltab qo‘yardi, xolos va Galamidov ikkisi idorani aylanganda

hammani jaholatparastlikda ayblardi. Shunday qilib, oradan ikki oy o'tgach, voqealar dahshatli yakun topdi.

Bir kuni Merdyayev ishxonaga kelgach, o'z joyiga o'tirish o'rniga atrofdagilarning qoq o'rtasida tiz cho'kkancha ho'ngrab yubordi:

– Yaxshilar, qalbaki hujjat yasayotganim uchun meni afv eting!

Keyin u xonaga kirib, Semipalatovning qarshisida tiz cho'kdi:

– Gunohimdan o'ting, janobi oliylari: kecha men chaqaloqni quduqqa tashlab yubordim!

U boshini yerga urgancha ho'ng-ho'ng yig'lardi...

– Bu nima degan gap? – ang'ayib qoldi Semipalatov.

– Bu degani, janobi oliylari, – dedi Budilda ko'zida yosh bilan, oldinga chiqib, – u aqldan ozdi degani! Uning miyasi aynib qoldi! Mana, Galamudkangiz o'zining kitoblari bilan nimalar qilib qo'ydi! Xudo shohid, janobi oliylari, mabodo gapim sizga yoqmasa, iste'foga chiqishimga ruxsat bering. Yoshim bir joyga borganda shu ko'rgiliklar bormidi, bu kunimdan ochdan o'lganim avlo!

Semipalatov oqarib ketdi va u burchakdan bu burchakka yura boshladi.

– Galamidov taklifi qabul qilinmasin! – dedi u bo'g'iq ovozd. – Siz esa, janoblar, tinchlaning. Endi men qanday hatoga yo'l qo'yganimni yaqqol ko'rib turibman. Sizdan minnatdorman, qariya!

O'shandan keyin bizda boshqa hech gap bo'lgani yo'q. Merdyayev tuzalib ketdi, ammo butunlay emas. O'shandan buyon kitobni ko'rsa titrab, teskari qarab qochadi.

BOLALAR JANNATI

- Dadajon.
- Labbay, qizim.
- Biz dugonam Nodiya bilan hamisha birgamiz.
- Juda yaxshi-da, qizim.
- Sinfda ham, tanaffusda ham, oshxonada ham.
- Juda soz. Yoqimtoy, tarbiya ko‘rgan qiz u...
- Ammo ilohiyot darsiga boshqa-boshqa sinflarga qatnaymiz.

U xotiniga qaradi. Xotini dasturxonga kashta tikib o‘tirardi. U eriga qarab jilmaydi. Xotining jilmayganini ko‘rib, u ham tabassum bilan dedi:

– Ilohiyot darsidagina boshqa-boshqa sinflarga kirasizlar-da. Hechqisi yo‘q.

- Nega shunaqa, dada?
- Negaki sening dining boshqa, uniki – boshqa.
- Nega shunaqa axir?
- Sen musulman, u – nasroniy.
- Sababi nima, dada?
- Sen hali kichkinasan, qizim. Katta bo‘lganingda o‘zing bilib olasan.
- Men katta bo‘lib bo‘lganman.
- Yo‘q, sen hali kichkinasan.
- Nega men muslimaman?

Birinchi qadamdan oq tarbiyaning zamonaviy usullarini chippakka chiqarmaslik uchun sabr-qanoat va ehtiyotkorlik bilan ish yuritmoq zarur edi.

– Sening otang musulmon, onang musulmon. Shuning uchun sen ham musulman.

– Nodiya-chi?

– Uning otasi nasroniy, onasi nasroniy. Shuning uchun uning o‘zi ham nasroniy.

Ota uzundan uzoq avlod-ajdodlarini sanashga tushib ketdi. Bir joyga yetib, qizi zerikadi-ku... Shunda o‘zi boshqa gapga o‘tar. Lekin qizi yana o‘sha tutgan joyidan davom etaverdi.

– Dada, qaysi biri yaxshi – musulman bo‘lganmi yo nasroniy bo‘lganmi?

Ota biroz o‘ylanib turib javob berdi:

– Unisi ham, bunisi ham yaxshi.

– Axir, birortasi yaxshi bo‘lishi kerak. Undoq bo‘lsa, men ham nasroniy bo‘la qolay-da. Shunda Nodiya bilan hamma joyda birga bo‘lar edik.

– Yo‘q, qizim. Buning iloji yo‘q. Har kim o‘z ota-onasining imonida bo‘lmog‘i shart...

Chindan ham zamonaviy tarbiya g‘oyat mushkul narsa-da!

– Katta bo‘lguningcha kutib turging kelmayaptimi?

– Yo‘q, dada.

– Yaxshi. Sen moda nima ekanligini bilasanmi? Birov bir modaga ergashadi, boshqa birov ikkinchi modaning etagidan tutadi. Musulman bo‘lish – eng so‘nggi moda. Shuning uchun ham sen musulman bo‘lib qolmog‘ing kerak.

– Bundan chiqadiki, Nodiya eski modada qolib ketgan ekan-da?

Voy, Nodiyang bilan baraka topkur qizim-ey. Har qancha ehtiyot bo'lgani bilan otasi bir joyda hatoga yo'l qo'ydi, shekilli-da! Endi bir amallab buni tekislamasa bo'lmaydi.

– Bu didga bog'liq. Lekin har bir odam ota-bobolarining diniga sig'inmog'i kerak.

– Men dugonamga Sen eski modaga rioya qilasan, men esa yangi modaga amal qilaman, desam bo'ladimi?

Otasi shosha-pisha qizining gapini bo'ldi:

– Hamma din ham o'z yo'liga yaxshi. Musulmonlar ham, nasroniylar ham Xudoga ishonadilar.

– Nega endi ular boshqa-boshqa xonalarda ishonishadi?

– Chunki ularning har qaysilari o'zlaricha ishonishadi-da.

– O'zlaricha degani qanaqa bo'ladi?

– Sen buni yanagi yil bilib olasan. Yoki undan keyingi yili fahmlaysan. Hozircha esa musulmonlar ham, nasroniylar ham Xudoga ishonishini bilib olsang, shuning o'zi kifoya.

– Xudo degani kim, dada?

Otasi o'zini yo'qotib qo'ydi. Uzoq o'ylandi. Keyin sir boy bermaslikka harakat qilib so'radi:

– Bu to'g'rida maktabda muallimang nima degan edi?

– Muallimamiz Qur'ondan bir surani o'qib berdi. Biz Fotihani yod oldik. Lekin men hech narsani tushunganim yo'q. Xudo deganlari kim, dada?

Yana biroz o'ylangandan keyin otasi jilmayib, mujmalroq javob berdi:

– Xudo dunyodagi hamma narsani yaratgan.

– Bor-yo'g'i shumi?

– Ha, bor-yo'g'i shu.

– Yaratuvchi degani nima? U qayerda turadi?

– Dunyoning hamma joyida.

Qizaloq bir zumgina o‘ylanib qoldi, keyin dedi:

– Lekin Nodiya uning yerda yashaganini aytgan edi?

– Buning boisi shundaki, u xuddi yerda yashayotgandek, bu yerda sodir bo‘layotgan voqealarning hammasidan bohabar.

– Nodiyaning gapiga qaraganda, odamlar uni o‘ldirib qo‘ygan emish?

– Yo‘q, U mangu hayot, U hech qachon o‘lmaydi.

– Nodiya Uni odamlar o‘ldirgan deydi.

– Yo‘q, bo‘talog‘im, odamlar Uni o‘ldirdik, deb o‘ylashgan, lekin U o‘lmagan, U – hayot... – onasi achchig‘i kelib, koyib berdi. Qizaloq hayron bo‘lib, nigohini onasidan olib, yana atasiga qaratdi.

– Xudo o‘zi buni xohla^h, kuning bitdi desa, biz uning irodasi bilan vafot etamiz, – deb bir amallab javob qildi ota.

– Nima uchun U bizning o‘lishimizni istab qoladi?

– Hamma narsa uning ixtiyorida.

– O‘lim deganlari yaxshi narsami?

– Yo‘q, qizim.

– Nima uchun men sizni o‘lasiz deganimda, onamning achchig‘i keldi?

– Shuning uchunki, hozircha Xudo buni xohlamaydi.

– Qachon xohlaydi?

– U bizni bu dunyoga keltiradi-da, keyin yana o‘zi qaytarib oladi.

– Nega bunday qiladi?

– Toki bu dunyoda tirik yurar ekanmiz, savob ishlarni ko‘proq qilmog‘imiz uchun-da.

– Biz bu dunyoda o‘lmay yuraversak bo‘lmaydimi?

– Agar, bu dunyodan odamlar ketib turishmasa, ular hech qayerga sig‘may ketardi.

- Hamma yaxshi narsalarni qoldirib ketamizmi?
  - Biz yana ham yaxshiroq joyga ketamiz.
  - Qayoqqa?
  - Yuqoriga.
  - Xudoning yonigami?
  - Ha.
  - Keyin uni ko‘ramizmi?
  - Ha.
  - Bu yaxshimi?
  - Albatta yaxshi-da.
  - Shuning uchun biz bu dunyodan ketishimiz kerakmi?
  - Lekin biz hali qo‘limizdan keladigan yaxshi ishlar-ning hammasini qilib ulguranimiz yo‘q.
  - Bobom hamma savob ishlarni qilib bo‘lganmidi?
  - Ha.
  - U nima ish qilgan?
  - Uy qurgan, bog‘ yaratgan.
  - Mening tog‘am Tutu nima qilgan?
- Otasi nochorlikdan nima qilishini bilmay, yordam so‘raganday xotiniga qaradi. Keyin dedi:
- U ham bu dunyodan ketishidan avval kichikroq bir uy qurgan.
  - Qo‘shnimizning bolasi Lulu bo‘lsa doim meni ur-gani-urgan. U bironta ham yaxshi ish qilgan emas.
  - U shum bola-ku!
  - U o‘lmaydimi?
  - Xudoning irodasi bo‘lganida u ham o‘ladi.
  - Bironta savob ish qilmagan bo‘lsa ham o‘lib keta-veradimi?
  - Hamma o‘ladi, hech kim qolmaydi. Lekin savob ish qilganlar Xudoning huzuriga boradi, yomon ish qilganlar jahannam o‘tida yonadi.

Qiz xo‘rsindi, biroz indamay qoldi. Otasi esa butunlay holdan toyganini his qildi. U qizining savollariga to‘g‘ri javob berdimmi-yo‘qmi, degan tashvishda edi. Bu savollar hammasi uning qalbi tubida yotgan bir dunyo shubha-gumonlarni to‘zg‘itib yubordi. Shu chog‘ qizi yana bidirlab tilga kirdi:

– Men hamisha Nodiya bilan birga bo‘lishni istayman.

Otasi biroz sarosimada qiziga qaradi. Qizi gapiga aniqlik kiritdi:

– Hatto ilohiyot darsida ham birga bo‘lsam deyman.

Otasi qah-qah urib kulib yubordi. Onasi ham kuldi. Ota esnab turib dedi:

– Bunaqa masalalarni bolalaring bilan muhokama qilishning mumkinligini men sira hayolimga ham keltirmagan ekanman.

Xotini luqma tashladi:

– Qizimiz ulg‘ayib, katta bo‘lganida ko‘nglingizga kelgan shubha-gumonlaringizni unga oqizmay-tomizmay gapirib beraverasiz.

Ota yalt etib xotiniga qaradi – bu gapni u hazil qilib aytdimi yoki chin aytdimi – bilmoqchi bo‘ldi, lekin xotini yana kashtasini tikishga tushib ketgandi.

XAYRANING HAYOTI

Hayra rezavorchining eshagini bir janobning mashinasi bosib ketibdi, degan habar qishloqqa yoyildi. Buni eshitgan Hayraning xotini shunday faryod ko'tardiki, qishloq ahli bir zumda voqea yuz bergan joyga to'plandi.

Hayraning rangi oqarib ketgan, bechora hashamdor mashina oldida turgan janobga nima deyishini ham bilmasdi. Qayerdandir yetib kelgan oqsoqol, eshakni mayib qilgani uchun janob tovon to'lashlari mumkin, deb ishontirar edi.

Hayra rezavorchini qishloqda kim bilmaydi deysiz? U har kuni butun qishloqni kezib chiqar, har bir uy oldida to'xtab, uy egasini chaqirar, unga yangi uzilgan sabzavotlarni ko'rsatib:

– Nur xonim, menda siz uchun bodring, pomidor, oshqovoq, loviyalar bor, – der edi.

Agar Nur xonim biror narsa sotib olmoqchi bo'lsa, u o'zining eshagiga qarab:

– To'xta, birodar. Axir egangni odamlar qanday hurmat qilishayotganini ko'rmaysanmi? Egang shirinso'z, rostgo'ylikni sevadi. Buning ustiga, uning bari mollari a'lo.

Agar suhbat uy egasining xotini bilan faqatgina salomlashish va savdongiz o'ngidan kelsin, degan gap bilan tugasa, u sekin tizginni tortib:

– Tort, birodar! – derdi.

Eshagini „birodar“ degani uchun qishloqdagilarning hammasi Hayrani kulgi qilishar edi. Birodar, deb atasa nima qipti? Shodlikda ham, musibatda ham eshak rezavorchining sodiq do‘sti edi. Necha martalab yem bo‘lmay qolgan vaqtlarda u itoatkorona qurib qolgan cho‘pni chaynagan edi. Hayra uni juda ko‘p vaqtlar suvsiz qoldirishga majbur bo‘lgandi. Chindan ham u Hayraning do‘sti va doimiy hamrohi edi.

Hayra dam-badam o‘z eshagi bilan suhbatlashib qo‘yardi.

– Birodar, men ham, xotinim ham boylik to‘g‘risida hayol surmaymiz. Bizning kundalik nonimiz, ro‘zg‘orimizga yarasha zarur narsalar bo‘lib tursa bas. Men ba‘zilardek hashamatli uy va xizmatkorlar, shoyi va mebellar haqida hayol surmayman, men, birodar, oddiygina rezavorchiman, xolos va doimo shunday bo‘lib qolishini istayman.

Shu baxtsiz hodisa ro‘y bergan kuni Hayra o‘zining horg‘in eshagi bilan odatdagi sayohatidan qaytar edi. Burchakdan to‘satdan otilib chiqqan avtomobil eshakni ag‘anatib yubordi. Hayra nima voqea ro‘y berganini anglaguncha bo‘lmay, atrofga odamlar to‘planib qoldi.

Avtomobil to‘xtadi. Undan uzun bo‘yli, kumush hasa tutgan bir kishi chiqdi. U yo‘l chetida turib, g‘azab to‘la ko‘zlari bilan to‘plangan odamlarga qaradi.

– Ey, birodarim! Ey, mening sodiq hamdamim! Hayraning do‘stini nima qildilar! Ey haloyiq! Bechora Hayraga qaranglar, eshagidan boshqa hech narsasi bo‘lmagan, uni ham ehtiyot qilolmagan bu rezavorchini la‘natlanglar, – deb zorlanadi Hayra.

Hayra bilan xotini chang-tuproqli yo‘lda yotgan eshak oldida o‘tirar edi, ular qattiq yig‘lab, jonivorning azobini

yengillashtirishga urinar edilar. Hayraning xotini eshakni silab yig'lardi.

Mashinaning egasi xotirjamlik bilan kissasidan sigara chiqarib chekdi-da, Hayraning kim ekanini so'rab, mashinaga qarab burildi. Mashina ko'zdan g'oyib bo'lganda oqsoqol odamlarni tinchitishga urinib:

– Endi tashvishlanishga o'rin yo'q. Bu janob davlatmand odam. U Hayraga, albatta uch, yo to'rt eshak sotib olishga yetadigan pul beradi, – dedi.

Eshakni avaylab aravaga solib, Hayraning uyiga olib bordilar. Mol do'xtiri uni ko'zdan kechirib, oyog'i singanini va yonboshi qattiq lat yeganini aytdi. Kechasi jonivor shunday qattiq hangrar ediki, hatto qishloqning narigi chetidan ham eshitilar, eshitgan kishilarning rahmi kelib ketardi.

Ikki hafta o'tdi. Haligi janob Hayra to'g'risida o'ylab ham ko'rmadi. Oqsoqolning shahar meriga va munitsipalitet a'zolariga qilgan murojaati bekor ketdi. Mayib bo'lgan eshak uchun pul olish haqida shahar advokatlari bilan maslahatlaridan ham biror naf chiqmadi. Axir, janob ustidan kim ham shikoyat qila oladi.

Advokatlari bu ishga urinmaslikni maslahat berdilar, chunki Hayraning foyda ko'rmasligi turgan gap edi. Shunday bo'lsa ham oqsoqol ahdida turdi, u eshak uchun haq talab qildi. Sud: Rezavorchi jarima qilinsin va bir hafta qamoqqa olinsin, – deb qaror chiqardi! Nima uchun? Ma'lum bo'lishicha, go'yo xo'jayin „Jamoat manfaatiga“ oid masalalar hal qilinishi kerak bo'lgan yig'ilishga ketayotganida uning eshagi tufayli kechikib qolgan emish.

Hayra sudning qarorini eshitib, esankirab qoldi. Qishloq ahli bu habardan g'oyat g'azablandi, ko'p kambag'al-

lar yordam berish uchun Hayranikiga jo'nadilar. Biroq, ular nima ham qila olardilar?

Hayra qamoqda yetti kun o'tirib chiqdi. U uyiga qaytganida tut daraxtlar orasida o'tlab yurgan eshagini ko'rib, sevinchi ichiga sig'madi. Eshak dumini qimirlattar, Hayraning xotini esa uning qulog'ini qashir edi.

Er-xotinning ko'zlariga sevinch yoshlari to'ldi. Eshak tuzalgan va ishlashi mumkin edi.

...Mana, yangidan, odatdagiday, Hayra eshagining izidan qolmay; har kuni bir vaqtda ko'chadan sabzavot olib o'tadi...

DUNYONING SARMOYASI

Madrid – Fransisko ismining qisqartirilgan shakli bo‘lgan Pako ismli bolalarga to‘la shahar va bu yerda ana shu haqida shunday latifa ham paydo bo‘lgandi: Bir ota Madridga kelib, El Liberal gazetasining e‘lonlar sahifalaridan biriga shu so‘zlarni kiritadi: „*Pako, meni se-shanba kuni kunduzi Montana mehmonxonasida kutib ol, otang hammasini kechirdi*“.

Buni qarangi, Guardiia Sivilning eskadroni tarqatgan ushbu habar bu e‘longa javob beradigan sakkiz yuzta bolakaylarni to‘pladi. Biroq bu Pakoning, ya‘ni Luarka mehmonxonasida xo‘randalarga xizmat ko‘rsatayotgan bolaning uni kechiradigan otasi, boringki, otasi bo‘lganida ham kechirishi kerak bo‘lgan biron qilg‘ilig‘i yo‘q edi. Faqatgina uning ikkita opasi Luarka mehmonxonasida oqsoch bo‘lib ishlashardi xolos, ularning kelib chiqishi bitta qishloqdan bo‘lib, avvaliga opalari Madriddagi ushbu mehmonxonadan o‘zlariga ma‘qul ish topishdi, so‘ngra Pakoni ham Madrid tomon chorlashib, uni ofitsiantga shogird qilib ishga joylashtirishdi. Bolaning qishlog‘i esa Ekstramaduraning bir bo‘lagi hisoblanib, u yerda sharoit judayam ibtidoiy holga kelib qolgandi, oziq-ovqat tanqis, yashash uchun hech bir sharoit yo‘q, kamiga u yerda Pako hamisha jonini jabborga berib ishlashiga to‘g‘ri kelardi.

Pako tim qora va anchayin jingalaksoch, tishlari sadafdek va badani terisining mayin va silliqli-giga opalari ham havas qiladigan yoqimtoygina bola bo'lib o'sdi, lablarida doimo mayin tabassum jilvalanardi. Uning oyoq-qo'llari ham chaqqon bo'lib, ishini bekam-u ko'st ado etardi, unga go'zal va nazokatli ko'rinadigan opalarini jondan yaxshi ko'rardi, haliyam unga tushday bo'lib tuyulayotgan Madridni yaxshi ko'rardi, ishini yaxshi ko'rardi, yorug' chiroqlar ostidagi ohorli dasturxon solingan stollar, tungi kiyimlarini kiygan holat, oshxonadagi mo'l-ko'l ovqatlar ajib romantik hislarni uning betakror qalbiga olib kirardi. Luarka mehmonxonasida sakkiztadan o'n ikkitagacha odam istiqomat qilardi, ular ovqatlanish zalida taomlarni tanovul qilishar, biroq bu xo'randalarga xizmat ko'rsatayotgan uchta ofitsiantdan eng yoshi bo'lgan Pako uchun bu yerda hozir bo'lganlar, albatta, haqiqiy buqa urushtiruvchilar bo'lardi.

Ikkinchi darajali matadorlar ushbu mehmonxonada yashashni afzal ko'rishardi, chunki Kalle San Jeronimoda sharoitlar durust, ovqatlari ham a'lo, xona va xosxonalari esa cho'ntakbop edi. Buqa jangchisi uchun yasan-tusan juda zarur hisoblanadi, bu – muvaffaqqiyat qozonish uchun emas, shunchaki hurmat qozonish uchun, Ispaniyada jasurlikdan ko'ra xushxulq va viqor martabalarini ezgulik kabi yuqori baholanishidan beri buqa jangchilari Luarkada to oxirgi pesetalari tamom bo'lgunicha qolishayotgandi. Har qanday buqa jangchisi uchun Luarkadan yaxshiroq yoki qimmatroq mehmonxonaga ketishga zarurat yo'q edi, ikkinchi darajali matadorlar hech qachon birinchi darajali bo'lolmaydilar, ammo Luarkada nasl-nasab tez rivojlanib borardi.

Bu paytda Luarkada yashab turgan uchta mukammal matadordan ikkitasi pikador, yana biri esa banderillero hisoblanar edi, Luarkada pikador va banderillerolar to'lib-toshardi, ular bahor mavsumida oilalari bilan Madrida, Sevilleda ijarada yashashlari so'ralardi, lekin ularga mo'maygina haq to'lanar va kelgusi mavsum uchun mulohaza bilan bitim tuzgan har qanday jangchi ushbu uchta matadordan ko'ra ko'proq pul ishlay olardi. Uch matadordan biri betob bo'lib, ahvolini negadir yashirishga urinardi, yana biri kaltabaqay, uchinchi esa yuraksiz, qo'rqq edi. Bu qo'rqq matador, bir paytlar qorning pastrog'idan shafqatsiz hayvonning kutilmagan zarbasidan jarohatlangan edi, bu hol uning birinchi mavsumi boshlanganda ro'y bergandi, beqiyos jasorat va ajoyib mahorat egasi sifatida haliyam o'sha omadli kunlarining iliq oliftagarchiliklari shu tufayli unda saqlanib qolgandi. U juda quvnoq va kirishimli edi, zo'rma-zo'raki ham, beixtiyor ham tinimsiz kulaverardi. O'sha muvaffaqiyatli damlarida yaxshigina hazilkash bo'lgan, ammo endi bu odatlarni butkul tashlagan edi. Tomoshabinlar undagi bu o'zgarishga ishonch hosil qilishgandi. Shunga qaramay, bu matador anchagina mulohazali, ochiq yuzli va o'zini o'ziga xos tutardi.

Matador nima sababdandir kasalini berkitishga urinar, ovqat paytida dasturxonga keltirib qo'yilgan taomlarning hatto kichkina idishlarigacha sinchkovlik bilan tekshirib, keyin tanovul qilardi. Uning o'zida, ya'ni xonasida yuvib dazmollangan juda ko'p katta dastro'mollari bo'lardi, keyinroq u jang kastumlarini ham sotdi, Rojdestvodan avval bittasini arzonroqqa va keyingisini aprelning birinchi haftasida pullashga muvaffaq bo'ldi. Uning kastumlari juda qimmat va yaxshi saqlangan, tag'in unda yana

bittasi qolgandi. Bu matador betob bo'lishidan oldin ro-sayam istiqbolli bo'lgan, hatto hammani hayratga solgan, jangchi sifatida o'zi o'qiy olmagan paytida ham, uning mahorati to'g'risida gazetalarda shunday deb yozilardiki, ushbu matadorning birinchi chiqishi Belmontedagidan ko'ra muvaffaqqiyatliroq chiqqandi. U yolg'iz o'zi kichkinagina stolda ovqatlanar va judayam ozib ketgandi.

Bo'yi kalta matador esa qorachadan kelgan bo'lib, anchagina salobatli edi. U ham ajratilgan, alohida stolda yolg'iz o'zi ovqatlanar, juda kam jilmayar, umuman kulmasdi desa ham bo'laverardi. Bu matador odamlari rosayam jiddiy bo'lgan Valladoliddan kelgan, u ham mahoratli matador hisoblanardi, biroq omma oldida o'zining yutuqlari bilan tomoshabinlar muhabbatini qozonishdan avval eski uslubga ega edi, lekin jasorati va mahorati tufayli uning nomi va surati buqa ringidagi afishaga chizib qo'yilgandi. O'zgachaligi esa, judayam kaltabaqayligidan edi, buqaning bo'ynini zo'rg'a ko'ra olardi, boshqa bo'yi kalta jangchilar ham bor edi, biroq u muxlislar e'tiborini qozonishga hech muyassar bo'lmadi.

Pikadorlarga kelsak, biri oriq, qirg'iy yuzli, kulrang sochli, muloyimgina, lekin oyoq-qo'llari xuddi temirday edi, shimlari tagidan chorvadorlarning etiklari ko'rinib turardi, har kech bo'kkunicha ichar va pansiondagi duch kelgan ayolni sevib qolaverardi. Yana bir pikador esa bahaybat, qorachadan kelgan, qoracha yuzli, xushsurat, tim qora sochlari va ulkan qo'llari bilan xuddi hindlarga o'xshab ketardi. Birinchisi ichkilik va kam chiqishlari bilan o'z qobiliyatini yo'qotgan, ikkinchisi o'zboshimcha va bema'niligi uchun hech qaysi matador bilan bit-ta mavsumdan ortiq turolmaganlariga qaramay, ikkalasi ham buyuk matadorlar edi.

Banderillero bo'lsa o'rtacha yoshli, yoshiga nisbatan chaqqon, ishi oz-moz rivojlangan biznesmen bo'lib, u ham o'z stolida yemak bilan band edi. Banderilleroning oyoqlari bu mavsum uchun ham yarardi, oyoqlari yaxshi ekan, u ham aqli to'lishib qolar hamda uzoq fursatga o'z ishini saqlab qolish imkonini ta'minlay olardi. Tafovut shunda ediki, banderillero ringda va ringdan tashqarida ekanligida, oyoqlari chaqqonligini yo'qotib qo'yadigan ondan doimo cho'chirdi.

Bu oqshom ovqatlanish zalida o'lguday ichgan qirg'iy yuzli pikador, Ispaniyaning festival va yarmarkalarining tug'ma xolli soatlar auksioneri, u ham o'lguday ichib olgandi va burchakdagi stolda o'tirgan, uncha ko'p ichmagan, galitsiyalik ikkita hazratdan boshqa hech kim qolmagandi. Bu mahalga kelib, Luarka bortidagi xonada vino ham sotila boshlagan va ofitsiantlar Valdepenasning yangi shishalarini auksionerning stoliga, keyin pikadorning va nihoyat, ikkita avliyoning stoliga keltirib qo'yishardi.

Uchala ofitsiant xona etagida tik turishardi. Bu mehmonxonaning qoidasi shunday ediki, ular xo'randalar talab qilgunlaricha o'z burchlarini saqlashardi, ammo ikkala hazrat o'tirgan stolga xizmat ko'rsatayotgan ofitsiantning Anarka-sindikalistda uchrashuvi bor edi va Pako uning xizmatini bajarib turishga rozi bo'lgandi.

Tepadagi qavatda, kasal matador karavotida yolg'iz o'zi yuztuban bo'lib yotardi. Uzun bo'lmagan matador esa derazasidan tashqariga, kafega chiqib ketish tadorigida qarab o'tirardi, qo'rqog'i bo'lsa o'z xonasida Pako ning katta opasi bilan birga edi, u rad qilinishiga qaramay, hadeb qizga shilqimlik qilardi.

„Kela qol endi, jaji shafqatsizim mening“, – derdi u.

„Keragi yo‘q“, – derdi Pakoning opasi. „Nega endi men?“

„Savob uchun“.

„Siz tamaddi qilib bo‘lib, endi meni desert uchun xohlayapsizmi?“

„Faqat bir martagina. Buning nima yomon joyi bor?“

„Meni tinch qo‘ying, meni tinch qo‘ying deyaрман sizga“.

„Bu bajarishgayam arzimagan oddiy bir ish, xolos“.

„Meni tinch qo‘ying dedim sizga“.

Pastda, ovqatlanish zalida esa uchrashuvdan kech qolayotgan ofitsiantlarning eng uzuni hadeb o‘tirganlarni tanqid qilardi:

„Bu ichkilikka bo‘kib olgan qora cho‘chqalarga qara“.

„Bunaqa dema“, – derdi ikkinchisi. „Ular tartibli mijozlarimiz. Unaqa ko‘p ichmagan ham“.

„Lekin menga shunaqa bo‘lib ko‘rinyapti“, – dedi yana uzuni.

„Ular Ispaniyaning ikkita ofati, buqalari va hazratlaridir“.

„Albatta, yagona buqa va yagona hazrati emas“, – derdi ikkinchisi.

„Ha“, – dedi uzun ofitsiant. „Faqat yakkasi orqaligina sen hujum qila olasan. Yagona buqa va yagona hazratni o‘ldirish zarur bo‘ladi. E ularning hammasiniyam. Keyin bittasiyam qolmaydi“.

„Bu gaplaringni uchrashuvingga saqlab qo‘y“, – dedi sherigi.

„Madridning bu yovvoyilariga qara“, – dedi yana uzun ofitsiant. „Hozir soat 11:30 bo‘ldi, lekin ular ochofatlarcha haliyam bo‘kib o‘tirishibdi“.

„Ular ovqatlanishni endigina soat 10 da boshlashdi“, – dedi narigisi.

„Bilasanki, taomlarimiz anchagina. Vinoyam arzon va ularning puliyam to‘lab qo‘yilgan. Unaqa kuchli vino ham emas“.

„Senga o‘xshaganlar bilan qanday qilib xizmatchilar o‘rtasida birdamlik bo‘larkin?“ – ensasi qotib dedi uzun ofitsiant.

„Eshit“, – dedi narigisi, u elliklarga borib qolgandi.

„Men butun hayotim davomida mehnat qildim. Qolgan hayotim davomidayam mehnat qilishim kerak. Meni ishlashga qarshi hech qanday shikoyatim yo‘q. Ishlagan ma‘qul“.

„Ha, lekin ishdagi kamchilik odamni o‘ldiradi“.

„Men hamisha ishladim“, – dedi katta ofitsiant. „Uchrashuvga bora qol. Bu yerda qolishingning hech zaruriyati yo‘q“.

„Siz ajoyib oshnasiz“, – dedi uzun ofitsiant. „Ammo sizda fikrlar kamchiligi mavjud“.

„Mejor si me falta eso que el otra“, – dedi narigisi. (Bu kamchilik ishdagi kamchilikdan ko‘ra yaxshiroq degani).

„Uchrashuvdan qolma“.

Pako esa hech narsa demay, jim turardi. U hali siyosatni yaxshi tushunmas, biroq uzun ofitsiantning hazratlar va Guardiya fuqarolarini o‘ldirish zaruriyati haqidagi gaplarini eshitganda hayajonga tushardi. Uzun ofitsiant unga inqilobni tushuntirib berdi, inqilob Pakoga hayoliy bo‘lib tuyuldi. Bolaning o‘zi esa yaxshigina katolik, inqilobchi bo‘lishni, shunga o‘xshash bardavom ishga ega bo‘lishni va bir paytda buqa jangchisi bo‘lishni ham xohlardi.

„Uchrashuvingga boraver, Ignasio“, – dedi Pako unga.

„Sening xizimatingga men javob berib turaman“.

„Ikkalamiz ham“, – dedi keksa ofitsiant.

„To‘g‘ri, bir kishi eplolmaydi“, – ma‘qullaydi Pako ham.

„Uchrashuvingdan kech qolma“.

„Pues me voy“ – minnatdorchilik bildirdi uzun ofitsiant.

„Ko‘p rahmat“.

Bu vaqt ichida, tepada, Pakoning opasi, xuddi kurashchi qo‘lni sindirgani kabi epchillik bilan matadorning quchog‘idan chiqib olgan, endi g‘azab bilan unga qarab o‘shqirardi:

„Siz juda ochofat bo‘rilarsiz. Omadsiz buqa jangchisi. Yuraksizliging va qo‘rqoqliging tufayli. Agar shunchalik o‘zingga ishongan ekansan, kuchingni ringda ko‘rsatgin“.

„Fohishalar doim shunaqa gapirishadi“.

„Fohisha ham ayol, ammo men fohisha emasman“.

„O‘shanaqalardan bittasisan“.

„G‘ar hammaniyam g‘ar deb o‘ylaydi“.

„Chiqib ket!“ – dedi matador endi zarba yeb, rad qilingan holda, u yana qo‘rqoqlik hissini tuya boshlagandi.

„Chiqib ket? Nimaga sizni tashlab ketarkanman?“ – piching qildi Pakoning opasi. „Siz meni to‘shakka boshlamaganmidingiz? Shuning uchun menga haq to‘langan axir“.

„Chiqib ket“, – takrorladi matador, uning keng, xushbichim yuzi bo‘ylab xijolatpazlik izlari o‘rmladi, xuddi yig‘layotganga o‘xshab qoldi.

„Sen fohishasan. Kichkina isqirt fohishasan“.

„Matador“, – masxara qildi qiz, eshikni yoparkan. – „Matadorginam“.

Matador ichkarida qolib, tag‘in karavotiga cho‘kdi. Uning yuzida hamon xijolatpazlik aks etar, bunaqa xi-

jolatzlik u ringda bo'lganida, birinchi qatorda o'yinni kuzatib o'tirgan tomoshabinlarning qo'rquvlariga qarata muttasil tabassum aralash qaraganda yuz berardi.

„Bo'l dedim!“ – dedi u baqirib. – „Tez yo'qol!“

U ham bir vaqtlar omadli bo'lganini eslaydi, bu esa atigi uch yil burungi holat edi.

Uning og'irligi qorning pastiga tushgandi va buqa boshini ko'tarishi bilan uning shoxi matadorning nazaridan qochdi, u ikkinchi marta qimirlashidan oldin hayvon matadorni tortib ketdi. Aslida, u buqani o'ldirmoqchi bo'ldi, shunchaki shoxiga qaray olmadi, ana endi qaysi fohisha uni jangda boshidan kechirganlarini bila oladi? Va ular ni uning ustidan kulishga nima haqlari bor? Ularning bari fohisha bo'lsa, qiladigan iflos ishlarini bilishadi, xolos.

Pastda, ovqatlanish zalida pikador ikkala hazratni kuzatib o'tirardi.

Mabodo xonada biror ayol paydo bo'lib qolguday bo'lsa, ularga qarab termilardi. Agar ayollar bo'lmasa, unda zavq-shavq bilan chet elliklarga termilardi, biroq ayollar va begonalarsiz u endi o'sha zavq va surbetlik bilan ikkala hazratga qarab o'tirardi. U termilib o'tirarkan, tug'ma xolli auktioner o'rnidan turdi-da, salftkasini bukladi, buyurtma bergan shishasida yarim vino qoldirib chiqib ketdi. Agar Luarkada hisobi to'langan bo'lsa, u shishani bo'shatgan bo'lardi.

Ikkala hazrat esa pikadorga qayrilib ham qarashmasdi. Ulardan biri dedi:

„O'n kundan beri men bu yerda uni kutib o'tiribman va kun bo'yi xonadaman, u bo'lsa meni qabul qilmayapti“.

„U yerda nima ishing bor?“

„Hech narsa. Nimayam qila olardim. Hokimiyatga qarshi borib bo'larmidi?“

„Men bu yerda ikki haftadan buyon yuribman. Kut-yapman, ular esa meni ko‘rishmayapti“.

„Biz tashlandiq mamlakatdanmiz. Qachon cho‘ntagi-miz qurisa, o‘shanda qaytib ketamiz“.

„Tashlandiq mamlakatgami? Madrid Galitsiya to‘g‘-risida jon kuydirarmidi? Biz qashshoqlarmiz“.

„Har kim bizning akamiz Basilioning harakatlarini tushunadi“.

„Meni haliyam Basilio Alvarezning to‘g‘riligiga aniq ishonchim yo‘q-da“.

„Madrid – odam tushunishni o‘rganadigan joy. Madrid Ispaniyani yo‘q qiladi“.

„Agar ular oddiygina ko‘rib, inkor eta olsalar“.

„Yo‘q, sen bu kutishdan parchalanib, oxiri yo‘q bo‘lasan, shekilli“.

„Yaxshi, ko‘ramiz-da. Sabqim yetgunicha kutaman“.

Shu damda pikador oyoqqa qalqib, hazratlar o‘tirgan stol oldiga yurib keldi va kulrang bosh, qirg‘iy yuzi bilan tik turgancha, ularga ko‘z qadab iljaydi.

„A terero“, – dedi bir hazrat ikkinchisiga.

„Juda soz“, – dedi pikador va ovqatlanish zalidan chiqib keta boshladi, uning kulrang jaketi, ingichka beli, bukilgan oyoqlari, baland poshnali chorvadorlarning etiklari ustidan tushib turgan tor shimlari, u o‘ziga o‘zi iljayib, g‘oz yurib ketishida unga ajib osudalik bag‘ishlardi. Etiklari polga tegishi bilan, shiq-shiq etib tovush chiqarardi. U uddaburonlik, oqshomgi mayxo‘rlik va surbetlikning kichkinagina tor, bekam-u ko‘st olamida yashardi.

Endi u sigarasini yoqdi-da, kafedan chiqar ekan, zalning yo‘lagida turib, burchak tomonga qarab, shlapasini qiyshaytirib qo‘ydi.

Hazratlar pikardordan keyin ovqatlanish zalidagi qolgan odamlardan ham hafvsirashib, shoshilgancha zudlik

bilan chiqib ketishdi, xonada esa hech kim qolmagandi, faqat Pako va keksa ofitser bor edi, xolos. Ular stollar ustini tozalab, shishalarni oshxonaga eltdilar.

Oshxonada idishlarni yuvuvchi bir bola bor edi. U Pakodan uch yosh katta bo'lib, juda uyatsiz va o'lguday tili achchiq edi.

„Buni ol-chi“, – dedi katta ofitsiant unga va stakanga Valdepenas vinosidan to'ldirib, unga uzatdi.

„Nega olmas ekanman?“ – dedi bola stakanni olarkan.

„Senga-chi, Pako?“ – so'radi katta ofitsiant.

„Rahmat“, – minnatdorchilik bildirdi Pako. Uchalasi ham ichishdi.

„Men uxlashga ketayapman“, – dedi katta ofitsiant.

„Yaxshi yotib turing“, – deyishdi bolalar unga.

Katta ofitsiant chiqib ketgach, ular yolg'iz qolishdi.

Pako hazratlardan biri foydalangan salfetkani oldi-da, tik turganacha tovonlarini joylashtirib oldi, salfetkani tushirib, boshini bir harakatda silkita boshladi. Qo'llarini esa xuddi sekin supurayotganday harakatda tebratdi. Kichkina matador o'girilib, o'ng oyog'ini ozgina oldiga chiqardi, bu bilan go'yo ikkinchi o'tishni bajardi, tasavvuridagi buqada kichkina relyef hosil qildi, uchinchi o'tish ham to'liq va muloyim bajarildi, keyin u salfetkani beliga yig'ib, buqani media veronica ichiga xipchin bilan haydab kirgizdi.

Enrike ismli o'sha idish yuvuvchisi uni tanqidiy va masharaomuz nazar bilan kuzatib turdi.

„Buqa qalay ekan?“ – so'radi u.

„Judayam kuchli“ – dedi Pako. – „Mana, qara!“

Ingichka va tik turganacha Pako to'rttadan ko'proq mukammal, tekis, nafis va jozibali o'tishlarni bajardi.

„Buqa-chi?“ – so'radi Enrike belida fartuk, qo'lida vino stakani tutganacha rakovina qarshisida turarkan.

„Haliyam ko‘p gazi bor“, – dedi Pako.

„Meni kasal qilib qo‘yasan“, – dedi Enrike.

„Nimaga?“

„Qara“.

Enrike fartugini yechib, tasviriy buqani misol keltirdi, u to‘rtta mukammal bo‘sh veronikani yaratdi-da, ularni g‘alati bir harakat bilan tugatdi. Pakoning yonidan o‘tib ketar ekan, buqaning burni pastida shahd bilan fartugini silkitdi.

„Bunga qara“, – dedi u. – „Men tag‘in idish yuvuvchisi emishman“.

„Nimaga?“

„Qo‘rqoqsan“, – dedi Enrike. „Miedo. Ringga chiqqaningdayam buqani ko‘rib shunday qo‘rquv ichida bo‘lasan“.

„Aslo“, – dedi Pako. „Men qo‘rqmayman“.

„Leche!“ – masharaladi Enrike.

„Hammayam qo‘rqadi. Ammo torero o‘z qo‘rquvlarini boshqara oladi, shuning uchun ham buqa bilan ishlay oladi-da. Men ham bir paytlar jangchiga shogird tushganman, o‘shanda qo‘rqib, yugurib ketib qolganman. Hammayam buni juda qiziqarli bo‘lgan bo‘lsa kerak deb o‘ylaydi. Demakki, sen ham qo‘rqasan. Agar qo‘rquv bo‘lmaganda Ispaniyada hamma buqa jangchisi bo‘lgan bo‘lardi. Sen esa qishloqisan, mendanam ko‘ra ko‘proq qo‘rqsang kerak“.

„Yo‘q“, – ko‘nmadi Pako. U tasavvurida buni ko‘p marotaba takrorladi. Ko‘p marotaba hayvon shoxlarini, buqaning nam tumshug‘ini ko‘rdi, quloqlari achishdi, keyin boshi osilib, xuddi burni tagidan buqa o‘tib ketayotganday qilib, fartukni tebrata boshladi. Yana, keyin yana, yana va yana uni silkitaverdi, silkitish so‘ngida uning atrofidagi buqa katta media veronika ichida qoldi.

Pako, buqa yaqin kelganida tilla bezakli jiketi orasiga hayvonning sochlari ilinib qolgan holda nari yurib ketdi. Buqa esa karaxt holda turar, tomoshabinlar Pakoni olqishlashardi. Yo‘q, u qo‘rqmaydi. Boshqalar qo‘rqar, ammo u emas. Bu kichkina qahramon qo‘rqmasligini bilardi. Mabodo qo‘rqqan taqdirdayam, baribir buni ado etishini bilardi. Pakoda ishonch bor edi.

„Men qo‘rqmayman“, – deb takrorladi u.

Enrike yana „Leche“ dedi.

Keyin taklif qilib qoldi:

„Buni bir sinab ko‘rsak-chi?“

„Qanday?“

„Qara“, – dedi Enrike. – „Sen buqa to‘g‘risida o‘ylayapsan, ammo uning shoxlarini o‘ylamayapsan. Buqada shunday kuch borki, uning shoxlari pichoq kabi o‘tkir, ular xuddi miltiqqa o‘xshab sanchiladi, xuddi tayoqqa o‘xshab o‘ldiradi.

„Mana, qara“, – u stol tortmasini ochib, ikkita go‘sh tushirib berdi.

„Men bularni stulning oyog‘iga sanchib qo‘yaman. So‘ngra sen uchun boshim ustiga stulni qo‘yib, buqa bo‘lib turaman. Pichoqlar buqaning shoxlaridir. Agar sen ulardan o‘tishni bajarolsang, o‘shanda nimanidir tushungan bo‘lasan“.

„Menga fartugingni berib tur“, – dedi Pako. „Buni ovqatlanish zalida bajaramiz“.

„Yo‘q!“ – dedi Enrike birdan, ammo zarda bilan emas.

„Bunaqa qilmay qo‘ya qol, Pako“.

„Ha“, – joniqdi Pako. – „Men qo‘rqmayman“.

„Unda pichoqlar kelayotganini ko‘rganingda qarshimga chiqasan“.

„Xo‘p“, – rozi bo‘ldi Pako. – „Menga fartukni ber“.

Bu paytda Enrike ikkita uchli, og'ir, o'tkir go'sht pichoqlarini stulning oyoqlariga ikkita artilgan salfetka bilan har pichoqning o'rtasidan bog'lagan holda, ularni mahkam qilib birlashtirdi. Pichoqlar bog'lanayotgan paytda Pakoning ikkala oqsoch opalari yo'lda, kinoga Anna Kristidagi „Greta Garboni“ni ko'rgani ketishayotgandi. Qo'shaloq hazratlardan biri ichkiyimda taxsilini o'qib o'tirar, boshqasi esa tungi kiyimida tasbeh o'girardi. Kasal matadordan tashqari barcha buqa jangchilari Lornos kafesida kechki ko'rinishlarini ko'rsatdilar. Bahaybat, qora sochli pikador blyard o'ynardi, kalta, jiddiy matador esa o'rta yoshli banderillero va boshqa ishchilar bilan kofe va sut qo'yilgan gavjum stol atrofida o'tirardi.

Ichib olgan kulrangbosh pikador esa Kazalas brendisi to'la stakan bilan o'tirib, dovrug'i ketgan matador bilan huquqlardan mahrum etilib, keyin yana banderillero bo'lgan matador o'tirgan, tag'in ikkita judayam harob ko'rinadigan ayollar ham o'tirgan stolga rohat bilan termilib o'tirardi. Auksioner ko'cha burchagida do'stlari bilan gurunglashib turardi. Uzun ofitsiant Anarko-Sindikalistdagi mitingda so'zlash uchun imkoniyat poylardi. O'rta yoshli ofitsiant Alvarez kafesining ayvonida ozroq pivo ichib o'tirardi. Luarkaning egasi bo'lgan ayol esa allaqachon yotog'ida oyoqlarini bukkancha uxlab yotardi, undan ko'pdan beri uzoqdagi vijdonli, pokiza, beparvo, juda dindor bo'lgan erining o'tganiga mana, 20 yil bo'lgan bo'lsa hamki, ayol hamon uni sog'inishdan va har kuni ibodat qilishdan to'xtamagan. Kasal matador o'z xonasida og'ziga ro'molcha tutgan-cha, yuztuban holda karavotida yotardi.

Xuddi shu payt kimsasiz ovqatlanish zalida bo'lsa, Enrike pichoqlarni stulning oyoqlariga bog'lash uchun

salfetkalarining oxirgi tugunini tugib bo'ldi-da, stullarni yuqoriga ko'tardi. U pichoqlarni oldinga qilib, oyoqlarini mo'ljalga oldi, to'g'riga qaratilgan tepadagi ikkala pichoq bor stulni boshi uzra ko'tardi, ikkala pichoq boshining ikkala tomonida bo'ldi.

„Bu og'ir“, – dedi u. „Qara, Pako. Bu juda xafvli. Bu naqa qilmay qo'ya qol“.

U terlab ketgandi. Pako unga yuzlanib, fartukni yoygancha ushlab turar, har bir qo'lida uni birlashtirgan tugunni tutib turar, bosh barmoqlari tepada, birinchi barmog'i pastda, buqaning ko'zini ushlash uchun yoyib turardi.

„To'g'ri hujum qil“, – dedi u. „Xuddi buqaga o'xshab buril. Istaganingcha hujum qilaver“.

„Hamlani qanday qilib bilib olasan?“ – so'radi Enrike. „Buni uch marta qilib, keyin mediani bajarganing ma'qul“.

„Juda soz“, – ma'qulladi Pako, „Ammo to'g'ri kel, xey, toreto! Kela qol, kichkina buqacha!“

Enrike boshini egib, yugurgancha u tomonga keldi va Pako pichoqning shundoqqina tepasida fartugini silkitdi, pichoq Pakoning qorni oldiga juda yaqin keldi, ular haqiqiy buqaning shoxi kabi qora, tekis edi, Enrike bo'lsa Pakoning yonidan o'tib ketib, yana darhol tezlik bilan o'girildi, bu buqaning issiq qon halqobiga o'xshardi, so'ng u mushukday bo'g'iq ovozdagi tag'in burildi va yana asta kelib stulni sekin qimirlata boshladi. Keyin „buqa“takror o'girilib, yana keldi, u shiddatli hujumni ko'rsatishi bilan chap oyog'ini old tomonga tashladi, pichoq o'tib ketmadi, ammo o'zi yengilgina vino yuqi ustiga toyib ketdi, shunda kuchli shiddat hosil bo'ldi, to'satdan bukilmay qattiq po'latni ko'rib, Enrike chinqirib yubordi:

„Voy-dod! Voy-dod! Men sug'urib qo'yay. Kel, men sug'urib qo'ya qolay!“

Pako esa stul oldiga toyib ketgan, fartuk matosini hamon ushlab turar, Enrike stulni tortganida pichoq unga, unga, Pakoga sanchilib qolgandi. Mana, pichoq sug'urib olindi va Pako iliq, kenggina pol ustiga o'tirib qoldi.

„Salfetkani baland tut. Uni ushlab tur!“ – baqirdi Enrike. „Uni mahkam ushla. Men doktorni chaqirib kelay. Sen ko'p qon yo'qotishing mumkin“.

„U yerda rezina piyola bo'lishi kerak“, – dedi Pako. U buni ringda foydalanganlarini ko'rgandi.

„Men to'g'ridan kelib qoldim“, – dedi Enrike yig'lagancha. „Shunchaki hafv-hatarni ko'rsatib qo'yishni xohlagandim“.

„Tashvishlanma“, – dedi Pako, uning ovozi tobora uzoqlashib borardi. „Biroq doktorni olib kel“.

Ringda ular seni ko'tarishadi va sen bilan yugurgan-cha seni operatsiya xonasiga olib borishadi. Bordi-yu yetib borishingdan avval qon tomirlaring bo'shab qolgan bo'lsa, u holda ular hazratni chaqirishadi.

„Hazratlardan birining o'gitlarini olsam bo'larkan“, – deya o'kindi Pako, qornining pastroq joyiga salfetkani bosarkan. U haliyam bu hodisa u bilan yuz berganiga ishonmasdi.

Ammo Enrike Karrera San Jeronimo pastlab tungi 1-yordam stansiyasiga yugurib ketar, Pako esa yolg'iz, avvaliga o'tirib, keyin o'z pinjiga tiqildi, yana biroz vaqtdan so'ng polga yiqilib tushdi, sho'rlik bola po'kak ochilishi bilan vannadan suv to'kilib ketgani kabi o'z hayotining ham tugab borayotganini his qilib turardi.

KO'KKA SOVURILGAN YILLAR

– Juda yaxshi hikoya bo'libdi, – deya maqtadi bolaning otasi. – Qanchalar yaxshiligini o'zing ham bilmasang kerak.

– Men buni sizga yuborishmasin degandim, dada!

– Yana nimalar yozding?

– Bor-yo'g'i shu birgina hikoya, xolos. Rostdanam, kimdir sizga sirimni sotib qo'yibdi. Lekin bu hikoya mukofot olgach...

– O'sha birov shunchaki meni senga ko'maklashishimni istadi. Biroq hamonki, sen yozishni tuzukkina uddalar ekansan, unda sen hech kimga muhtoj emassan. Shu hikoyani yozishga qancha vaqting ketdi?

– Uncha ko'p emas.

– Qiziq, chag'alaylar mavzusi qayerdan kallangga kela qoldi?

– Adashmasam, Bagamada ko'ruvdim ularni.

– Umringda na Kuchuk qoyalarda va na Tirsak ko'rfazida bo'lmagansan-ku. Qolaversa, Mushuk ko'rfazidayam, Biminidayam bironta chag'alayga ko'zim tushmagandi sira. Key Uest deydigan bo'lsang, u yerda atiga mittigina dengiz qushchalari in qurgan, xolos.

– Killem Petersda bor edi chag'alaylar. O'z ko'zlarim bilan ko'rganman. Ular marjon qoyalar ustiga in qurgandilar.

– Shundoqqina tekisliklar biqinidami? – deya o‘smoqchiladi otasi yana, – ammo seni chag‘alaylar to‘g‘risida buncha ko‘p ma‘lumotni bila qolganing ham alohida tahsinga loyiq.

– Ehtimol, buni menga siz o‘zingiz hikoya qilib bergandirsiz, dada.

– Nima bo‘lgandayam, ajoyib hikoya chiqibdi. Hatto bu menga uzoq yillar oldin o‘qigan bir hikoyamni eslatib yuboryapti.

– Ha, hamma narsa sizga doim nimanidir eslatadi, – deb arazlagandek bo‘ldi o‘g‘li otasidan.

O‘sha yoz bola har kunini kutubxonada o‘tkazganini otasi yaxshi bilardi, katta uylariga tushlik uchun tashrif buyurganida u o‘g‘lini beysbol o‘ynamayotgan yoki merganlik to‘garagida emasligini bilgach, uni yozish bilan band ekanligidan tezda voqif bo‘lardi.

– Nimaiki muammo tug‘ilsa, shartta o‘zimga aytgin, o‘g‘lim, – deya quvvatlardi ota zurriyodini, – bor bilganning haqida yozib-yozib tashlayver.

– Shunday qilayapman, – deb javob berardi bola ham.

– Har doim ham yirtig‘ingga yamoq bo‘la olmaymanku-ya, – davom etardi ota, – ammo sen istagudek bo‘lsang, biz ikkimiz birgalikda ijod qilsagam zo‘r ish bo‘lardi, buni amalda bir sinab ko‘rsang chakki bo‘lmasdi.

– Menimcha, o‘zim eplay olaman.

– Mayli, to‘ng‘ling to‘lmaguncha menga hech narsangni ko‘rsatma, bunga zarracha qarshiligim yo‘q. Ha-ya, sal bo‘lsa esimdan chiqay debdi, „Qadim-qadimda“ asari senga ma‘qul bo‘ldimi?

– Juda ham.

– Eshit, men nazarda tutgan hamkorlikdagi ijod bunday bo‘ladi: bir tasavvur qil, biz sen bilan bozorga borib, to‘ppa-to‘g‘ri xo‘roz urishtiraladigan joyga kiramiz va

ikkimiz ham nimani ko'rsak, shuni darhol oqqa ko'chirishga tutinamiz. Qachonki, yozajak kitobing qozonida o'zing qaynab chiqmaguningcha sen yaratgan asar tabiiy va jonli bo'lib chiqmaydi. To'g'ri, bular senga o'ta jo'n g'oyalar bo'lib ko'rinishi mumkin; xo'rozning tumshug'ini ochib, tomog'igacha shishirish, keyin esa hakam ularga izn bergunicha parrandalarni qo'ldan chiqarmay tutib turish – sirasi, bular oddiy lavhalar. Lekin muhimi, biz uni ikkimiz birgalikda ko'rganligimiz bo'ladi.

Bola bosh irg'ab, otasining gaplarini tasdiqlagandek bo'lar va oldiga qo'yilgan ovqatiga ko'zlarini tikardi.

– Yoki bo'lmasam, bundoq qilsagam yomon bo'lmaydi, sen bilan qahvaxonaga borsak-da, oshiq-moshiq o'ynab, tasavvurlarimizni yana-da boyitsak. Yana o'yin chog'i atrofda bo'ladigan gap-so'zlarni quloqqa ilib, esda saqlab qolsak, nima deding? Sen bir qator ham yozishga urinib ko'rmaysan. Faqat ma'nosi bor so'zlarnigina miyangda saqlab qolasan.

– Siz aytayotgan ishlar mening qo'limdan kelmaydi deb qo'rqaman, dada! Yaxshisi, men o'zim bilganicha yozishda davom etaverganim ma'qulmikin...

– Ana undan keyin yana o'zing bilganingdek ijod qilaverasan. Men senga halaqit ham bermayman, ta'sir ham o'tkazmayman. Mening aytganlarim bor-yo'g'i sodda mashqlar, xolos. Sen bilan birga nimadir yaratishdan ko'nglim tog'dek o'sadi, to'g'ri, besh qo'l baravarmas, bari yozganingam zo'r chiqavermaydiku-ya, biroq otang senga yelkadosh bo'lsa parvozing yana-da baland bo'lardi, o'g'lim.

– Baribir shu hikoyamda qanday yo'ldan ketgan bo'lmasam, yana shunda ketaverganim yaxshiroq, deb o'ylayman, dada.

– Albatta, toychog‘im, men bunga yo‘q demayapman, – derdi otasi uning gapini bo‘lib.

Uning yoshida men bunday yozolmagan bo‘lardim, deb o‘ylab ketardi keyin u, birovning bolam bilan teng paytida bunaqa karomat ko‘rsatganini sira eslolmayman. Ustiga ustak, o‘n yoshida o‘q uzishni uddalagan o‘g‘limdan o‘tkazib mo‘ljalga behato ura oladigan binoyi mergan haqidayam qulog‘im eshitmagan ekan, bahodirim nafaqat o‘q uzib mashq qilgandi, balkim chinakam o‘q uzishda chempion bo‘lganlar bilan o‘tkazilgan musobaqada g‘olib ham bo‘lgandi. O‘n ikki yoshli vaqtidanoq mashq maydonlarida bermalol o‘zini ko‘rsatib qo‘yardi. O‘ziyam, o‘g‘lim misoli ulug‘ zarbaga shaylangandek katta kuch bilan o‘q otardi-da. U otishda mutlaqo g‘azab sochmasdi, mutlaqo mo‘ljaldagi qushni yaqin kelishiga yo‘l qo‘ymasdi, u baland cho‘qqilardayam, past uchar o‘rdaklarni otganidayam nihoyatda chiroyli usul va aniqlik bilan ish tutardi.

Kaptarlarni otishdagi musobaqada-chi, unda shov-vozim tosh yo‘lakdan asta yurib borgandi-da, qushlar joylashgan g‘ildirakni qo‘rqmay aylantirgan, so‘ngra belgilangan tosh lavhaga qarab bir muddat kiprik qoqmay kutib turgandi, o‘shanda butun haloyiq nafaslarini ichiga yutib, o‘likdek jim qotib turgandi. O‘g‘lim hammani hayratga soladigan yagona mergan bo‘lib yetishgandi. Ba‘zi bir og‘ziga kuchi yetmaganlar uning siridan ogohdek, xuddiki uni masharalagandek o‘zlaricha kulib o‘tirishgandi, u yelkasiga miltiqni o‘rnatib, g‘ildirakdagi parrandalarning oyog‘ini nishonga olganicha yaxshilab tikilib turardi. Undan keyin u quroliga yaxshilab moslashib olgandi-da, chap qo‘lini oldinroqqa cho‘zib, bor og‘irligini so‘l oyog‘iga tashlagandi. Miltiq qo‘ndog‘i bir

ko'tarilib-tushgach, o'g'lim uni u yoq-bu yoqqa sermab, yana asosiy mo'ljalga nishonni to'g'rilagandi. U o'ng oyog'ini astalik bilan ko'tarib, bor gavdasini xotirjam shaklda tutib turishniyam yaxshi bilardi.

– Tayyorman, – degandi o'g'lim past, xirillagan ovozdada, odatda, bunday tovush bunaqa yosh bolalarda uchramaydi.

– Tayyor, – derdi hakam ham.

– O'q uz, – deb buyruq berardi xirqiragan tovush. Kulrang kaptar oppoq, past devor tomondagi yam-yashil o'tlar ustidan uchishni boshlagan zahoti, ketma-ket ikki marotaba o'q otilardi. Qush boshi bilan yerga sho'ng'irdi, u birinchi o'qdan o'q o'lib bo'lardi.

O'g'lim o'shanda toshyo'lakdan shiyponcha bo'ylab ohista, yuzida hech bir ifodasiz xotirjam yurib kelar, qar-sak va olqishlarga ortiqcha kerilmasdan, faqatgina „Sen burgutsan, Stiv“ deb kimdir aytgan maqtov uchungina „rahmat“ debgina indamay joyiga kelib o'tirardi.

Keyin tokchaga miltig'ini qo'yardi-da, otasining ham ishtirokini kuzatgach, men bilan birgalashib tashqaridagi barga yo'l olardi.

– Koka-kola ichsam bo'ladimi, dada?

– Bo'ladi, ammo yarimtadan ko'p emas, o'g'lim, – derdim unga mehribonlik bilan.

– Xo'p. Biroz landovurlik qilganim uchun meni kechiring. Qushni erkin uchishiga izn bermasligim kerak edi.

– Yo'q, u o'zi shunaqa kuchli va ayyorlaridan ekan, Stiv.

– Ozigina bo'shshimganimda hech kim uning o'zarligini hatto payqamaganam bo'lardi.

– Yo'q, sen uni boplading.

– Ha, hovurimdan tushishim kerak, havotir olmang, dada. Bir qultum oshiqcha kola chanqog‘imni qondirmaydi axir.

Navbatdagi o‘lja ham osmonda qurbon bo‘lardi, ikkinchi o‘qdan so‘ng yig‘ilganlar bu qushning ham Stivga yengilgina mag‘lub bo‘lganini ko‘rib hayratga tushardilar.

Bir gal mahalliy merganlardan biri bolaning ruhiyatini tushirish uchun ham qasddan:

– Shuyam otish bo‘ldi-yu, osongina yo‘l bilan-a! Bo‘lganing shumi, Stiv? – degandi baland ovozda.

Stiv unga javoban indamay bosh irg‘agandi-da, miltig‘ini osgancha dadasini qidirib nari ketgandi.

– Ko‘pam hayajon va hissiyotga berilish yaramaydi, o‘g‘lim, – degandim unga o‘shanda.

– Yo‘q, bu gal ular menga tuzoq qo‘yishdi, dada. Lekin men yuzingizni yerga qaratishni aslo istamayman. Mana, hozir ham diqqat bilan qarang-da, ikkinchi raqamdagi qurol qolgan to‘rttasidan ko‘ra ikki barobar pand beradiganga o‘xshab ko‘rinyapti ko‘zimga. Uni hafsala bilan moylash kerak. Ammo hozir hakamlar buni bilib qolganimni hayollariga ham keltirishmayapti.

– Lekin men ko‘pincha miltiqning ovozigga quloq solaman va shundan uning qanaqaligini bilib olaman, – derdim men, uch-to‘rt daqiqadan so‘ng mening ham navbatim kelib qolgandi.

– Bilaman, ammo so‘l tomondagi ana shu qurolga hazir bo‘ling.

Stiv haq bo‘lib chiqqandi, men o‘sha ikkinchi raqamli miltiqdan bittayam qushni otolmadim, qurol yaroqsiz bo‘lib chiqdi. Axiyri men bor mahoratimni ishga solib, o‘lja past devorga yaqinlashib uchgan mahaldagina azbaroyi uyalganimdan bir amallab nishonga tekkiza oldim.

– Kechiring, dada, – dedi o‘g‘lim, – ular miltiqni nomiga bo‘lsayam yog‘lagan shekilli, tilimni tishlab tursam bo‘lardiykan-a!

O‘sha hodisadan so‘ng ota-bola alla-pallagacha o‘ljani qanday qo‘lga tushirish borasida gaplashib o‘tirgandik. Stiv:

– Men faqat olg‘ir kaptarlarnigina qanday qilib ko‘zdan qochirayotganimga tushuna olmayapman, – degandi.

– Bora-bora o‘rganib ketasan hali, lekin nozik nuqtalaringni hammagayam oshkor etaverma.

– Bundan siz havotir olmang-u, biroq o‘zim ko‘zlagan niyatimga yeta olmayotganimga ichimda qattiq havotirdaman. Ularning hammasi osmondayoq halok bo‘lishyapti.

– Mana, sening mag‘lubiyating qayerda, – dedim unga pand bergandek ohangda.

– Shuni aytayapman-da, dada! Mening kamchiligim – shu. Ammo bironta merganniyam kaptarlarni tiriklayin qo‘lga tushirganini hozirgacha ko‘rmadim ham.

– Balki, yigirma yildan keyin uddalab qolarsan buni, – deb yupatdim o‘g‘limni.

– Balki. Ammo men zo‘ravon bo‘lib qolishni istamayman, dada.

– Yaxshi o‘ylabsan, – dedim, – lekin buniyam boshqalarga bildirma. Barini ichingda saqlashni o‘rgan.

Bular bari o‘g‘lining muvaffaqiyatlaridan behad mag‘rurlangan otaning ko‘nglidan o‘tganlari edi. Endi esa u o‘g‘lining ajoyib hikoyasi va uning iqtidori to‘g‘risida o‘ylab ketdi. Shunchalar olov ishtiyoqi bilan ham u zo‘r mergan bo‘lmadi, u hozir hamma mashqlarni butkul unutib yuborgan. Ehtimol, u og‘ir miltiq ko‘tarib, ko‘karib ketgan yelkasini ko‘raverib, otishmalardan ko‘ngli sovib ketgandir.

Stiv hattoki gavgani qanday tutish-u nishonga qanaqa qilib olishniyam esidan chiqargan. Vazni old oyoqlariga tashlab turishni esa allaqachonlar unutib qo‘ygan. Ohista o‘ng tovonini ko‘tarishniyam, boshini eggancha otishga tayyorlanishniyam, ehh! Bolani endi musobaqalarda qancha yutuq to‘plashiyam qiziqitirmaydi. Otasi yana hayolan o‘g‘liga tushuntira boshladi: Gavgdangni to‘g‘ri-la, Stiv. Qushning o‘zigamas, tumshug‘ining harakatiga razm sol va o‘sha tumshuqlar bilan birga ham tebranishga urin. Shu mo‘ljalni ko‘zdan qochirdingmi, marraga yetolmaysan, o‘g‘lim! Sen zafar quchishing shart!

Stiv tabiatan oqko‘ngil bola edi, hatto otasi uni merganlikka o‘rgatganidayam u padarining ishonchini oqlay olgandi, o‘nta o‘ljadan yo‘q deganda oltita yoki sakkiztasini albatta urib tushirardi. Asta-sekin to‘qqiztayam otadigan bo‘ldi, bora-bora yigirmata qushdan naq yigirmatasini yer tishlatdi, bunday zafar esa uncha-muncha merganlarga butun umr bo‘yi-da nasib qilmasdi.

U hech qachon ikkinchi hikoyasini otasiga ko‘rsatmadi. Yozgi ta‘til oxirlay degandayam Stiv bu hikoyasini hali yakunlay olmagandi. Otasining nazdida, u qilgan ishini birovlarga ko‘rsatishdan oldin avvalo o‘zi chuqur qoniqish hosil qilishi zarur edi. Nihoyat, keyingi hikoyasini bitirishi bilan Stiv uni otasiga yubordi. Bola yana bu yilgi ta‘til o‘tgan yillardagidan ko‘ra eng yaxshisi va eng maroqlisi bo‘lganini, dadasining hadeb uni o‘qishdan tortishini bas qilishini, o‘qish va yozish unga olam-olam quvonch bag‘ishlashini bildirib hat ham yozib jo‘natdi.

Oradan yetti yil o‘tdi. Kunlarning birida ro‘znoma sahifalarida otasi o‘g‘lining yana bir hikoyasi mukofot bilan taqdirlanganligi to‘g‘risida o‘qib qoldi. Biroq otaga o‘sha hikoya rosayam tanish bo‘lib ko‘rindi-da, u o‘g‘li-

ning eski ijodxonasini tintuv qila ketdi. Ko'p o'tmay, u hikoyaning qayerdan paydo bo'lganini aniqladi. Bir zamonlar unutilib ketgan qadrdon tuyg'u bir necha lahzalarga yurakni mahv etdi. Ota titilib ketgan kitoblar ichiga bir dam asir bo'ldi, bir mahal u mashhur irland yozuvchisining kichik hikoyalar to'plamidan o'zi qidirgan sirga yechim topdi. O'g'li o'sha to'plamning barcha hikoyalarini hatto nomini ham o'zgartirmasdan so'zmaso'z ko'chirib olgandi.

Yaqin o'tgan yillar otaga o'ta dahshatli bo'lib tuyuldi. U o'g'liga bergan noto'g'ri tarbiyasidan qattiq o'kindi, u o'z zurriyodiga dunyodagi jami nopokliklarni o'rgatgan ekan, o'q otish, qon to'kish, muttahamlik qilish, o'g'irlash, yo Rabbiy, hattoki So'z o'g'irlash! „U aqldan ozibdi“, deb o'yladi Stivning otasi o'g'lini. „Uni men kasal qildim. Tug'ilganida va qushlarni otmasidan avval u sog'lom va g'oyatda pok edi. Ammo mening „otalarcha“ o'gitlarim uni bir umrga xonavayron qildi“.

Endi ota o'g'lining yaxshi bo'lib ketishidan butkul umidini uzgandi. U faqat o'tgan kunlar armoni bilangina yashar va begunoh o'ljani nishonga olish alaloqibat o'z zurriyodi hayotini nishonga olish bilan yakun topganidan qattiq o'kinar edi.

ODDIY TEKSHIRUV

Tashqarida qor derazani ko'mib yuborguday darajada ko'p yog'gandi. Quyoshning zaif nurlari deraza tirqishlari oralab kulba ichiga quyilarkan, ular ayniqsa, kulbaning yog'och devoriga osib qo'yilgan harita yuzini kuchliroq yarqiratib turardi. Oftob toboraga yuqorilagani sari uning shu'lalari ham qor uyumi tepasida shuncha ko'p tovlanardi. Kulbaning bir tomoniga chuqur handaq ham kovlab qo'yilgandi, quyosh charaqlab turgan kunlari nurlar devor ustida turli shakl-u shamoyil yasab, ajib o'yin boshlashar, ular xuddi oxirgi sovuq qordan o'ch olmoqchiday bor issiqliklarini mo'l-ko'l to'kishardi. Martning oxirgi kunlari edi. Kulba ichida devorga tirab qo'yilgan stol yonida bir mayor o'tirardi. Stolning narigi tomonidan esa unga hamroh ad'yutant joy olgandi.

Mayorning ko'zlari atrofida quyoshda qor ko'zini qamashtirmasligi uchun tutib yuradigan himoya ko'zoynagidan qolgan ikkita oppoq aylana iz paydo bo'lib qolgandi. Yuzining qolgan qismini oftob olgan, qoraytirgan, o'sha qoraygan tanasi issiq harorat taftida yanayam kuyib ketgandi. Shishinqiragan burni chekkasidagi semiz terisi ham negadir po'rsildoq-po'rsildoq bo'lib yorilib qolgandi. U qo'lidagi gazetalarga tez-tez ko'z yugurtirib chiqar, ayni damda chap qo'lini yonidagi moy solingan likopcha tomon uzatib, barmoqlarini moyga bular va uni butun yuzi

bo'ylab yaxshilab surkardi, uning barmoqlari bu vazifani juda mayinlik bilan bajarmoqda edi. Boshliq qo'llarini likopcha chetiga g'oyatda ehtiyotkorlik bilan olib borar, moy yuqi singib qolmasligi uchun nihoyatda muloyim harakatlanardi, peshonasi bilan ikkala yonog'i yuzasiga ham o'shanday astalik bilan moy surtib olgach, eng oxirida shishgan burni atrofini ham barmoqlari bilan zo'r haf-sala qilib ishqalay ketdi. Nihoyat, bu ishini tugatib, mayor sekin o'rnidan turdi-da, moy solingan likopchani ko'tarib, o'zi joylashib, dam oladigan xonasi tomon yo'naldi.

– Men biroz mizg'ib olmoqchiman, – deb qo'ydi u ad'yutantga qarata. Ad'yutant bu armiyada boshqa harbiylar singari hech qanday buyruqqa javobgar ofitser emas, balki o'z holicha mustaqil bir harbiy edi.

– Sen bemalol yeb-ichib o'tiravergin.

– Mayli, senor Maggore, – deb javob bergan bo'ldi ad'yutant. Shunday dedi-da, u ham stuli orqasiga bor gavdasini tashlab, uzoq esnab qo'ydi. Ozgina vaqt o'tgach, paltosining cho'ntagidan qog'ozga o'rog'lik qandaydir kitob olib ochdi-yu, lekin uni darrov stol ustiga tashlab qo'ydi, so'ngra bamaylixotir tamakisini olib tutatdi. Ad'yutant tamakini qattiq-qattiq tortib, burqsitib-burqsitib tutun chiqardi-da, boyagi kitobni o'qish uchun stol ustiga eringancha engashdi. Ammo baribir o'qishga shashti bo'lmay, uni tag'in yopdi-yu, qaytarib cho'ntagiga solib qo'ydi. Busiz ham ad'yutantning bir dunyo ishlari, o'ylaydigan o'ylari ko'p edi. O'sha ishlari bitmaguncha kitob o'qish ad'yutantning kallasiga sig'masdi. Tashqarida esa mart quyoshi sekin-asta purviqor tog'lar ortiga bota boshlagan, kulba devorlari ustidagi o'ynoqi nurlar raqsi ham ohista-ohista so'nib bormoqdaydi. Shu paytda xonaga qandaydir bir askar yigit kirib qoldi, u

hech narsa demay, burchakda uyulib turgan qarag'ay shoxlarini oldi-da, ularni har xil uzunlikda chopib, pech ichiga birma-bir tashlay boshladi.

– Sekinroq, Penin, – deb ogohlantirgan bo'ldi uni ad'yutant o'tirgan yeridan. – Mayor dam olyapti.

Penin mayorning qo'l ostidagi askarlardan edi. U qorachadan kelgan nimjonroq yigitcha bo'lib voyaga yetgandi, u imkon qadar ovoz chiqarmay o'tinlarni joylagach, pech eshigini yopib, yana kulba orqasiga o'tib ketdi. Ad'yutant endi gazeta o'qishga tutindi.

– Ad'yutant! – Birdan ichkari xonadan mayorning ovozi keldi.

– Nima gap, senor Maggore?

– Peninni mening oldimga kiritib yuborin.

– Penin! – o'sha zahoti yigitchani chaqirdi ad'yutant.

Xonaga Penin kirdi.

– Seni boshliq ko'rməqchi.

Yigitcha indamasdan katta xona orqali o'tib, mayorning eshigi oldiga keldi. Qiya ochiq turgan eshikni qo'rqa-pisa ikki marta taqillatgan bo'ldi.

– Senor Maggore?

– Kiraver, Penin, – ad'yutant mayorning boshliqlarga xos buyruqomuz ohangini eshitdi. – Eshikni orqangdan yopib kir.

Ichkarida mayor o'zining koyka devorga o'rnatilgan karavotini to'ldirib, yoyilib yotardi. Boshining tagiga allanarsalar solingan ryukzagini yumaloq yostiq qilib qo'yib olgandi. Boshliqning uzun, oftobda kuygan, yog'langan semiz yuzi yosh askarga boqdi. Penin mayorning adyol ustiga uzala tashlangan jundor, baquvvat qo'llari tarafga qaramay ko'zlarini olib qochdi.

– Yoshing o'n to'qqizdami, Penin? – deb so'radi mayor yigitchaning chehrasiga diqqat bilan razm solarkan.

– Shunday, senor Maggore.

– Hmm, shunaqa degin, – deb qo‘ydi mayor jiddiy qi-yofada. Keyin yana o‘shanday ohangda ta‘kidlagannamo qilib savol berdi: – Umringda hech sevib ko‘rganmisan?

– Meni kechirasiz, bu gapingizga tushunmay qoldim, senor Maggore?

– Men sevganmisan, deb qizlarni nazarda tutyapman?

– Ha, qizlar bilan gaplashib turaman.

– Yo‘q, tushunmayapsan, men sendan buni so‘ramadim. Men sendan biron-bir qizga ko‘ngil qo‘yganmisan, deb so‘radim.

– Albatta, senor Maggore.

– Haa, demak, hozir kimnidir sevasan, shundaymi? Unga hat ham yozib turarkansan. Men hamma hatlaringni o‘qib chiqdim.

– To‘g‘ri, men rostdanam bitta qizni yaxshi ko‘raman, – deb tan oldi Penin, – ammo unga birontayam hat yozgan emasman.

– Yo‘g‘-ey, aniq yozmaganmisan?

– Ha, gapim rost, aniq yozmaganman.

– Ad‘yutant! – mayor xuddi avvalgi ohangini buzmasdan ofitserni chaqirdi. – Mening gaplarimni eshitib turibsanmi sen?

Narigi xonadan hech qanday javob kelmadi.

– U bizni eshitmaydi, – deb qo‘ydi mayor, Peninga qarab. – Xo‘sh, demak, sen o‘sha qizni chindanam sevi-shingga ishonasan?

– Ishonaman, senor Maggore.

– Unday bo‘lsa, – mayor askarning yuziga bir qur tez ko‘z yugurtirib oldi, – sen hech qanday axloqsizlik ham qilmagansan?

– Sizning axloqsizlik, deb nimani nazarda tutgani-ngizni bilolmadim, senor.

– Yaxshi, juda soz, – deya xulosa chiqargan bo‘ldi mayor o‘zicha, – u holda sendan hech qanaqa boshliq chiqmas ekan.

Penin boshini egib, ko‘zlarini polga qadadi. Mayor uning qoracha yuziga, chayir qo‘llariga, ozg‘in gavdasiga boshdan oyoq bir-bir qarab chiqdi. So‘ngra yana avvalgiday jiddiy tarzda gapida davom etdi:

– Demak, chin dilingdan istamayotgan ekansan, – mayor sukut qildi. Penin hamon poldan ko‘z uzmay turardi. – Eng buyuk orzuying haqiqiy emas ekan unda. – Peninning ko‘zlari haliyam polda edi. Mayor gapdan to‘xtab, ryukzagi ustiga suyandi-da, jilmaydi. U yurak-yuragidan yengil tortgand⁴. Armiyadagi hayot jiddiy hayot ekan, u yoshlarni bulg‘amay, matonatli, rostgo‘y, toza qilib tarbiyalabdi. Mayor negadir xursand bo‘lib ketdi.

– Yaxshi bola ekansan, – dedi u biroz yumshoqlik bilan. – Sen yaxshi bola ekansan, Penin. Lekin bu gapimga ko‘pam taltayib ketmagin, senga otalarcha gapim, yigitcha, doimo kimdir-birov zimdan poylab kelib, orqangga pichoq urib ketishidan hazir bo‘lib yurgin.

Penin hamon boshlig‘ining karavoti yonida boyagiday sukut saqlagan ko‘yi jimgina turardi.

– Mendan qo‘rqma, – dedi mayor unga mehribonlik bilan tikilib. U adyoli ustidagi qo‘llarini bukdi. – Men senga hech narsa qilmayman. Istasang, o‘zingning vsvodingga qaytib ketishing ham mumkin. Lekin eng yaxshisi, menda, mening askarim bo‘lib qolganing ma‘qulroq. Bu yerda seni hech kim o‘ldirib ketolmaydi.

– Mendan yana nimadir so‘ramoqchimisiz, senor Maggore?

– Yo‘q, – dedi mayor, – chiqib ketaver, xohlagan

ishing bilan shug'ullanaver. Ha-ya, chiqishingda eshikni ochiq qoldirgin.

Penin eshikni yopmasdan tashqariga chiqdi. Ad'yutant yigitchaning xonadan o'ng'aysizlanib yurib o'tib, kulbadan chiqib ketishini kuzatib turdi. Penin pechga qalash uchun yana qarag'ay shoxlaridan ko'tarib kirganda, butunlay qizarib ketgan, harakatlari ham oldingidan ancha o'zgarib qolgandi. Ad'yutant yosh askarining bu holatini kuzatib turib, miyig'ida kulib qo'ydi. Penin tag'in tashqariga chiqib, yana-da ko'proq o'tin ko'tarib kirdi. Ichkari xonada esa devordagi mixga osib qo'yilgan qishki ko'zoynaklari bilan lattaga o'rab qo'yilgan kaskasiga termilganча mayor o'z karavotida o'y surib yotar, biroq uning quloqlari qo'shni xonadagi Peninning qadam tovushlarida edi. „Voy, kichkina shayton-ey, – deb o'ylardi boshliq kulimsirab, – ehtimol, u meni aldab qo'ygandir“.

MUNDARIJA

Nashriyotdan.....	3
Ketrin Mensfeld. Bahor gullari.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	5
Qismat.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	12
Oqsoch.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	24
Keyt Shopen. Ozodlik.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	34
O'kinch.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	37
So'qir.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	45
Sog'inib kutaman tunlarni.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	50
Qiyofalar.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	53
Hikmatli bir qish kuni.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	55
Benitolar xonadonining xizmatkori.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	61
Doktor Chevalerning yolg'oni.	

<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	66
Kalina.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	69
G‘aroyib skripka.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	74
Oromkursi.	
<i>Dilobar Asliddin qizi tarjimasi</i>	78
Roman Xil Novales. Yillar o‘tib.	
<i>Mahmud Bo‘ronov tarjimasi</i>	81
Paul Yohann Lyudvig Fon Xeyze. Patefon.	
<i>Dilobar Asliddin qizi tarjimasi</i>	87
Vlas Doroshevich. Adiba	
<i>Maxmud Bo‘ronov tarjimasi</i>	90
Anton Chexov. Kitobxonlik.	
<i>Humoyun tarjimasi</i>	96
Najib Mahfuz. Bolalar jannati.	
<i>Ozod Sharofiddinov tarjimasi</i>	101
Emil Yusuf Avvad. Hayraning hayoti.	
<i>Sherali Turdiyev tarjimasi</i>	107
Ernest Xeminguey. Dunyoning sarmoyasi.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	111
Ko‘kka sovurilgan yillar.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	127
Oddiy Tekshiruv.	
<i>Qandilat Yusupova tarjimasi</i>	136

Adabiy-badiiy nashr

KEYT SHOPEN

G‘AROYIB SKRIPKA

Hikoyalar

„Ziyo nashr“ nashriyoti
Toshkent – 2020

Tarjimonlar:
Qandilal YUSUPOVA va b.

Muharrir	<i>Abdurahmon Jo‘rayev</i>
Badiiy muharrir	<i>Nasiba Ergasheva</i>
Musahhih	<i>Oybek Haydarov</i>
Sahifalovchi	<i>Umarjon Qodirov</i>

Nashriyot litsenziyasi AA № 0008, 27.03.2019
16.05.2020 da bosishga ruxsat etildi. Qog‘oz bichimi 84x108 ¹/₃₂.
Ofset qog‘ozi. „Times“ garniturasida ofset usulida bosildi.
Shartli bosma tabog‘i 7,56. Adadi 5000. Shartnoma № 96–20.
Buyurtma raqami 426-20.

„Ziyo nashr“
Mas‘uliyati cheklangan jamiyat
Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 23-mavze, 42-uy.

«Credo Print» MChJ
Kitob fabrikasida chop etildi
Toshkent sh., Bog‘ishamol k. 160.
Tel.: 71 234-44-01/05
www.credoprint.uz

KEYT SHOPEN

G'AROYIB
SKRIPKA

ZIYO NASHR

t.me/ziyonashr

fb.com/ziyo.nashr

ziyonashr@mail.ru

ISBN 978-9943-6343-4-3

9 789943 634343